T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALMANYA'DA DIŞAVURUMCULUĞUN MERKEZİ: DER STURM DERGİSİ (1910-1932)

ZEYNEP ÇUHADAR
16715010

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. SEZA SİNANLAR USLU

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALMANYA'DA DIŞAVURUMCULUĞUN MERKEZİ: DER STURM DERGİSİ (1910-1932)

ZEYNEP ÇUHADAR
16715010

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. SEZA SİNANLAR USLU

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALMANYA'DA DIŞAVURUMCULUĞUN MERKEZİ: DER STURM DERGİSİ (1910-1932)

ZEYNEP ÇUHADAR
16715010

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 15.01.2020
Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Ayşe EREK	
Jüri Üyeleri	: Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖNEL KURT	

İSTANBUL
OCAK 2020

ÖZ

ALMANYA'DA DIŞAVURUMCULUĞUN MERKEZİ: DER STURM DERGİSİ (1910-1932)

Zeynep Çuhadar
Aralık, 2019

Bu çalışma, başlangıçta kültür ve sanat dergisi olarak yolculuğuna başlamış, zaman içinde önce bir galeri, ardından tiyatro ve başkaca farklı sanat etkinliklerine zemin olan Der Sturm hareketini konu almaktadır. Avrupa'da avangard sanatın kendini gösterebileceği en önemli temsil alanı olarak kabul edilen Der Sturm Dergisi'nin ana eksenini oluşturan bu hareket, müzisyen, şair, eleştirmen olan Herwarth Walden'in yaşamıyla paralel bir seyir göstererek Almanya'da özellikle de dışavurumculuk temelinde atılmış en önemli adım olarak görülmüştür. Fırtına anlamına gelen Der Sturm hareketi gerçek anlamda bir fırtına koparmış ve kısa zamanda etkili ve ağırlıklı olarak Berlin'de dönemin reddedilen sanatını kucaklayan önemli bir temsil ortamı sunmuştur. Araştırmamız, Der Sturm hareketinin merkezindeki Der Sturm dergisini odağa alarak 1910-1932 yılları arasında dönemin avangard sanatını, sanatçılarıyla beraber değerlendirerek söz konusu temsil ortamının ne şekilde oluştuğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda da tezimiz Avrupa'da modernizmle başlayan süreçte çeşitlenen ve dönüşen sanat ortamında yer alan böylesi büyük yapının inşa süreci ve sonrasında oluşan ulusal ve uluslararası sergileri, konferansları, yayınevi, sanat okulu ve tiyatrosuyla dönemin sanatına sağladığı çok yönlü katkıyı ortaya koymaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Der Sturm, Herwarth Walden, Dışavurumculuk, Modernizm, Avangard Sanat, Alman Dışavurumculuk hareketi.

ABSTRACT

THE CENTRE OF THE EXPRESSIONISM IN GERMANY: DER STURM MAGAZINE (1910-1932)

Zeynep Çuhadar
December, 2019

This work initially began its journey as a culture and art magazine, with a gallery, followed by the theater and other events in the field of Der Sturm. This movement, which constitutes the main axis of Der Sturm Magazine, which is accepted as the most important field of representation of avantgarde art in Europe, is in line with the life of Herwarth Walden, who is a musician, poet and critic. Der Sturm movement, which means the storm, literally caused a storm, and in a short period of time provided an effective and predominantly representative environment in Berlin, embracing the rejected art of the period. Our research focuses on Der Sturm magazine which is the center of Der Sturm movement and aims to determine avantgarde art of the period between 1910-1932 by evaluating together with its artists the way of representing environment. For this purpose, our thesis has been prepared in order to reveal the multi-faceted contribution to the art of the period with the national and international exhibitions, conferences, publishing houses, art schools and theaters that were formed during and after the construction process of such a large structure, which took place in the changing and transforming artistic environment in Europe.

Key Words: Der Sturm, Herwarth Walden, Expressionism, Modernism, Avantgarde Art, German Expressionist movement.

ÖNSÖZ

Uzun soluklu bir çalışmayı ardımızda bıraktığımız bugünü anlamak için her günü ayrı heyecanla geçen günlerin en başına dönmek gerekir. Her şey yüksek lisans ders dönemini bitirdiğim yaz başladı. Tez danışmanım değerli akademisyen Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU'nun *"Tasarım ve Sanat: 20. yüzyıldan Seçme Konular"* başlığıyla yürüttüğü dersi almamın tez konumu belirlememdeki etkisi büyük oldu. Bir gün derste avangard sanat hakkında konuşurken o dönemde Avrupa'da çok sayıda derginin yayımlandığı ve bu sayede yeni sanatın daha fazla kitleye ulaşma imkânı bulduğundan bahsetmiştik. Döneme karşı duyduğum ilgi ve yurt dışında bulunduğum süreçte Berlin'de kütüphanede araştırma yaparken karşıma çıkan bir dergi kapağı zihnimde belirdi ve hemen konuyla ilgili araştırma yapmaya koyuldum. Derginin adı 'Der Sturm'du. Der Sturm'a ait sayılara ulaştıkça daha fazla heyecan duymaya başladım ve danışmanım Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU'ya Der Sturm Dergisi'ni konu alan bir tez yapmak istediğimden bahsettim. Bu sayede çalışmamıza başlamış olduk.

Keyifle geçen bu süreçte bana en büyük desteği sağlayan, akademisyenliğin ne kadar değerli bir meslek olduğunu öğreten, tez sürecinde benimle beraber heyecanlanıp zorlandığım noktada bana ışık olan ve daima güvenen, bilgi birikimi ve güzel kalbiyle tüm öğrencilerine olduğu gibi bana da her zaman örnek ve ilham olan değerli akademisyen ve danışman hocam Doç. Dr. Seza SİNANLAR USLU teşekkürlerin en büyüğünü hak ediyor, ne kadar teşekkür etsem yetmeyecek biliyorum. Tüm kalbimle minnettarım. İyi ki varsınız Seza Hocam.

Savunma Jürisinde yer alan Doç. Dr. Ayşe EREK ve Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖNEL KURT önemli kritikleri ve kıymetli fikirleriyle tezin son şeklini almasına büyük katkıda bulundular. Değerli hocalarıma çalışmaya gösterdikleri ilgi ve samimi yaklaşımları için içtenlikle teşekkür ederim.

Tezin tüm sürecinde yer alan, beni her konuda destekleyen ve birçok kaynağa ulaşmamı mümkün kılan değerli dostum Dr. Anna JAGDMANN'a,

Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma,

Araştırma sürecinde önemli fikir ve desteklerinden dolayı değerli dostlarım Öğr. Gör. Dr. Aynur GÜRLEMEZ ARI'ya, Arş. Gör. Merve KÖKSAL'a ve Fatih ERDOĞMUŞ'a

Kaynak ve çeviri konusunda her zaman yanımda olan dostum Ezgi BEYAZGÜL'e,

Lise'den beri ayrılmadığımız can dostum tüm kalbiyle bana inandığı ve yalnız bırakmadığı için Deniz KESKİN'e,

Bana her koşulda güç veren, çalışmalarımı destekleyen, ümitsizliğe kapıldığım zamanlarda bana benden daha fazla güvenen ve heyecanımı yürekten paylaşan Egemen ERDOĞDU'ya,

Tüm kalbimle teşekkür ederim.

Değerli ailem, her zaman arkamda oldukları ve beni daima destekledikleri için annem başta olmak üzere, ağabeyim ve sevgili anneanneme en içten dileklerimle teşekkür ederim. İyi ki varsınız. İyi ki ailemsiniz.

Son olarak küçük yaşta kaybettiğim ama bana her yönüyle örnek olan babama çok teşekkür ediyorum. İyi ki babamın kızıyım.

İstanbul, Aralık 2019 Zeynep ÇUHADAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ viii
ŞEKİLLER LİSTESİ ix
KISALTMALAR xii
1. GİRİŞ **1**
2. AVRUPA SANATI'NDA MODERNİZM **5**
2.1. Dışavurumculuk Akımının Ortaya Çıkışı ve Etki Alanına Bakış 14
2.2. Alman Dışavurumculuğu ve Ortaya Çıkan Sanatçı Grupları 16
2.1.1. *Die Brücke*- Köprü (1905-1913) 16
2.1.2. *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari (1911-1914) 23
3. HERWARTH WALDEN VE DER STURM HAREKETİ (1910-1932) **29**
3.1. Der Sturm Dergisi (1910-1932) 40
3.2. Der Sturm Sanat Galerisi (1912-1928) 54
4. DER STURM DERGİSİ ETRAFINDA GELİŞEN DİĞER SANATSAL OLUŞUMLAR **74**
4.1. Der Sturm Yayınları (1912-1932) ve Kitabevi (1917-1925) 76
4.2. Der Sturm Sanat Akşamları (1916 – 1927) ve Konferanslar 78
4.3. Der Sturm Sanat Okulu (1916-1921) 79
4.4. Der Sturm Tiyatrosu (1917-1925) 81
5. SONUÇ **84**
6. KAYNAKÇA **88**
EKLER **93**
ÖZGEÇMİŞ **123**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Der Sturm Hareketinin mekanları 56

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Édouard Manet, Kırda Yemek, Tuval Üzerine Yağlı Boya 8

Şekil 2: Claude Monet, İzlenimcilik: Gündoğumu, Tuval Üzerine Yağlı Boya 9

Şekil 3: Paul Gauguin, Deniz Yoluyla, Tuval Üzerine Yağlı Boya 10

Şekil 4: Henri Matisse, Sanatçının eşi Amélie, Tuval Üzerine Yağlı Boya 11

Şekil 5: Edvard Munch, Çığlık, Tuval Üzerine Yağlı Boya 11

Şekil 6: Pablo Picasso, Avignonlu Kadınlar, Tuval Üzerine Yağlı Boya..... 12

Şekil 7: Paul Cézanne, Yıkananlar, Tuval Üzerine Yağlı Boya. 13

Şekil 8: Ernst Ludwig Kirchner tarafından tasarlanan Die Brücke Manifestosu 17

Şekil 9: Ernst Ludwig Kirchner tarafından tasarlanan Sergi Kataloğu..... 18

Şekil 10: Emil Richter Sanat Salonu, Die Brücke- Köprü Sergisi, ... 19

Şekil 11: Ernst Ludwig Kirchner, Ayakta Kız Ahşap Heykeli/Dansçı Mela 19

Şekil 12: Die Brücke- Köprü Grubu'nun Sergi Davetiyesi. 21

Şekil 13: Sanatçı Fritz Bleyl tasarımı, I. Die Brücke- Köprü Grubu'nun 21

Şekil 14: Ernst Arnold Sanat Salonu, Die Brücke Sergisi, Dresden, Eylül 22

Şekil 15: Ernst Ludwig Kirchner, Sokakta Dört Kadın 22

Şekil 16: Franz Marc, İki Mavi Tay 23

Şekil 17: Wassily Kandinsky, Dünaberg..... 24

Şekil 18: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, Almanak Kapağı 25

Şekil 19: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari Almanak İkinci Baskı, İç Kapak..... 25

Şekil 20: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, Almanak İç Sayfalar (2-3) 26

Şekil 21: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari I. Sergi, Thannhauser Galeri..... 27

Şekil 22: Franz Marc ve Wassily Kandinsky, Kandinsky'nin ahşap baskısı ile ... 28

Şekil 23: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, I. Sergi Kataloğu 28

Şekil 24: Oskar Kokoschka, 'Herwarth Walden Portresi' 30

Şekil 25: Herwarth Walden, 1915..... 31
Şekil 26: Else Lasker Schüler, Herwarth Walden Portre Çizimi..... 36
Şekil 27: Der Sturm Sayı 125/126..... 37
Şekil 28: Else Lasker- Schüler Çizimi. 38
Şekil 29: Franz Marc Kartpostal. 38
Şekil 30: Der Strum'un ilk Sayısı..... 39
Şekil 31: Der Sturm'un 1. Yıl 13. Sayı..... 45
Şekil 32: Yeni Secession Afişi, Der Sturm, 1. Yıl 17. Sayı. 48
Şekil 33: Der Sturm'un 8. Yıl 7. Sayı..... 50
Şekil 34: Der Sturm Kapağı..... 51
Şekil 35: Der Sturm Kapağı..... 51
Şekil 36: Der Sturm Kapağı..... 52
Şekil 37: Der Sturm Kapağı..... 52
Şekil 38: Der Sturm Kapağı..... 53
Şekil 39: Alexander Archipenko, İki Kadın Çizimi, (İç Sayfa), 12. Yıl, 3. Sayı..... 54
Şekil 40: Der Sturm, 1. Sergi Kataloğu, Berlin 59
Şekil 41: Oskar Kokoschka, Katiller, Kadınların Umudu. 61
Şekil 42: Oskar Kokokschka, Katiller, Kadınların Umudu 62
Şekil 43: Franz Marc, Büyük Mavi Atlar 63
Şekil 44: August Macke, Fırtına. 63
Şekil 45: Gino Severini, Ruhelose Tänzerin,..... 64
Şekil 46: Umberto Boccioni, Das Lachen, Fütüristler Sergi Kataloğu 65
Şekil 47: Pablo Picasso, Desen, Grafik Sergi Kataloğu, Berlin..... 66
Şekil 48: Wassily Kandinsky'nin 1902 – 1912 yılları 67
Şekil 49: Gino Severini, Resim ve Desen Sergisi Kataloğu, Berlin..... 68
Şekil 50: Alexander Archipenko, Heykelve Desen Sergisi Kataloğu,..... 69
Şekil 51: Dışavurumcu, Kübist ve Fütürist Sergisi Kataloğu, Berlin..... 70
Şekil 52: Filippo Tomasso Marinetti, Birinci Alman Sonbahar Salonu 71

Şekil 53: Birinci Alman Sonbahar Salonu Sergi Afişlerinden biri..... 72

Şekil 54: Robert Delaunay tarafından Franz Marc'a gönderilen kart. 72

Şekil 55: Sturm Galerisi içinden görüntü. 73

Şekil 56: Herwarth Walden ve eşi Nell Walden..... 73

Şekil 57: Der Sturm, Sanat Akşamları Haberi. 78

Şekil 58: Sturm Bühne, Sturm Tiyatro Yıllığının ilk kapağı..... 83

KISALTMALAR

age **:** Adı geçen eser
Bkz. **:** Bakınız
NSDAP **:** Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
www : World wide web
UDK : Universität der Künste Berlin
vb. **:** Ve benzeri
yy **:** Yüzyıl

1. GİRİŞ

Dünya genelinde Sanayi Devrimi ile başlayan dönüşüm hareketi, Modernleşme süreciyle birlikte her alana etki ederek hızlı bir şekilde evrimleşecektir. Tarihsel süreçte yaşanan bu değişim ve dönüşüm siyasi ve toplumsal alanda olduğu kadar sanat alanında da oldukça sarsıcı olur. Avrupa'da yeni ve alışılmışın dışında eserler ortaya koyan sanat hareketlerinin doğuşu olarak nitelendirilebilecek yirminci yüzyıl ve bu yüzyılda ardı ardına yükselen sesler, dönemin çağdaş sanat ortamını oluşturacaktır. Böyle bir dönemde peşi sıra doğan sanat akımları avangard eserlerden oluşan, çok sesli ve renkli bir ortamın doğmasını sağlar. Geleneksele karşı başlayan bu karşı duruş zaman içerisinde çığ gibi büyüyecektir. Devrimin getirdiklerinin yanında kuşkusuz götürdükleri de olacaktır. Bu vesileyle kimi sanatçılar eleştiri ve tepkilerini eserleriyle ortaya koyar. Bilindiği üzere, Fransız ressam Paul Gauguin (1848-1903), Henri Matisse (1869-1954) ve dahil oldukları fovizm akımı ile başlayan plastik sanatlardaki başkaldırı Norveçli sanatçı Edvard Munch (1863-1944) ile devam edecektir. Munch'un eserlerinin Berlin'de sergilenmesi Almanya'da avangard sanatın yükselişe geçtiği döneme rastlar. Öyle ki 20. yüzyılda Berlin'de öncü sanat eserlerinin sergilendiği bir sanat piyasası oluşur. Bu sayede Berlin Avrupa'da avangard sanatın önemli merkezlerinden biri haline gelir. Aynı döneme rastlayan birçok yeni sanat akımı yine Berlin sanat ortamında görücüye çıkar. Fransız İzlenimciliği, Alman Dışavurumculuğu, Rus Konstrüktivizmi, Kübizm ve İtalyan Fütürizmi kendine güçlü anlatım (sunum) alanları bulurlar. Bu alanlardan en önemlisi Alman müzisyen, yazar, sanat eleştirmeni Herwarth Walden'nin (1878-1941) 1910 yılında Berlin'de kurduğu *Der Sturm Dergisi* ve 1912 yılında açılan *Der Sturm Sanat Galeri*'sidir.

Bu tez, 20. yüzyılda Almanya'nın başkenti ve dönemin sanat merkezi Berlin'de ortaya çıkan *Der Sturm* Hareketi ve etrafında gelişen avangard sanatsal faaliyetleri konu almaktadır.

Araştırmanın amacı, çalkantılı bir siyasi ortamda Avrupa'nın sanat merkezi konumundaki Berlin'de yayımlanan bir kültür ve sanat dergisinin yirmi iki yıllık süreçte hem kendi içinde hem de toplumsal olarak yarattığı harekete ve geçirdiği dönüşümle dönemin sanatına sağladığı katkıyı ortaya koymaktır.
Araştırmanın geliştirilmesine yönelik şu sorulara cevap aranmaktadır:
1. 20. yüzyılda avangard sanat hangi ortamlarda temsil imkânı bulmuştur?
2. Avrupa'da modernizmle beraber farklı anlayışla üretilen edebiyat ve görsel sanat eserlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu eserlerin yayımlandıkları ve sergilendikleri alanlar nasıl gelişmiştir?
3. Der Sturm Hareketi'nin söz konusu temsil ortamının oluşmasındaki yeri ve rolü nedir?

Bu sorular etrafında aranan cevaplar temelde konuyla ilgili dönemin araştırılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyıl başlarında Almanya'da görülen sanat akımları, o dönemin sanatçıları, eserleri, ortaya çıkan ve birbirini etkileyen avangard akımlar da araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Dışavurumcu tanımıyla çıkış yapan *Der Sturm Dergisi* de bu gelişmelerin merkezinde 20. yüzyıl Almanya'sının sanat ortamını belirleyen güçlü ve etkili bir hareket olarak değer kazanmıştır. Derginin zamanla başkaca sanat etkinliklerinin de önünü açmasıyla; *Der Sturm* Sergileri ve Sanat Akşamları gibi- *Der Sturm* bir çatı hareket olarak çalışmanın eksenine oturmuştur. Böylece Sturm hareketi, dergi ve sergilerin önderliğinde irdelenecek farklı içerikteki sanat etkinliklerinin araştırılmasıyla, çok ayaklı olan yapının somutlaştırılmasına imkân tanıyan bir zemin olarak kabul edilmiştir.

Tez araştırmasının başlangıcını oluşturan literatür taraması da yukarıda ifade edilen sürece uygun olarak ana kaynak *Der Sturm Dergisi*'ni ele almıştır. Derginin 1910-1932 yılları arasında çıkmış 390 sayısına Heidelberg Üniversitesi Dijital Kütüphanesi ve Princeton Üniversitesi'nin oluşturduğu Blue Mountain Project isimli dijital platformu üzerinden erişilmiştir. *Der Sturm Galerisi*'nin açtığı sergilerle ilgili olaraksa, dergideki referansların yanı sıra sergilere ait kataloglar yine dijital arşivlerden temin edilmiş ve ağırlıklı olarak Münih'te bulunan Sanat Tarihi Merkez Enstitüsü'nün[1] dijital platformu

[1] Zentralinstitut für Kunstgeschichte

üzerinden incelenmiştir. *Der Sturm* Kitabevine ait ulaşılan kaynakların bir kısmına da sanat, fotoğraf ve tasarım konularındaki kaynaklardan oluşan "arthistoricum.net" isimli dijital arşiv üzerinden erişilmiştir. Ayrıca bazı kaynaklar için uluslararası reklamcılık ve tasarım veri tabanı[2] kullanılmıştır.

Araştırmanın ana gövdesini oluşturmak için öncelikle ulaşılan *Der Sturm Dergisi*'nin tüm sayıları tek tek incelenerek içerik kısımları çıkartılmıştır. İçerik kısmındaki tasniften sonra edebiyat ve görsel sanat eserleri ayrıştırılmış ve görsel ve yazınsal içerik hakkında genel bir bilgiye sahip olunmuştur. Benzer tasnif *Der Sturm Galerisi*'nin sergi faaliyetleri için de yapılmış, çalışmanın Ekler bölümünde de tespit edilen sergiler ve dergi içinde yer alan sanat yazıları listelenmiştir.

Yararlanılan başlıca kitaplar arasında, Lothar Schreyer'in 1956 yılında kaleme aldığı *Erinnerungen an Sturm und Bauhaus*- (Bauhaus'u ve Sturm'u Hatırlamak), Nell Walden ve Lothar Schreyer 1954 yılında beraber kaleme aldıkları *Der Sturm Ein Erinnerungsbuch an Herwarth Walden und die Künstler aus dem Strumkreis*- (Der Sturm Herwarth Walden ve Sturm Sanatçıları Hakkında Bir Anı Kitabı), 1963 yılında Nell Walden'nin kaleme aldığı *Herwarth Walden Ein Lebensbild*- (Herwarth Walden Bir Yaşam Resmi), Volker Pirsich'in kaleme aldığı *Der Sturm Eine Monographie*- (Bir Monografi Der Sturm), Karla Birlang'ın 2013 yılında yazmış olduğu *Frauen im Sturm Künstlerinnen der Moderne*- (Der Sturm'da Modern Kadın Sanatçılar) ve Bruce Althuler'in 2008 yılında yayımlanan *Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959*- Salondan Bienale- Sanat Tarihi Yapan Sergiler Cilt:I: 1863-1959 ismini taşıyan kitaplar bulunmaktadır.

Yararlanılan başlıca makaleler arasında Andrea von Hülschen-Esch'e ait *Das Unternehmen Der Sturm und Herwarth Walden als Unternehmer*- (Der Sturm Şirketi ve Girişimci olarak Herwarth Walden) isimli makalesinden faydalanılmıştır. Ayrıca Eberhard-Kars- Üniversitesi Tübingen Felsefe Fakültesi Maaike Moniek van Rijn tarafından hazırlanmış *Bildende Künstlerinnen im Berliner Sturm der 1910er Jahre*- (1910'ların Berlin Sturm'unun Görsel Kadın Sanatçıları) başlıklı doktora tezi de önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

[2] International advertising & design database

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü olan Giriş kısmında araştırmanın içeriği, yararlanılan kaynak ve kullanılan yöntemlerle ilgili bilgilere yer verilirken, ikinci bölümde, Avrupa Sanatı ve Modernizm konu edilmiş ve Dışavurumculuk akımı, akımın Almanya üzerindeki etki alanı ve ortaya çıkan sanatçı grupları incelenmiştir. Araştırmanın ana konusu olan *Der Sturm Hareketi* ve kurucusu Herwarth Walden, üçüncü bölümde değerlendirilmiş, *Der Sturm Dergisi, Der Sturm Galeri* ve Sergileri yine bu bölümün alt başlıkları olarak ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, *Der Sturm Dergisi* etrafında gelişen diğer sanatsal oluşumlar; *Der Sturm Yayınları*, *Der Sturm Sanat Akşamları* ve Konferanslar, *Der Sturm Sanat Okulu* ve *Der Sturm Tiyatrosu* genel hatlarıyla sunulmuştur. Araştırmanın son bölümü olan Beşinci bölümde ise elde edilen verilerden yola çıkılarak genel bir tespit ortaya koymaya çalışılmış ve bu tespitlerin bütünlüklü bir değerlendirmesi üzerinde durulmuştur.

2. AVRUPA SANATI'NDA MODERNİZM

20. yüzyılda savaşan, devrimler yapan ve dönüşen bir dünya vardır. İnsanlar kentlerde yaşamaya başlar; bu vesileyle toplumların yaşam tarzının giderek değiştiği gözlenir. Ortaya çıkan bu değişim yeni ve farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Yaşanan dönüşüm hareketleri modernleşme süreci içerisinde tüm dünyanın siyasi ve sanatsal ortamını oluşturur. Sanayi devrimiyle makine gücünün hayatı şekillendirmesi önemli bir dönüm noktası olurken artık her şey daha hızlı olacak, insanlar bu hıza ayak uydurmak zorunda kalacaklardır. Toplu taşıma gelişirken, iletişim araçları yaygınlaşmaya başlar. İnsanlar etraflarında dönüşen bu yeni modern dünyaya adapte olmak durumundadırlar. İşte "modern" olma durumu tam da bu noktada ortaya çıkar. Artık görünenle birlikte görünenin ardındaki durumla da ilgilenilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıldaki kırılma sanatçıların atölyelerinden doğaya çıkıp açık havada izlenimlerini eserlerine yansıtmasıyla başlayan yeni biçim ve içerikte üretim hevesi sanatçıyı kapalı kapılar ardından çıkarır ve üretimini diğer izleyiciler arasında, açık havada doğayla içi içe bir ortamda yapmaya sevk eder.

Bu yıllarda bilim ve düşünce dünyasında görülen gelişmelerle birlikte yükselen dalga toplumlarda da yeni düşünceler oluşmasına, önceki kalıpların terk edilmesine yönelik bir hareketi aktif hale getirmektedir. Genel olarak bir özgürleşme olarak nitelendirilecek bu hareketlilik, sanatçıyı da izleyiciyi de daha özgür bir yaşama yaklaştırır ve bir anlamda bireyi evrime uğratır. Gelinen noktada sanatçıların düşüncelerini içselleştirilerek dışavuruma yöneldikleri gözlenir. İşte modern olma hali ve modernliğin tartışılması böyle bir sürecin içinde gerçekleşir. Değişimi fark edenlerden biri olarak Avusturyalı şair Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) yaşadığı ve gözlediği değişimi "modern"lik olarak nitelerken 1893'te kaleme aldığı bir yazıda şu şekilde ifade eder:

> "Günümüzde iki şey modern hissini uyandırıyor: Hayatın çözümlemesi ve hayattan kaçış... Kişi, ya zihninin iç yaşantısına anatomi uygular ya düş kurar. Ya ölçüp biçme ya fantezi ya ayna imgesi ya düş imgesi. Eski mobilyalar da modern olabilir, şimdiki nevrozlarda... Paul Bourget de moderndir, Buda da. Atomları parçalamak da kozmosla top oynamak da. Modernlik, bir ruh halini, bir iç çekişi, bir tereddüdü didiklemek ve güzelliklerin açığa vuruşuna, renklerin uyumuna,

> benzetmelerin çarpıcılığına, dokundurmalarına parlaklığına içgüdüsel olarak, uykudaymışçasına boyun eğmektir."[3]

Hofmannsthal'ın dikkat çektiği modernlik iki şekildedir. Ona göre ya hesap yapılır ya da hayal kurulur, her şey ya görüldüğü gibidir ya da düşlendiği gibi. Yazar yukarıdaki alıntıdan da görüleceği gibi ileri sürdüğü tüm bu zıtlıkların verdiği "modern" hissini uyandırdığından bahsetmektedir.

Fransız şair, yazar ve eleştirmen Charles Baudelaire (1821-1867) ise "Modernite'yle kastettiğim bir yarısı sonsuz ve değişmez olan sanatın, gelip geçici, ele avuca sığmaz, koşullara bağlı olan diğer yarısıdır."[4] der. Baudelaire'in saptamasını Fransız filozof Michel Foucault (1926-1984) da "Modernlik genellikle zamanın süreksizliği bilinci temelinde karakterize edilmeye çalışılır: gelenekten kopuş, yenilik duygusu, zamanın geçip gidişi karşısında duyulan baş dönmesi."[5] şeklinde yorumlar. Ayrıca Foucault "Modernlik kaçıp giden şimdiye duyarlı olma olgusu değil; şimdiyi 'kahramanlaştırma' istemidir."[6] yorumunu da ekler. Kahramanlaştırmanın bir ironi olduğunu vurgular ve içinde bulunulan ânın geçiciliğiyle ilgilenmediğinin altını çizer. Yine Baudelaire'e göre der Foucault, "modern insan kendini, kendi sınırlarını ve gizli hakikatini keşfetmeye çıkan insan değil; kendini yaratmaya çalışan insandır. Modernlik, 'insanı kendi var olduğu biçimde özgürleştirmez'; onu, kendini geliştirme yükümlülüğüyle baş başa kalmaya zorlar."[7] Alman filozof Marshall Berman'a (1940-2013) göre ise modernlik şöyle tanımlanabilir:

> "(...) bizlere, serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğün birliğiydi: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın değişiyle 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır."[8]

Berman'nın burada söylemek istediği modernleşmenin ortaya çıkaracağı iyicil dönüşümün aynı zamanda yok edici bir tarafının da olduğu ve modernliğin insanları

---

[3] James McFarlane, "Modernizm ve Zihin", **Modernizmin Serüveni**, ed. Enis Batur (İstanbul: Alkım Yayınları, 2007): 211-223.
[4] Charles Baudelaire, **Modern Hayatın Ressamı**, çev. Ali Berktay, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları 2009), 214.
[5] Michel Foucault, "Aydınlanma Nedir", **Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2**, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, 3. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011) 180-184.
[6] **age,** 182.
[7] **age,** 184.
[8] Marshall Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, çev. Bülent Peker ve Ümit Altuğ, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 27.

birleştirirken aynı zamanda böldüğüdür. Ve bu, durmaksızın devam eden zorlu bir mücadeleyi doğurmaktadır. İşte böyle bir ortamda gelişmekte ve yenilenmekte olan dünyada, sanat özellikle 19. ve 20. yüzyılda sanatçılar tarafından ortaya koyulan eserlerle kendi etki alanını daha da görünür kılmaktadır.

Bu tarifler ve tanımlar ışığında görülen modern dünyanın sanatı da kuşkusuz modern olacaktır. Sanatta yaşanan bu dönüşüm elbette endüstrileşme ve modernleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle 1910-1930 yılları arasında Avrupa'da yaşanan değişim hareketleri sanatta birçok akımın peş peşe doğmasına neden olur. Yaşanan bu süreçte izlenimcilik, fovizm, dışavurumculuk, kübizm, fütürizm, sürrealizm gibi çok sayıda sanat akımı ortaya çıkar. Bu hareketliliğin sanatçıyı özgürleştirme sürecinde, sanatçının kendisini temsil edeceği ortamları da inşa etmesi gerekecektir. 1863'te gerçekleşen *Salon de Refusées*- Reddedilenler Sergisi'yle başlayan yeni ortam oluşturma arayışı Almanya özelinde kendini Der Sturm Dergisi'nin etrafında şekillendirir. Zira Almanya'da yerel sanatçıların Avrupa'daki değişime paralel geliştirdikleri dışavurumcu hareket sanat eserleri vasıtasıyla yaşanan değişim ve dönüşümün izleneceği bir alan açar. Alman sanatçılar ve edebiyatçılar kurulmakta olan yeni dünyaya bakışlarını kendi tarzlarıyla sunarlar. Fütürizmin ortaya çıkışından itibaren sanat akımlarının edebiyatçıların kaleme aldığı güçlü manifestolarla ifade edilmesinin sağladığı iş birliği alışkanlığı Almanya'da Der Sturm dergisinde kendisini iyice belli edecektir. Bu ilişkinin sonuçlarını Janet Lyon da "Modernizm olarak bilinen kültürel devrimi, öncelikle manifesto biçiminde uyarlamaları dolasıyla kavrıyoruz."[9] sözleriyle özetleyecektir.

İngiliz sanatçı ve sanat tarihçisi William Gaunt (1900-1980) ise modern sanatta iki ana eğilimin varlığından söz ederken "Sanatçılar ortamlarında ifadelerinin bir aracı olarak taze kaynak bulma ve ayrıca modern yaşamın doğası ve değişen koşullarıyla ilgili bir şekilde sanat eseri yaratma çabasındadırlar."[10] der. Böylece sanatçıların kendilerine farklı başlama noktaları seçip, kendi özgün koşullarında ürettikleri eserleriyle kişisel varoluşlarını kurguladıklarını ifade etmiş olur.

Az önce de bahsedildiği gibi sanatçıların yeni üretim biçimleriyle şekillenen yapıtlarını sergileyecekleri yeni ortam arayışında ilk örnek Reddedilenler Salonu'dur. Bu sergide

[9] Ali Artun, **Sanat Manifestoları Avangard Sanat ve Direniş**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 13.
[10] William Gaunt, **The Observer's Book Of Modern Art: From Impressionism to the Present Day**, (London: Frederick Warne& CO. LTD., 1964), xi.

en dikkat çeken çalışma kuşkusuz Fransız ressam Édouard Manet'nin (1832-1883) "*Kırda Yemek*" isimli tablosudur. **(Bkz. Şekil 1)** Tabloda alışılagelmiş akademik resimde kullanılan mitolojik ve allegorik figürler yer almadığı halde kadın figürlerden biri çıplak halde gösterilmiştir. Bu çıplaklık, dikkati kadın figür üzerinde toplarken, figürün de adeta izleyiciyi izler durumdaki bakışı resmin etkisini güçlendirmektedir. Sahne ise gündelik hayatta rastlanabilecek bir ana odaklanmıştır. Sanatçının kullandığı renk paleti ve tekniği de yine o döneme kadar kullanılagelmiş kuralların dışındadır. Alternatif sergiyle ortaya konan bu başkaldırı ileride gerçekleştirilecek ve çığ gibi büyüyecek olan sanatta modern yaklaşımların belki de ilk örneğidir.

Şekil 1: Édouard Manet, *Kırda Yemek*, tuval üzerine yağlı boya, 1862.

The Luncheon on the Grass, 1862, https://www.manet.org/luncheon-on-the-grass.jsp [12.08.2019].

Bu sergiyi 1874 yılında gerçekleştirilen ilk İzlenimci sergi takip eder. Bu sergiler sayesinde artık sanattaki katı tutum ve geleneğe olan bağlılık sarsılmıştır. İlk İzlenimci sergi Paris'te "Anonim Sanatçılar Birliği" (Société anonyme des artistes) başlığı altında Claude Monet'nin (1840-1926) "İzlenim: Gündoğumu" isimli resmi görücüye çıkar bu sayede İzlenimciliğin de doğumu gerçekleşir. **(Bkz. Şekil 2)**

Şekil 2: Claude Monet, *İzlenimcilik: Gündoğumu*, tuval üzerine yağlı boya, 1872.

Impressions Sunrise by Claude Monet, https://www.claude-monet.com/impression-sunrise.jsp [12.08.2019].

1884 yılına gelindiğinde ise bu defa Bağımsızlar Salonu (Salon des Indépendants) adı altında yeni bir oluşum kurulduğu görülür. Avangard hareketin başlangıcı olarak da yorumlanan bu sergiler yeni sanatın yeni temsil alanlarına eklenir. Bu artış 1905 yılında Paris'te gerçekleşen Sonbahar Salonu'yla da (Salon d'Automne) devam eder. Sergide yer alan ve o döneme değin karşılaşılmayan bir anlayışla gerçekleştirilmiş eserler izleyicinin tepkisini bir seviye daha yukarı çeker. Saf ve tüpten çıktığı gibi kullanılan parlak renkler ve geniş yüzeyler boyanarak oluşturulan kompozisyonlar izleyicilerde oldukça büyük şaşkınlık yaratır. Nitekim sergide yer alan çalışmalar hakkında sanat eleştirmeni Louis Vauxcelles gördüğü bu "aşırı renkli" tabloları "*les fauves*- vahşiler" olarak tanımlar. Böylelikle ilk avangard hareket olarak kabul edilen Fovizm tarihte yerini alır. Bu akımın öncüleri arasında yer alan Fransız ressam Henri Matisse de akıma dair görüşlerini şu şekilde açıklar:

> "Benim peşinde olduğum şey, öncelikle ifade... Hayatın içinde hissettiğim duygular ile onları ifade etme biçimim arasında bir ayrım yapamam ben... Rengin esas amacı mümkün olduğunca ifadeye hizmet etmek olmalıdır... Benim rüyasını gördüğüm şey, bir denge sanatı, dert çıkarmaktan ya da malzemeyi sıkıntıya sokmaktan imtina edilmiş bir arılık ve dinginlik sanatı, ister işadamı ister yazar olsun her kafa işçisinin zihinsel teskin edici ayarında yatıştırıcı bir etki

bulabileceği bir sanat, fiziksel olarak bitkin düştükten sonra dinlenmeyi sağlayacak rahat bir koltuktur."[11]

Matisse'in hissettiği duygularını ifade olarak kayda geçmesi ayrım yapmaması, her şeyin dengede kalması ve kullanılan malzemenin zorlanmaması gerektiğinden kastettiği büyük olasılıkla endüstri devriminin bir getirisi olarak tüplere giren ve renk kodlarıyla standartlaştırılan boyanın saf olarak kullanıldığını vurgulamaktır. Aynı zamanda resmin dinlendirici etkiye sahip olmasının onu değerli kılan özellikler olduğundan bahseder. Diğer bir taraftan sanatçının çalışmaları ve açıklamaları göz önüne alındığında sanatçının eserlerini dışavurumcu bir üslupla oluşturduğu da gözlenmektedir. Sanatçının etkilendiğini açıkça ifade ettiği Paul Gauguin ve Vincent Van Gogh gibi hem fovizm içinde olmuş daha sonra da kendi özgün tarzını kurabilmiştir.[12] Artık Akademik eğitimin öğretileri neredeyse terk edilmiş gibidir. Sanatçı özgürlük arayışını, malzeme, kompozisyon açısından da göstermekte ve bu seyir gün geçtikçe sanatta fikrin öne çıkacağı kavramsal süreci yaklaştırmaktadır.

Sanatçılar arasında bu tür etkileşimler sürerken yeni düşünceler ve yaklaşımlar da belirmeye başlar. Kübizm onlardan biridir ve İspanyol sanatçı Pablo Picasso (1881-1973) da bu akımın en popüler ismidir. 1907 yılında yaptığı Les *Demoiselles d'Avignon*- Avignonlu Kadınlar tablosu bir dönüm noktası olmuştur. **(Bkz. Şekil 6)** Kullandığı figürler, kompozisyon anlayışı ve yarattığı farklı bakış açısı Picasso'nun bu çalışmasına bütünüyle yansımaktadır.

Şekil 3: Paul Gauguin, *Deniz Yoluyla*, tuval üzerine yağlı boya, 1892.

By the Sea, 1892, https://www.gauguin.org/by-the-sea.jsp [12.08.2019].

[11] Amy Dempsey, **Modern Çağda Sanat-Üsluplar, Ekoller, Hareketler**, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları, 2007), 66.
[12] **age**, 67.

Şekil 4: Henri Matisse, *Sanatçının eşi Amélie*, tuval üzerine yağlı boya, 1905.

Green Stripe, 1905 by Henri Matisse, https://www.henrimatisse.org/green-stripe.jsp [12.08.2019].

Şekil 5: Edvard Munch, *Çığlık*, tuval üzerine yağlı boya, 1893.

(Zeynep Çuhadar Fotoğraf Arşivi, 2014)

Şekil 6: Pablo Picasso, *Avignonlu Kadınlar*, tuval üzerine yağlı boya, 1907.

Les Demoiselles d'Avignon, 1907 by Pablo Picasso,
https://www.pablopicasso.org/avignon.jsp [12.08.2019].

Sanatçının "*Avignonlu Kadınlar*" çalışmasının ressam Henri Matisse'nin 1905 yılında resmettiği tablosu "Yaşama Sevinci" ve Cezanne'nin "Yıkananlar" tablosuna bir gönderme niteliği taşıdığından da bahsedilmektedir. Öyle ki Picasso tablo da yer alan kimi figürü yıkananlar tablosundan esinlenerek yapar.[13] Picasso o dönemin büyük boyutlarda tablo yapan ressamları arasında yer almak ve iki büyük sanatçıyla adeta boy ölçüşmek ister gibidir. Bunun yanı sıra sanatçının kendini özgürleştirdiği geleneksel Akademik resmin beklentilerinden uzaklaşma isteği duyduğu da aşikârdır. Sanatçının kullandığı kompozisyon anlayışı, nü yaklaşımı ve kullandığı primitif öğeler resmin özgün değerleri arasında sayılır. Antmen'nin değişiyle "Avignonlu Kadınlar" resmi modern ile primitifi buluşturan başlıca yapıt olarak nitelendirmektedir.[14] Ayrıca Antmen, Batılı sanatçıların modern dünyayı primitif anlayışla betimlemelerini şu şekilde aktarmaktadır:

> "'Primitivzm', kısaca, 'modern' olarak nitelendirdiğimiz pek çok sanatçının modernleşmenin getirdiği bazı dinamiklere karşı tavrının ifadesidir. Bu karşı tavır, Batılı sanatçıların 'ilkel toplum'ların sanatına yönelik ilgisinden beslenir; 'primitif' sözcüğü ayrıca ket vurulmamış her türlü ifadeyi, örneğin çocukların ya da akıl hastalarının biçimsel dışavurumlarını da kapsar. Batı'nın modern sanatçıları 'primitif' olarak adlandırılan bu tür esin kaynaklarında zengin

[13] Norbert Lynton, **Modern Sanatın Öyküsü**, çev. Cevat Çapan, Sadi Öziş, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 54.
[14] Ahu Antmen, **20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar**, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008), 35.

biçimsel ifadenin yanı sıra kendilerinin de peşinde olduğu saf dolaysız bir yaratma dürtüsü bulmuşlardır. Bu arayış, sanatçıların saf bir sanatsal dürtüyle, içsel bir esinle yarattıkları düşüncesini beslemiştir."[15]

Şekil 7: Paul Cézanne, *Yıkananlar*, Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Paul Cézanne, The Bathers, https://www.dailyartmagazine.com/cezanne-the-bathers/ [12.08.2019]

Böylece *"Avignonlu Kadınlar"* tablosu modern sanat tarihinin önde gelen sanat eserlerinden kabul edilir.

İzlenimcilik sonrası özgürleşen sanatçılar arasında yer alan Vincent Van Gogh (1853-1890) ise çalışmalarında kullandığı renk paleti, fırça serbestliği ile güçlü dışavurumcu ifadesini gözler önüne serer. Nitekim ileride dışavurumcu anlayışla resim yapan birçok sanatçı da ondan etkilenecektir. 1910 yılında Londra'da İngiliz eleştirmen ve sanat kuramcısı Roger Fry (1866-1934) tarafından düzenlenen "Manet ve İzlenimcilik Sonrası Ressamları" sergisinde yer alan Van Gogh eserleriyle ilgili olarak Antmen "(...) yoğun dışavurumcu ifadesi, tüm ressamların İzlenimciliğin görünen dünyaya bağlılığı aşan yaklaşımları olarak değerlendirilmiş, Fovizm ve Kübizm gibi akımların yolunu açtığı gerekçesiyle ayrıca ele alınması gerektiği düşünülmüştür."[16] der. Bu sayede Van Gogh'un çalışmalarını İzlenimciliğin ötesinde bir yaklaşımı olduğundan söz edebiliriz.

Tüm bu süreç her bir akımın dönemi itibariyle birbirini beslediği ve etkilediğini göstermektedir. Yukarıda ana hatlarıyla özetlenen Fransa merkezli gelişen yeni sanat

[15] Antmen, **age**, 35.
[16] **age**, 26.

anlayışı ve yeni sanat ortamının Almanya'daki karşılığı ise özellikle iki akımın önderliğinde kendini gösterir. Avrupa'daki İzlenimcilik ve izlenimcilik sonrasında görülen Fovizmin yükselişi Almanya'da *Die Brücke* – Köprü ve *Der Blaue Reiter* – Mavi Süvari hareketlerinde kendini temsil eder. Bu iki yerel hareket Almanya'da dışavurumculuğun temelini teşkil edeceklerdir.

2.1. Dışavurumculuk Akımının Ortaya Çıkışı ve Etki Alanına Bakış

Hayatın her alanında olduğu gibi sanatta da aşıla gelmiş kuralların yerle bir edildiği ve yeni anlayışların benimsendiği 20. yüzyılda ortaya çıkan Dışavurumculuk anlayışının izlerine o dönemde üretilen pek çok çalışmada rastlanır ve etkisi de güçlü olarak hissedilir. Dışavurumculuk kısa tabirle iç duyguların dışa yansıtılması olarak tanımlanabilir. Kimi kaynaklar incelendiğinde dışavurumculuktan bir akım olması dışında içselleştirilmiş bir duygunun ifadesi olarak bahsedildiği görülmekle beraber, bu yaklaşımın sadece modern sanata ve sanatçılarına özgü bir kavram olmadığı da anlaşılmaktadır. Öyle ki Rönesans döneminden başlayarak Dürer, Altdorfer, Bosch, El Greco, Rubens, Rembrandt, Goya, Blake, Friedrich ve Turner gibi sanatçıların bazı çalışmalarında da dışavurumcu etkiler olduğu ifade edilir.[17]

Dışavurumcu hareketin ortaya çıkışındaki temel felsefeyi besleyen düşünürlerin başında sayılan Friedrich Nietzche'nin (1844-1900) dışavurumculuk üzerindeki etkisi önemlidir. Yeni dünyayı eleştiren filozof, bu dönemde insanın kendine has yapısının bozulduğuna ve yaratma yeteneğini yitirdiğine dem vurur. Geleneksele karşı duruşu insanın içselleştirerek ortaya koyduğu farklı ifade biçimleriyle savunur.

Dışavurumculuk teriminin çıkış noktası hakkında çok çeşitli yorumlar vardır. Öyle ki kimi kaynaklarda yazar Wilhelm Worringer'in ilk olarak bu terimi 1911 yılında ortaya attığı iddia edilir. Bir başka iddia ise 1880 yılında modern ressamlar hakkındaki Charles Howley'in konuşmasında bu sanatçıların temelde dışavurumcu oldukları ve yansıttıkları duygu ve tutkuları dışavurduklarından bahseder.[18] Bununla beraber Dışavurumculuk sözcüğü ilk olarak 1911 yılının Temmuz ayında yayımlanan *Der Sturm Dergisi*'ndeki Walter Heymann'ın makalesinde[19] karşımıza çıkar.

---

[17] Antmen, **age**, 33.
[18] Lionel Richard, **Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), 7.
[19] Der Sturm Kültür ve Sanat Dergisi Temmuz 1911 yılı 68. sayısının 543. Sayfasında Walter Heymann'nın kaleme aldığı *Berliner Sezession 1911 IV* isimli makalesinde "Dışavurumculuk" kelimesi yer almaktadır.

Dışavurumculuk diğer bir taraftan izlenimci anlayışta üretilmiş sanat eserlerine tepki olarak da yorumlanır. Nitekim araştırmamızın ana konusu olan Avrupa'da modernizim, onun temsil ortamlarını oluşturan *Der Sturm Dergisi* ve avangard sanatı 20. yüzyılın başında kurduğu sanat ve edebiyat kurumlarıyla destekleyen Herwarth Walden (1878-1941) dışavurumcu anlayış için çeşitli yorumlar ortaya koyar. Walden için dışavurum sanatçının iç dünyasının derinliklerinde kendi deneyimleriyle yaratma şeklini ifade eder. *Der Sturm Galerisi*'nde 1913 yılında açılan ilk ve en kapsamlı Alman Sonbahar Salonu Sergisi kataloğundaki önsözde bu durum şu şekilde ifade edilir:

> "Sanatçının yaptığı resim kendi içsel duyularıyla algıladığıdır, kendi varlığının anlatımı ve dışavurumudur; geçici olan her şey onun için simgesel bir görüntüden ibarettir, kendisi için en önemli düşünce kendi hayatıdır, dışarının kendinde bıraktığı etkileri içselleştirerek dışarı vurur. Sanatçı, gördüklerini ve içselleştirdiği kendi doğasını iletir ve bir durumda onlar tarafından da iletilir." [20]

Dışavurumcu anlayış böylece kesin olarak sanatçıların izledikleri dünyayı içselleştirerek ortaya koydukları yeni dünyalarının temsillerini içermektedir. Dış dünyanın gerçekliği eserin konusu değildir. Ortaya çıkan yenilik, kent yaşamı ve hızlanan hayata karşı toplum yalnızlaşır, yalnızlaşan birey kendi iç dünyasında hesaplaşmaya yönelir. Sanatçılar da yaşadıkları bu kasvetli ve sıkıntılı dünyalarında sıklıkla bu iç hesaplaşmaları yansıtan çalışmalar üretirler.

Dışavurumcu özellik taşıyan sanat eserlerinin çoğunlukla görsel sanatlar alanında üretildiği görülür. Özellikle resim ve heykel alanlarında üretim yapan sanatçıların benimsediği anlayışın izlerine edebiyat, sinema, tiyatro, müzik alanlarında da rastlanır.

Dışavurumculuktan bahsederken akımla adeta özdeşleşen özgün baskı sanatından da bahsetmek gerekir. Bu teknik dışavurumcu anlatımın önemli bir sunum şekline dönüşmüştür. Nitekim Alman dışavurumculuğunun öncü grupları bu tekniği sıkça kullanır. Der Sturm Dergisi'nde karşımıza çıkan dışavurumcu sanatçıların çalışmaları da çoğunlukla özgün baskı teknikleriyle oluşturulmuştur.

Dışavurumcu resmin özelliklerinin Rönesans döneminde filizlendiği, ancak güçlü bir şekilde, Cézanne, Van Gogh ve Matisse'in yapıtlarında ortaya çıktığı görülür. Bunun yanı sıra yazar Hermann Bahr'ın da bahsettiği gibi dışavurumcu akımın öncüleri arasında bu sanatçılar dışında Braque, Picasso, Fütüristler, Egon Schiele ve Fovlar ayrıca Alman sanatçı grupları; Die Brücke ve Der Blaue Reiter, Der Sturm'un baş

[20] Herwarth Walden, **Erster Deutscher Herbstsalon**, (Berlin: Verlag Der Sturm,1913), 7.

sanatçılarından Avusturya'lı Oskar Kokoschka yer alır. Herwarth Walden ise dışavurumculuğun başlangıcında Oskar Kokoschka'nın önemini vurgulayarak özellikle Fütürist sanatçı Umberto Boccioni'nin akım için önemli katkıları olduğunu, Rus sanatçı Kandinsky ve Chagall'ın, Alman sanatçılar Franz Marc ve August Macke'nin, İsviçreli Paul Klee ve Fransız Robert Delaunay ve Fernand Léger önemli desteklerinin olduğunu dile getirir. Nitekim *Der Sturm Dergisi* ve Galerisi'nde sıkça bu sanatçıların yapıtları yer alacaktır.

2.2. Alman Dışavurumculuğu ve Ortaya Çıkan Sanatçı Grupları

Dışavurumculuk terimi genellikle Alman sanatçıları ile özdeşleştirilir. Nitekim sanat eleştirmeni Adnan Turani'nin de bahsettiği gibi: "Dışavurumculuk; İzlenimcilik, Fovizm, Kübizm, Fütürizm ya da Sürrealizm gibi yalnız bir sanat akımına ve sanatçılar grubuna verilmiş bir ad değildir. Bu bir sanat akımı olmakla birlikte, özellikle Germen ülkelerin sosyal krizler ve düşünsel gelişme çağlarında ortaya çıkmış bir yaşam anlayışıdır."[21] Bu anlayışı benimseyen ve dışavurumcu kimliğiyle ortaya çıkan iki önemli sanatçı grubundan yukarıda bahsetmiştik.

Çıkış sırasına göre bakarsak ilk olarak *Die Brücke* – Köprü'den (1905-1913), ardından ise *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari (1911-1914) grubundan söz etmemiz gerekir. Bu iki hareketin ortak özelliği sanatçılarının birbirine yakın üslup ve yaklaşımlarıyla da görülecektir. Münih, Köln, Dresden ve Hannover'da köklenen bu iki akımın temsilcileri kısa bir süre sonra Berlin'de konumlanarak etkinliklerini burada sürdürürler. Ancak ilk aşamada merkez kentlerden çıkmamış olmaları dönemin Almanyasında dışavurumcu hareketin farklı kentlerde kendine temsil imkânı bulduğunu göstermektedir.

2.1.1. *Die Brücke*- Köprü (1905-1913)

7 Haziran 1905 yılında Ernst Ludwig Kirchner (1880-1938) önderliğinde Dresden'de kurulan *Die Brücke*- Köprü Grubu Alman dışavurumcu sanatı için bir dönüm noktası olur. Kirchner gibi mimarlık öğrencisi olan genç sanatçılar Fritz Bleyl (1880-1966), Eric Heckel (1883-1970) ve Karl Schmidt-Rottluff (1884-1976) grupta yer alır. Grup, Die

[21] Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, 14. bs., (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, 576.

Brücke- Köprü ismini yukarıda da bahsedildiği gibi fikirleriyle dışavurumculuk akımını etkileyen Nietzche'nin "Hedef değil, köprü olmak gerek" sözünden etkilenerek almıştır.[22] Grubun açıkça benimsediği köprü olma anlayışının izlerini 1906 yılında el ilanı olarak yayımladıkları manifestolarında da görülür. Sanatçılar açık bir dilde gençleri -ki onlar geleceğin temsilcileridirler- bir araya gelmeye davet eder ve kendilerini şöyle ifade ederler:

> "İlerlemeye duyduğumuz inançla, yeni yaratıcılara, yeni izleyicilere ve gençliğe çağrıda bulunuyoruz. Biz, bugünün gençliği olarak, geleceği sırtlamak, eskinin kurumsallaşmış düzenine karşı kendi yaşamımızın, kendi eylemlerimizin özgürlüğünü yaratmak istiyoruz. Kendini kısıtlamadan, doğrudan ve tüm içtenliğiyle yaratmaya soyunan herkesi bizden sayıyoruz."[23]

Şekil 8: Ernst Ludwig Kirchner tarafından tasarlanan Die Brücke- Köprü Sanat Grubu'nun Manifestosu,1906

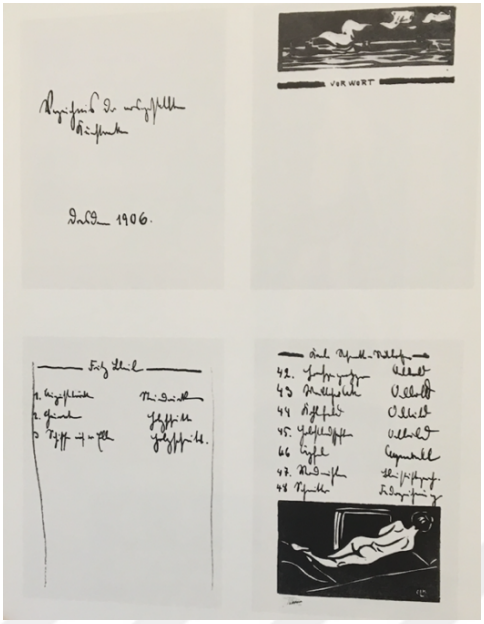
Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 76.

Die Brücke – Köprü Grubu, alışılmışın dışında parlak renkler ve özgün ve serbest fırça teknikleriyle dikkat çeker. Bu serbestlik Fovistlerde de görülür. Muhtemelen Köprü Grubu sanatçıları fovist sanatçılardan etkilenmişlerdir.

Grubun önderi olan Ernst Ludwig Kirchner'in bizzat hazırladığı ilk sergi kataloğu –hiç basılmamış olmakla beraber- ortaya konan çabanın mütevazı bir kanıtı gibidir. 16 sayfadan oluşan katalog taslağında siyah beyaz sanatçı Kirchner'e ait ahşap baskı

[22] Antmen, **age**, 37.
[23] **age**, 40.

çalışmaları yerleştirilmiş, ilgili yazılar ise el yazısıyla sayfalara eklenmiştir.[24] **(Bkz. Şekil 9)**

Şekil 9:Ernst Ludwig Kirchner tarafından tasarlanan Die Brücke- Köprü Sanatçı Grubu'nun yayımlanmayan Sergi Kataloğu, 1906.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 78.

Die Brücke- Köprü sanatçıları aynı zamanda Afrika ve Okyanusya sanatına karşı ilgi duymuşlar dolayısıyla da bazı sanatçılar ürettikleri ahşap heykellerde ilkel totemleri hatırlatan çalışmalar yapmışlardır. **(Bkz. Şekil 11)**

[24] Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008),78.

Şekil 10: Emil Richter Sanat Salonu, Die Brücke- Köprü Sergisi, Dresden, Eylül 1909.

Museum Ludwig Köln, **Die Expressionisten Vom Aufbruch Bis Zur Verfemung**, (Stuttgart: Verlag Gerd Hatje,1996), 54.

Şekil 11: Ernst Ludwig Kirchner, Ayakta Kız Caryatid Ahşap Heykeli, 1909-10, Yeni Galeri New York ve Özel Koleksiyon/ Rus Dansçısı Mela, 1911, Özel Koleksiyon.

Ernst Ludwig Kirchner, Neue Galerie, New York, https://artpil.com/news/ernst-ludwig-kirchner/ [05.10.2019]

Die Brücke- Köprü hareketi sanatçıları daha sonra Berlin'de gerçekleştirilen Sezession Sergileri'nde yer almak istemişler fakat kabul edilmedikleri için bu sergilere alternatif olarak Yeni Sezession adıyla kendi sergilerini oluşturmuşlardır.[25] Bu, Reddedilenler Sergisi'nin ortaya çıkışına benzer bir durumdur. Söz konusu sergilerin afişlerine yer veren Der Sturm Dergisi de böylece Die Brücke- Köprü hareketinin destekleyicisi olarak görülmüştür. Nitekim 1910-14 yılları arasında Der Sturm Galeri'si de grubun sergilerine ev sahipliği yapacaktır.

Sonuç olarak sekiz yıl boyunca aktif olan grubun gerçekleştirdiği çalışmalar Almanya'da dönemin en önemli ve dikkat çekici dışavurumcu örnekleri olarak görülmüştür. Grup tuval resmi ve ahşap heykellerin yanı sıra ahşap özgün baskı işleriyle de bu tekniğin yeniden popüler olmasına katkı sağlamış, hatta bu tarz üretimin o tarihteki yegâne üreticisi olarak görülmesine imkân vermiştir.

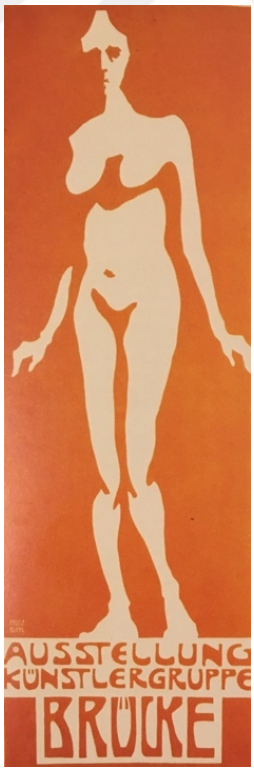
Der Stum'un yıllar içerisinde değişen biçimi ve içeriği adeta dışavurumculuk akımında gözlenen sanatçıların geleneksel kalıpların dışına çıkarak vurguladıkları içsel duyguların yansıtıcısı olmuştur. Öyle ki biçim ve içerikte gözlenen bu değişim yeni heyecan ve arayışları dışavurumcu üslup ile izleyiciye işaret etmektedir.

[25] Antmen, **age**, 37.

Şekil 12: Die Brücke- Köprü Grubu'nun Sergi Davetiyesi.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 77.

Şekil 13: Sanatçı Fritz Bleyl tasarımı, I. Die Brücke- Köprü Grubu'nun Poster ve Sergi Davetiyesi.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 77.

Şekil 14: Ernst Arnold Sanat Salonu, Die Brücke Sergisi, Dresden, Eylül 1910. Fotoğraf: Krichner.

Museum Ludwig Köln, **Die Expressionisten Vom Aufbruch Bis Zur Verfemung**, (Stuttgart: Verlag Gerd Hatje,1996), 55.

Şekil 15: Ernst Ludwig Kirchner, Sokakta Dört Kadın, 1913.

Museum Ludwig Köln, **Die Expressionisten Vom Aufbruch Bis Zur Verfemung**, (Stuttgart: Verlag Gerd Hatje,1996), 61.

2.1.2. *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari (1911-1914)

Der Balue Reiter- Mavi Süvari Grubu Münih'te dışavurumcu anlayışla kurulmuş diğer sanatçı grubudur. Öncülüğünü Rus sanatçı Wassily Kandinsky (1866-1944) ve Alman sanatçı Franz Marc (1880-1916) üstlenmiştir. Münih merkezli Der Blaue Reiter- Mavi Süvari grubunun isim babaları da yine Marc ve Kandinsky'dir. Kandinsky kuruluş hikâyesini şöyle anlatır:

> "Franz Marc'la ben bu ismi bir gün Sindelsdorf'un gölgeli terasında kahve içerken bulduk. İkimiz de maviyi seviyorduk, Marc atları seviyordu, ben binicileri seviyordum. Böylece isim kendiliğinden çıktı."[26]

Sanatçıların bu sevgileri de açıkça resimlerinde görülmektedir. **(Bkz.Şekil16, Şekil17)**

Şekil 16: Franz Marc, İki Mavi Tay, 1911.

Fondation Beyeler, **Kandinsky Marc & Der Blaue Reiter**, (Berlin: Hatje Cantz Verlag, 2016), 102.

[26] Dempsey, **age,** 94.

Şekil 17: Wassily Kandinsky, Dünaberg, 1909.

Fondation Beyeler, **Kandinsky Marc & Der Blaue Reiter**, (Berlin: Hatje Cantz Verlag, 2016), 75.

Wassilly Kandinsky *Der Blaue Reiter* -Mavi Süvari Grubu'nu kurmadan önce 1909 Yeni Sanatçılar Birliği adı altında kurulan grubun sergilerine katılır. Bir süre sonra grubun benimsediği sanat anlayışı Kandinsky'ninki ile örtüşmediğinden sanatçı grup sergilerine katılmama kararı alarak kendi gruplarını kurar.

Grup, kuruluşundan bir yıl sonra önemli bir yıllık yayımlar. *Almanach Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari Almanağı ismini taşıyan yıllığın içeriğini çoğunlukla plastik sanat çalışmaları oluşturur. Yazı, resim ve müzik çalışmalarıyla desteklenen yıllığın içeriği oldukça zengindir. Yıllıkta, Kandinsky ve Marc'ın çalışmaları ile beraber dönemin önemli sanatçıları olan Fransız sanatçı Matisse, Delaunay ve Picasso'nun resimleri, Alman Kirchner, Heckel ve birçok sanatçı, Rus sanatından örnekler, ilkel toplulukların çalışmaları, dinsel konuları betimleyen Bavyera resimleri, Rus baskıları, çocuklara ait desen çalışmaları yer almaktadır. [27]

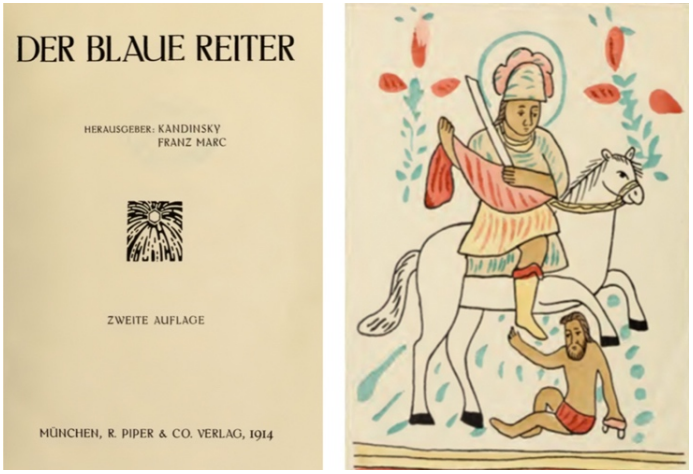
[27] Lynton, **age**, 46.

Şekil 18: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, Almanak Kapağı, 1912.

Museum Ludwig Köln, **Die Expressionisten Vom Aufbruch Bis Zur Verfemung**, (Stuttgart: Verlag Gerd Hatje,1996), 82.

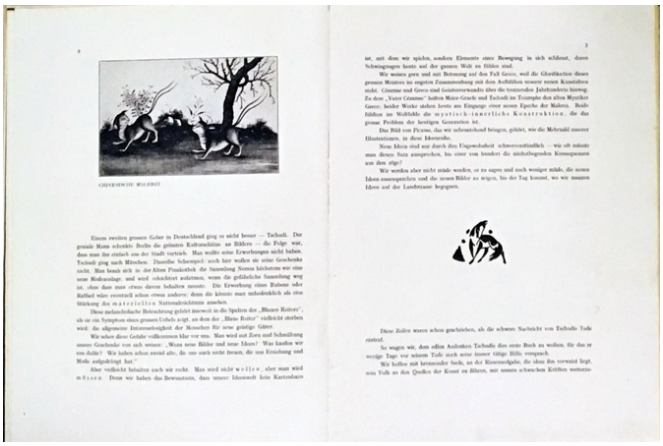
Yazar, sanat tarihçisi Norbert Lynton yıllığın içeriğine bakıldığında sanki "İşte bizim dünyamız" der gibi bir havanın estiğine dikkat çeker ve Alman, Fransız ve Rus sanatıyla ilgili örneklerin yer aldığından bahseder.[28] Bu yorumdan hareketle Der Blaue Reiter -Mavi Süvari Yıllığı'nın grubun sanat anlayışının ve dönemin yeni sanatının bir tezahürü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil 19: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari Almanak İkinci Baskı, İç Kapak, 1914.

Der Blaue Reiter, https://archive.org/details/derblauereiter00kand/page/n10

[28] **age**, 47.

Şekil 20: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, Almanak İç Sayfalar (2-3), 1912.

Der Blaue Reiter, https://archive.org/details/derblauereiter00kand/page/n10

Kandinsky, Blaue Reiter- Mavi Süvari'nin ilk sergisinin kataloğunda yer alan önsözde amaçlarını açıkça belirterek: "Bizim amacımız, temsil edilen formların çeşitliliği içerisinde, sanatçıların içsel arzusunun kendini çok çeşitli kalıplarla nasıl gerçekleştiğini göstermektir."[29] der.

Kandinsky ve Marc dışında grupta; Alman kadın sanatçı Gabriele Münter (1877-1962), August Macke (1877-1914), Avusturyalı sanatçı Alfred Kubin (1877-1959) ve İsviçreli sanatçı Paul Klee yer alıyordu.

Grup yayımladığı Almanak dışında iki önemli sergiye imza atar. Bunlardan ilki, 1911 yılının Aralık ayında, Münih'te Thannhauser Galeri'de gerçekleştirilir. Bir ay açık kalan ve oldukça ses getiren sergi ilerleyen aylarda *Sturm Galeri'nin*[30] açılış sergisi olacaktır. Sergi daha sonra başka şehirlerde de (Köln, Hagen ve Frankfurt) görücüye çıkar. İkinci sergi ise ilk sergiye nazaran daha kapsamlı olur. Çok sayıda Alman, Fransız ve Rus sanatçının katıldığı sergide yaklaşık 315 adet çalışma sergilenmiştir.[31] Münih Glotz Galeri'de açılan sergi Şubat-Nisan 1912 tarihlerinde ziyarete açık kalmıştır.

[29] Dempsey, **age**, 94.
[30]Sturm Galeri'nin 1. Sergisi 12.03.1912-10.05.1912 tarihleri arasında "*Der Blaue Reiter, Franz Flaum, Oskar Kokoschka, Expressionisten*- Birinci Sergi: Mavi Süvari, Franz Falum, Oskar Kokoschka, Dışavurumcular başlığı altında açılır.
[31] **age**, 96.

1914 yılında Almanağın ikinci baskısı yayımlanır. **(Bkz. Şekil 19)** Kandinsky bu baskının ön sözünde adeta sundukları çalışmaların zamanın ötesinde olmasından dolayı serzenişte bulunur ve şöyle der:

> "Bizim amaçlarımızdan -benim gözümde esas olanlarından- birisine hiç ulaşamadık. Bu, sanatta form sorununun ikincil önem taşıdığını sanatta temel sorunun ağırlıklı içerik meselesi olduğunu örneklerle, pratik olarak yan yana koyarak ve teorik teşhirle göstermekti. Herhalde henüz bu anlamda 'duyma' nın ve 'bakma'nın zamanı olgunlaşmamış.[32]

Grup 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında dağılır. Buna rağmen, üç yıl gibi kısa sayılacak bir dönem içerisine sığdırdığı önemli sergileri, yayımladığı yıllığı ile tarihte adından söz ettirecek ilklere imza atmayı başarmıştır. Ayrıca Sturm Galeri'sinin ilk sergisine de büyük katkı sağlamıştır.

Şekil 21: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari I. Sergi, Thannhauser Galeri, Münih, 1911.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 102.

[32] Dempsey, **age**, 96.

Şekil 22: Franz Marc ve Wassily Kandinsky, Kandinsky'nin ahşap baskısı ile[33]

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 108.

Şekil 23: Der Blaue Reiter- Mavi Süvari, I. Sergi Kataloğu, 1911-12.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 104.

[33] Ahşap baskı, Kandisky'nin Almanak için tasarladığı kapak. Sanatçı Almanak için toplamda 11 çizim gerçekleştirmiştir.

3. HERWARTH WALDEN VE DER STURM HAREKETİ (1910-1932)

20. yüzyıl Almanya'sının önemli kişiliklerinden biri olan Herwarth Walden'i (1878-1941) ilk aşamada tek bir cümlede tanıtacak olsak, avangard sanatı benimsemeyen sanat eleştirmenleri tarafından gülünç bulunan sanat eserlerini savunmuş ve onlara görünürlük sağlamak için adeta hayatını adamış olduğunu ifade etmemiz gerekir. Onun bu özgün karakteri *Der Sturm* gibi bir oluşumun önünü açarken, hayatına aldığı kişiler ve iletişimde olduğu çeşitli entelektüel figürlerin de katkısıyla tüm yaşamı sanatla dolu özgün bir deneyim olarak tanımlanabilir.

Müzisyen, besteci, yazar, sanat eleştirmeni, koleksiyoner, dergi ve sanat galerisi sahibi olarak tanıtılan Herwarth Walden'in doğum ismi Georg Lewin olup, 16 Eylül 1878 yılında Berlin'de dünyaya gelir.[34] Babası doktor Viktor Lewin ve annesi Emma Rosenthal'ın dünyaya gelen ilk oğullarıdır. (*Leibniz-Gymnasiums)* – Leibniz Lisesi'nde okurken Conrad Ansorge'den piyano ve Heinrich Hofmann'dan kompozisyon dersleri alır ve 1897 yılında Liszt bursu kazanarak İtalya'nın Floransa kentinde iki sene piyano eğitimi almaya gider. Berlin'e döndüğünde çeşitli yerlerde müzik dersleri verir, beste çalışmaları yapar ve aynı zamanda konserlere çıkar. Müzik konusundaki çalışmaları sonraki yıllarda da devam edecektir.[35]

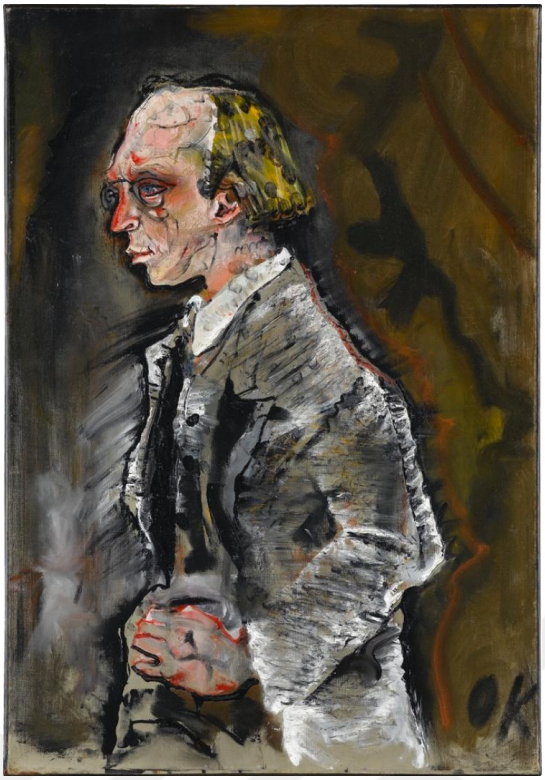
1900 yılında 22 yaşına geldiğinde doğum adı olan Georg Lewin'i *Herwarth Walden* olarak değiştirir. Walden'e o yıllarda sevgilisi olan ünlü dışavurumcu şair Else Lasker-Schüler'in taktığı bu isim, Amerikalı yazar ve filozof Henry David Thoreaus'un (1817-1862) *Walden; or Life in the Woods* (1854) isimli romanından esinlenerek konulmuştur. [36]

---

[34] Rudolf Vierhaus, **Deutsche Biographische Enyzklopädie**, (München: K.G. Saur Verlag, 2008), 370.

[35] Der Sturm'un 10 Mart 1910 yılı 2. Sayısından itibaren derginin reklam ve ilan köşesinde Walden imzası taşıyan bir müzik kitabının reklamı bulunmaktadır. Der Sturm kitabevinden çıkan kitap *Dafnislieder*- (Dafnis Şarkıları) adını taşımaktadır. İlanda şarkı ve piyano için ibareleri yer alır. Kitabın başka kitap ve müzik evlerinde bulunabileceği ya da doğrudan Der Sturm Yayınevi Halensee / Katharinenstrasse 5'ten alınabileceği belirtilmiştir. Der Sturm Dergisi, 1. Yıl, 1.Sayı, Berlin-Viyana, 3 Mart 1910, 1.

[36] Vierhaus, **age**, 370.

Şekil 24: Oskar Kokoschka, *'Herwarth Walden Portresi'*, tuval üzerine yağlı boya, 100 x 69,3 cm, 1910.

Nell Walden, **Herwarth Walden Ein Lebensbild**, (Mainz: Florian Kupferberg Verlag,1963).

Walden bir yıl sonra 1901'de Schüler ile evlenerek önemli bir sanatçı birliğinin de içine dahil olur. Eşi Else Lasker- Schüler'in başı çektiği birlik içinde Peter Altenberg, Hermann Bahr, Herman Bang, Peter Baum, Richard Dehmel, Alfred Döblin, Peter Hille, Arno Holz, Karl Klaus, Heinrich Thomas Mann, Alfred Mombert, Rainer Marie Rilke, Paul Scheerbart, Johannes Schlaf, Jakob Wassermann, Frank Wedekind, Lovis Corinth, mimar Adolf Loos ve Henry van de Velde bulunmaktadır. Bu tanışıklıklar ileride Walden'in kuracağı *Der Sturm Dergisi* ve Der Sturm Galerisi için de katkı sağlayacaktır. Hatta (*Sturm Abende)*- Der Sturm Akşamları olarak bilinen özel gecelerde bu isimlerle beraber zenginleşecektir.

Herwarth Walden'in *Der Sturm Dergisi*'nin ilk sayısında yer alan Şubat 1910 yılında Berlin'de kaleme aldığı *Zwei Worte*- (İki Kelime)[37] isimli giriş makalesinde de belirttiği üzere, *Der Sturm*'dan önce üç derginin yayım işlerinde sorumlu olmuştur. Bu dergilerden ilki, 1908 yılında yayımcılığını yaptığı *Das Magazin* dergisidir. Derginin

[37] Herwarth Walden, "*Zwei Worte* – (İki Kelime)", **Der Sturm Zeitschrift**, 1. Yıl, s.1, (Berlin: 1910),1.

yayımcılık görevini sadece üç sayı yapabilmiştir. Yaklaşımının fazla modern olduğu iddiasıyla derginin sahibi tarafından işine son verilmiştir. Daha sonra haftalık olarak yayınlanan *Der Morgen* dergisinde yayımcılık görevini sürdürmüştür. Schlesingerschen Müzik Kütüphanesi *Meisterführer* dizisinde Richard Strauss (1864-1949)'un orkestra eserleri üzerine çalışmalar yayımlamıştır. Birer yıl arayla çalıştığı bir diğer dergi ise *Der Neue Weg* adını taşımaktadır. Walden bu dergide de üç sayı süresince çalışabilmiştir. İstikrarsız dergicilik deneyiminden sonra Walden kendi dergisini kurarak hayali olan özgür yayımcılığın temelini atmayı başaracaktır.

Şekil 25: Herwarth Walden, 1915.

Nell Walden, **Herwarth Walden Ein Lebensbild**, (Mainz: Florian Kupferberg Verlag,1963).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Walden, *Der Sturm*'dan önce üç derginin[38] yayım işlerinden sorumlu olmuştur. Fakat bu dergilerde istediği özgürlüğü ve başarıyı yakalayamamıştır, son bir girişimde daha bulunarak 3 Mart 1910'da basılmak üzere *Der Sturm*'un ilk sayısını hazırlar. Derginin ilk sayısında Walden'in (*Zwei Worte)* – İki Kelime başlıklı yazısında da bu durum şöyle aktarılmıştır:

[38] *Das Magazin, Der Morgen, Der Neue Weg*

> "Dördüncü kez kamuoyunda yeni bir dergi yayımlıyoruz. Çok fazla kişi tarafından utanç verici olarak görülen faaliyetlerimiz üç defa kaba sözleşme ihlalleriyle engellenmeye çalışılmıştır. Biz de kendi yayımcılarımız olmaya karar verdik. Ne mutlu bize ki halen daha gazetecilik ve yazı dizilerinin yerini kültür ve sanatın alabileceğine inanabiliyoruz." [39]

Derginin kısa zamanda göstereceği başarı, dergiden sonra kurulan *Sturm Galeri*'nin de etkili olmasını sağlamış, hatta sergiler ve sergilerin sağladığı görünürlük Walden'i de Sturm hareketini de daha tanınır kılmıştır. Dönemin avangard sanatının en önemli temsil ortamını oluşturmuş olan *Der Sturm* öncelikle dışavurumcu bir dergi olarak kurulmuşsa da zaman içinde derginin yanı sıra etkili olacak başka alanlarda da varlık göstermesi, önce bir yayınevi, ardından bir sanat galerisi, daha sonra bir sanat birliği ve son olarak da bir sanat okulu açarak *Der Sturm* adını tüm bu kurumlarda da kullanmıştır. Böylece *Der Sturm* çok işlevli bir tür sanat organı halini almış, yukarıda sayılan kurumların çatısı altında özel sanat akşamları ve çeşitli tiyatro temsillerine de yer açarak 20. yüzyıl Almanya'sında avangard sanatın ulusal ve uluslararası görünürlük kazandığı önemli bir platform oluşturmuştur.

Peşpeşe gelen bu başarılı projeler devamında Walden, başka tür sanat faaliyetlerini gündeme alarak şiir akşamlarından tiyatro temsillerine kadar uzanan geniş bir alanda, savaş yıllarında bile hız kesmeden istikrarlı yoğun bir üretim ortamını var etmeyi başarmıştır. Fırtına anlamına gelen *Sturm Hareketi* böylece adına uygun şekilde gerçekten de önce Berlin'de, ardından Almanya'da akabinde de ülke dışına taşarak avangard sanatın merkezi Paris ve yeni modern dünyanın gözde kenti New York başta olmak üzere Amerika'da etkili olmuştur. Öyle ki sadece *Sturm Galeri*'nin sergileri bile aralarında Guggenheim Müzesi kurucularından olan Solomon R. Guggenheim'ın (1861-1949) da bulunduğu dönemin tanınmış pek çok koleksiyoneri için izlenilen, takip edilen bir galeri olmuştur. Özellikle Fransız Ambroise Vollard (1866-1939), Paul Guillaume (1891-1934), Alman Daniel Henry Kahnweiler (1884-1979), Amerikalı Dr. Albert C. Barnes (1872-1951) gibi koleksiyonerlerin de Sturm Galeri'yi dikkatle izledikleri bilinmektedir.[40] O dönemde farklı üsluplarda çalışan çok sayıda genç sanatçı için de önemli bir temsil alanı oluşturmuştur. Hatta *Sturm Galeri*'de yer alan bu genç isimlerin birçoğu ileride ünlü isimler olarak kayıtlara geçmiştir. Bu hareketliliği irdeleyen eleştirmen L.H. Leitzel, 1917 yılındaki yazısında *Der Sturm*'dan şu şekilde bahsetmiştir:

[39] Walden, **age,** 1.
[40]Herwarth Walden (Georg Lewin), http://www.visual-arts-cork.com/critics/herwarth-walden.htm [11.10.2018]

> "Der Sturm ilk önce, kırılmamış yaşamın içinde fırtınalı bir şekilde vuran bir kalp. İçinde olağanüstü bir sanat coşkusu ve mutlu yaratıcılığın parladığı bir kalp. Bir kalp ve birçok insan. Birçok sanatçı ve tüm uzuvlarda aynı kalp atışını hissettiğiniz bir vücut, bazen güçlü, bazen zayıf. Çünkü, her şeyden önce, Der Sturm bir inançtır. Geleceğimizin bugün içimizde, bizim ve ve bizim aracılığımızla yaşadığı ve bugünün dile getirilemeyecek kadar güzel olduğu inancı. [...] Kalp ve inanç, kasıtlı ve sadece haklı olarak kendi iradesiyle var olan Der Sturm'un yumuşak çekirdeğidir. Sanat gökyüzü üzerinde Der Sturm, uyuşuk suları çırparak, yaşlı, zayıf ağaçların yapraklarını ve çürük bedenlerini ikiye ayırarak, kaybolan hazineleri ortaya çıkarmaya çalışırken, hastalıklı ışıkları söndürür ve güçlü olanları, toprak altında kalanları ışıltıyla parlatır."[41]

Der Sturm'un barındırdığı bu çeşitlilik elbette kurucu figür Herwarth Walden'in taşıdığı farklı şapkalarıyla da ilişkilidir. Müzisyen, besteci, yazar, eleştirmen, koleksiyoner ve galeri sahibi kimlikleriyle tanınan Walden sadece döneminin üretken bir ismi olarak değil, genç sanatçıları, yazarları keşfeden, onlara imkân tanıyan bir mesen olarak da tanınmıştır. Özellikle *Der Sturm Dergisi* ile *Verlag Der Sturm*- (Sturm Yayınevi)'nden çıkan yayınlarda dönemin aktif isimleri kadar yeni ve genç isimleri de görmek mümkündür. Böylece Walden bu üretken çabası sonucunda sadece Almanya'da değil, Avrupa ve Amerika'da da tanınan, 20. yüzyılın avangard isimlerinden biri olarak kabul görmeyi başarmış ve hem *Sturm Harketi*nin simge ismi hem de genel olarak dışavurumcu hareketlerin koruyucu figürü olarak tanınmıştır.

Yukarıdaki alıntıda Leitzel'in de bahsettiği gibi bir kalp ve inanç olarak ifade edilen Der Sturm'un Walden'le özdeşleştirilen görünmeyen değerleri ortaya çıkarma misyonu günümüzde de *Der Sturm*'a dair söylenenler arasında ilk sırada yer almaktadır. *Der Sturm* bu ifadeye göre iyi olmayanı yok eden, iyiyi ise ortaya çıkaran bir fırtınadır. Yeni sanatının izleyiciye ulaşmasında da en önemli aracı hareketin çıkış noktası ya da fırtınanın gözü olarak tarif edebileceğimiz yerde *Der Sturm Dergisi* bulunmaktadır.

Haftalık kültür ve sanat dergisi olarak yayın hayatına başlayan *Der Sturm* daha ilk sayıda 30.000 tiraja ulaşmıştır. Edebiyat ve şiire öncelik veren dergi 8 sayfa olarak çıkmıştır. Walden derginin hem yayımcısı hem de baş yazarı olarak tüm enerjisini ve vaktini buradaki çalışmalarına ayırmıştır. Dergi 1932 yılında kapatılana kadar adeta Walden'in hayatı olmuştur.

Ancak *Der Sturm* konusunda Walden'in yalnız olduğunu düşünmemek gerekir zira dergi ile başlayan sürecin her aşamasında Walden'le beraber büyük emek ortaya koyan başka isimler de vardır. Bunlardan biri Alman yazar, editör, sahne tasarımcısı

[41]L.H. Neitzel, "Was ist Der Sturm", **Einblick in Kunst**, ed. Herwarth Walden, (Berlin: Der Sturm Verlag), 153.

ve sanatçı Lothar Schreyer[42]'dir (1886-1966). Schreyer 1911 yılından 1918 yılına kadar Hamburg'daki (*Deutsches Schauspielhaus)*- Alman Tiyatrosu'nda dramaturg ve yönetmen yardımcısı olarak çalışmış ve 1916 yılından 1928 yılına kadar birçok projede Walden'le yakın iş birliği yapmış ve Der Sturm Dergisi'nin editörlüğünü üstlenmiştir. Schreyer daha sonra da 1924 yılına kadar (*Sturm Kunstschule für Bühnenkunst und Pantomime)*- Sturm Sahne Sanatları ve Pantomim Okulu derslerini yürütecektir.[43]

Böylece Schreyer *Der Sturm Dergisini* ve etrafında yaşanan gelişmeleri en iyi görenlerden biri olacaktır. Nitekim 1956 yılında kaleme aldığı (*Erinnerungen an Sturm und Bauhaus)*- Sturm ve Bauhaus'u Hatırlamak isimli kitabında, Der Sturm nedir sorusuna Alman dışavurumcu şair ve oyun yazarı August Stramm (1874-1915)'ın sözleriyle: "Der Sturm Herwarth Walden'dir"[44] cevabını vererek Walden'i bir mıknatıs gibi tarif edecek, çevresinde sanatçıları topladığından bahsecek ve şunları söyleyecektir:

> "O aynı zamanda Avrupa sanatının dönüşümünün dönüm noktasıydı. 20. yüzyılın ilk on yılının sanat dönüşümünde önem taşıyan sanatçılarının karşı koyamayacakları bir mıknatıstı. Bu mıknatıs bir insandı: Herwarth Walden. Farklı ülkelerden gelen Dışavurumculuk, Fütürizm, Kübizm'i temsil eden sanatçılar kendilerini gerçekten güvenerek teslim ederken biliyorlardı ki bu adam onları gerçekten tanıyor ve bu sanatçıları ve çalışmalarını yürütmek için değil aynı zamanda onları zafere götürebilme yeteneğine sahip olduğunu biliyorlardı. Herwarth Walden, hedefine ulaşana kadar tüm yaşamını kayıtsız şartsız ortaya koydu." [45]

Schreyer, vurgulandığı gibi Der Sturm ile kopmaz bir ilişki taşımaktadır. Sturm bünyesinde on iki yıldan fazla çalışırlar ve birlikte yürüttükleri çalışmaların yanı sıra dostluklarının da onları birbirine bağlayan en önemli unsur olduğunu dile getirir ve Der Sturm etrafında güçlü bir bağ kurulduğuna dikkat çeker.[46]

1900-1910 yılları arasında derginin kurulma sürecine bakıldığında bir başka isimin daha ön plana çıktığı görülür. Bu isim, Alman şair Else Lasker-Schüler'dir (1869-1945).[47] Schüler edebiyat alanındaki avangard ve dışavurumcu şiirleriyle dikkati

---

[42]Lothar Schreyer (1886-1966) Heidelberg Üniverstiesi'nde Sanat Tarihi Bölümü'nde okuduktan sonra Berlin ve Leipzig şehirlerinde hukuk okudu. Der Sturm'dan önce yedi yıl Hamburg'ta dramaturg olarak çalıştı. Sturm'daki çalışmalarından sonra 1921 yılında Bauhaus Okulu'nun sahne sanatları bölümünün başına geçti ve dersleri yürüttü.

[43]Lothar Schreyer, https://www.bauhaus100.com/the-bauhaus/people/masters-and-teachers/lothar-schreyer/ [10.09.2018]

[44]Lothar Schreyer, **Erinnerungen an Sturm und Bauhaus**, (München: Albert Langen Georg Müller Verlag GmbH, 1956), 7.

[45] **age**, 7.

[46] **age,** 8.

[47] Else Lasker-Schüler (1869-1945) Almanya'nın Erbelfeld kasabasında bir bankacı babanın altı çocuğundan biri olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta çok sevdiği kardeşi Paul'u kaybetti. 1890 yılında da annesinin vefatından sonra ilk evliliğini 1894 yılında doktor Jonathan Berthold

çeken dönemin önemli isimlerindendir. 1901 yılında Herwarth Walden'le evlenen Schüler 1912 yılında boşanana kadar Der Sturm için önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Öyle ki Schüler'in Herwarth Walden'in edebiyat dünyasıyla bağlantısının önemli kısmını sağlayan kişi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Else Lasker-Schüler'in edebiyatçı kişiliğinin yanında görsel sanatlara da ilgi duyduğu söylenebilir. Hatta Schüler Der Sturm'un *124/126.* sayısında yayımlanan (*Versöhnung)* – Barışma isimli şiiri için ressam Franz Marc (1880-1916) ile ortak bir çalışma yapmışlar, Marc'ın ağaç baskı tekniği kullanarak gerçekleştirdiği çalışması 1912 yılının Eylül ayı sayısında kapak olarak yayımlanmıştır.[48] **(Bkz. Şekil 27)** Schüler ve Walden'in Berlin'deki evinde tanışan iki sanatçı aralarında gelişen dostlukları sebebiyle birbirlerine bir süre mektup göndermişlerdir. Bu mektuplarda görülen görsel ve şiirsel anlatım oldukça etkileyicidir. Nitekim Peter Klaus'un yorumuyla "Franz Marc'ın kendini resmin ötesinde şiirsel bir ressam olarak gösterdiği gibi, Else Lasker-Schüler mektuplarında sadece kelimelerle değil aynı zamanda çizimleriyle de cevap veriyor"[49] şeklinde olmuştur. **(Bkz. Şekil 28) (Bkz. Şekil: 29)** Ayrıca 1912 yılında Der Sturm'un 99. sayısında yayımlanan ve Schüler'in kaleme aldığı mektupta Herwarth Walden'nin portresini çizdiği görülür.[50] **(Bkz. Şekil: 26)** Schüler'in başarılı edebiyatçı kimliğinin yanı sıra görsel sanatlara karşı olan ilgisi ve yeteneği dikkat çekicidir.

Lothar Schreyer de Der Sturm'un isimini öneren kişinin Schüler olduğunu söyler ve bir fırtınanın yıkıcılığı olduğu kadar temizleme ve yenilenmeyi de beraberinde getirdiğinden bahseder:

> "Der Sturm kelimesi Herwarth Walden'in ilk karısı Else Lasker-Schüler tarafından verilmiştir. Bu işaretin altında, şimdi kaçınılmaz bir şekilde olan her şey durdu. Fırtına temizler, kökünden söker, yıkar. Ama aynı zamanda dünyaya Kutsal Ruh olarak kükrer. Sonsuz dönüşüm, sıfırdan yenileme, mükemmel insanın manevi gerçekliğinin kırılganlık ve dünyevi yaşam umuduyla birleştiği sinyaldir. Umut- sık sık umutsuz olsa da- bize zevkleri, kırılganlığımızı acı olarak getiriyor."[51]

Schreyer'in vurguladığı gibi gerçekten de Der Sturm tam bir fırtına etkisi yapar ve çevresinde başka hareketlerin de oluşmasının önünü açarak 20.yüzyıl başında modernizmin herşeyi dönüştürdüğü bir dönemde sanatta yaşanacak dönüşüme zemin olur.

Lasker (1860-1928) ile yapar. 1901 yılında ilk şiir kitabı 'Styx' yayımlanır. 1903 yılının Nisan ayında ilk eşinden boşanır. Aynı yılın Kasım ayında da Herwarth Walden ile evlenir.

[48] Der Sturm Dergisi, 125/ 126. Sayı, Eylül 1912,1

[49] Peter-Klaus Schuster, **Franz Marc- Else Lasker-Schüler, Der Blaue Reiter präsentiert Eurer Hoheit sein blaues Pferd**, (Prestel,1987), 6.

[50] Zeynep Çuhadar, Seza Sinanlar Uslu, "Der Sturm Sanatçılarının Gözünden Herwarth Walden", **International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art**, c. 4, s.7, (Haziran-Temmuz 2019), 227.

[51] Schreyer, **age**, 8.

Şekil 26: Else Lasker Schüler, Herwarth Walden Portre Çizimi, 1912.

Karla Bilang, Frauen im Sturm Künstlerinnen der Moderne, (Berlin: Aviva Verlag, 2013), 11.

Umfang zwölf Seiten

Einzelbezug 40 Pfennig

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Herausgeber und Schriftleiter: HERWARTH WALDEN

DRITTER JAHRGANG BERLIN SEPTEMBER 1912 NUMMER 125/126

Inhalt: **Else Lasker-Schüler:** Versöhnung / **Detlev von Liliencron:** Briefe an Peter Hille / **Karl Borromäus Heinrich:** Menschen von Gottes Gnaden / Roman / **Paul Zech:** Rheinhafen / **H. W.:** Bab, der Lyrikfinder / **D. Burljuk:** Die Wilden Russlands / **Alfred Döblin:** Jungfräulichkeit und Prostitution / **Franz Marc:** Versöhnung / Originalholzschnitt für ein Gedicht von Else Lasker-Schüler / **Wilhelm Morgner** Fressende Holzarbeiter / Originalholzschnitt

Franz Marc: Versöhnung

Originalholzschnitt für ein Gedicht von Else Lasker-Schüler

Şekil 27: Der Sturm Sayı 125/126, Eylül 1912.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Şekil 28: Else Lasker- Schüler Çizimi.

Ricarda Dick, Else Lasker-Schüler — Franz Marc Eine Freundschaft in Briefen und Bildern (München: Prestel Verlag, 2012): 7.

Şekil 29: Franz Marc Kartpostal.

Franz Marc- Artist Biography with Portfolio of Prints, Posters and Paintings, https://www.franzmarc.com/ [12.02.2019].

Rudolf Vierhaus'a göre ise Herwarth Walden, 1904 yılında *Verein für Kunst*- Sanat Birliği'ni kurduğunda dönemin bohem Berlin'de kültürel yenilik hareketlerini tanıtmak amacını taşımaktadır. Walden bu nedenle Sanat Birliği'nin akşamları düzenleyecek ve Avusturyalı yazar ve şair Peter Altenberg (1859-1919), Avusturyalı yazar Hermann Bahr (1863-1934), Alman sanatçı ve yazar Lovis Corinth (1858-1925) ve Alman yazar Frank Wedekind (1864-1918) ile birlikte çalışacaktır.[52]

Bahsi geçen dergiye paralel olarak Walden'in yürüttüğü Sanat Birliği çok sesli bir forum gibidir. Birlik üyesi ressamlar, yazarlar, müzisyenler, mimarlar ve bilim insanları bu oluşumun üyeleridir.

Haftalık bir dergi olarak yayım hayatına başlayan Der Sturm, 1913 yılının Şubat ayına kadar toplam 151 sayı yayımlandıktan sonra, Mart 1913 tarihli 152/153. Sayı'dan itibaren *Halbmonatsschrift*- yarım aylık (on beş günde bir) olarak yayımlanmaya başlar. Yedi yıl gibi uzun bir süreden sonra da dergi nihayi ritmini bulur ve 1916 yılı Nisan ayından itibaren *Monatsschrift* – aylık bir dergiye dönüşür. 1932 yılında kapatılana kadar dergi aylık çıkar.

Umfang acht Seiten — Auflage 30000 Exemplare

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Herausgeber und Schriftleiter: HERWARTH WALDEN

ERSTER JAHRGANG — BERLIN/DONNERSTAG/DEN 3. MÄRZ 1910/WIEN — NUMMER 1

INHALT: KARL KRAUS: Die Operette. RUDOLF KURTZ: Programmatisches. GLOSSEN: Lösende Beiträge. ... LESE-MAPPE: Peter Baum: A. FRIEDLAENDER: Ausgewählte Lyrik. SAMUEL LUBLINSKI: Offener Brief. ERKLÄRUNG

Zwei Worte

Zum vierten Male treten wir mit einer neuen Zeitschrift in die Oeffentlichkeit. Dreimal versuchte man, mit gröbsten Vertragsbrüchen unsere Tätigkeit zu verhindern, die von den Vielversitzen peinlich empfunden wird. Wir haben uns entschlossen, unsere eigenen Verleger zu sein. Denn wir sind noch immer so glücklich, glauben zu können, daß an die Stelle des Journalismus und des Feuilletonismus wieder Kultur und die Künste treten können.

Die Schriftleitung der Wochenschrift DER STURM

Berlin im Februar 1910.

Die Operette

Von Karl Kraus

Welche Einmütigkeit und es wohl, die die unaussprechliche Gemeinheit dieses neuen Operettenwesens zusammenfassen, und was bewirkt es Grosses jene lebhaftige Propaganda in allen Kulturzentren, auf welche die Erde mit einem Hohen Pfeifen antwortet. Man bedenke, daß die ehrsamste Frucht einer Öffentlichkeiten Welt verurteilen ist, und daß sie einst auf allen ihren Wandern nicht den Entzücken verbreitet hat, den heute ein beamtenhafter Gesandtener findet, den ein Musikwitzwebel geschickt instrumentiert, oder selbst nur der Trottel, mit dem ein humoristischer Kondukteur die Worte „Bogen, Geleise, kommt herl" spricht. Man bedenke, daß die Armut Johann Strauß'scher Walzer nicht bösewilligender war als die Kitschigkeit ihrer Nachahmungen. Man sage sich, daß die lebhaften Werke der Lecoque, Audran, Planquette, Sullivan, Sonnt heute durchhalten, wenn sie neu in Saarow gäben; daß kein Direktor es wagt, jene guten Theaterstücke Millöckers, „Apajune", „Jeanette", den „Vice-Admiral", im Ritterstore zu hören, die doch schon durch einen gewissen Mollzusatz dem musikalischen Geschmack des heutigen Wienertums entgegenkommen . . . Kein Zweifel, diese Fülle von Weichheit, Grazie und Humor hat sich überlebt. Wir mögen es glauben, daß die Zeit noch kommen wird, in der der Freudengesang eines Offenbach an die Seite Mozarts tritt; heute sehen wir ihn von dem dürftigsten Walzerspektakulen verdrängt; und daß kein Ton jener Heiterkeit aufklingen, die einst von den Namen Orpheus, Helena, Blaubart, Grosdoktin und Trapezunt in unsere Herzen schlug, dafür lassen wir Herrn Victor Léon sorgen. Man vergleiche nicht „Pariser Leben" mit der „Lustigen Witwe"; man höre nur ein paar Takte aus einer der unberühmten, stets verstellten Operetten am Klavier; etwa das Lied von heiligen Chrysostomus aus Offenbachs „Schönröschen", und wenn man solchen Schimmer von den Reichtümern empfangen hat, die ehedem mit dem Tage verschüttet wurden, frage man sich, warum wir so arm sind so hoch in Ehren haben. Der Grund von all dem: Die Welt wird verständiger mit jedem Tag, wodurch selbstverständlich dem Einzelnen immer mehr zur Geltung kommt. Die beschränkte der Kunst auf ihren Wahrscheinlichkeitsgehalt und wünscht ihn von allen Symbolen entblößt. Darum hat sie das Märchen und die Operette in die Kinderstube verbannt. Die Funktion der Musik: den Krampf des Lebens zu lösen, den Verstand Erholung zu schaffen und die gedankliche Tätigkeit entspannend wieder anzuregen. Diese Funktion mit der Bühnenwirkung verschmolzen, macht die Operette, und sie hat sich mit den Theatralischen menschlichkeit in dieser Konsilium vertragen. Denn die Operette setzt eine Welt voraus, in welcher die Unzulänglichkeit aufgehoben ist, nach den Gesetzen des Chaos, aus dem die andere Welt erschaffen wurde, wieder hergestellt wird und der Genuß als Verständigungsmittel gänzlich ist. Vorteilt sich die lösende Wirkung der Musik mit einer verantwortungslosen Heiterkeit, die in diesem Wirrsal ein Bild unserer realen Verhältnisse absurd fällt, so erweist sich die Operette als die einzige dramatische Form, die den theatralischen Möglichkeiten vollkommen angemessen ist. Das Schauspiel kann immer nur trotz oder entgegen dem Gedanken seine Bühnenhaftigkeit durchsetzen, und die Oper führt durch die Inkongruenz einer menschenmöglichen Ernstes mit der wunderlichen Gewohnheit des Singens sich selbst ad absurdum. In der Operette ist die Absurdität vorweg gegeben. Hier klafft kein Abgrund, in dem der Verstand versinkt; die Bühnenwirkung deckt sich mit dem geistigen Inhalt. Im Schauspiel singt das Schauspielerische auf Kosten des Dichterischen, denn sie sei es Tribune zu rühren, ist es ganz gleichgültig, ob Shakespeare oder Wilhelmbusch die Gelegenheit bietet; in der Oper spottet das Musikalische des Theatralischen, und die theatralische Farcelle, die im Nebenzusammenhang zweier Formen entsteht, macht auch den tatsächlichen Vorsatz zu einem „Gesamtkunstwerk" lächerlich. Die Theater ist die Protagonistin des unmöglichen dichterischen Gedankens und den sich selbst bedeutenden musikalischen Ernstes; es ist der Humanismus jeden Wirkens, das eine „Sammlung" beansprucht, anstatt sie durch die sogenannte „Zerstreuung" erst herbeizuführen. Ausdrücke wird an dem Anerkennungsbedürfnis des letzten Konsilianten zu Schanden, und die Anschreibungen einer Wagneroper sind ein theatralischer Nonsens. Zu einem Gesamtkunstwerk im harmonischen Sinne aber vereinigen Aktion und Gesang in der Operette zu verschmelzen, die eine Welt als gegeben nimmt, in der sich der Unsinn von selbst versteht und in der er um die Risiken der Vernunft herausfordert. Offenbach hat in seinen Kitschen phantasiebeschwingter Unvernunft auch für die gesteigerte Paradierung des Operettenwesens Raum. Die unerwünschte Fleischlichkeit der Operette kehrte sich bewußt gegen ein Lächerlichkeit einer Konvention, die im Rahmen einer pharisäischen Haltung den Unsinn erst zu Ehren bringt. Daß Operettenverfasser, Komponisten, Librettisten, aber die Operettenschreiber ... nur es ernst mit der Lüftigkeit des Einen Raum. Vor haben durch die Unmöglichkeit ihres Singens, Wenn man der Gesang der Operettenvirtuosen zugleich das Treffen der Operettenschreiber zu ... rudert, so ergibt sich eine doppelte Volksmoral: bei der Theaterwirkung, die den Worten Gehalt, backs dem Zucker schält, was über die Dauer ... gemeinen Aufgeblasenheit beim Singen der Gesangsvirtuosen Raum. Wenn das gesungene Wort ... sagen. An der Operettenbühne, wo der ...

Dergi içeriğindeki bu çeşitlenmenin en belirginleştiği dönem ise Walden'nin ikinci evliliği ile çok paralel bir seyir izler. 1910-12 arasında edebiyat ağırlıklı olan dergi 1912 sonrasında sergilerin de başlamasıyla görsel sanat ağırlıklı bir yayına döner. Dergiyi oluşturan kişiler açısından bakıldığında ise doğal olarak Herwarth Walden ve o dönemki şair eşinin ilk yıllardaki edebiyat çalışmalarına etkisi olduğu görülecektir. Dergide yayımlanan edebiyat eserlerinin büyük çoğunluğunun Else Lasker Schüler'in arkadaş çevresinden oluştuğu dikkat çeker. Sonrasında edebiyat eserleri yerini giderek görsel sanatlara bırakacaktır. Bu alanla ilgili daha fazla çalışma yayımlaya başlayan dergi, sergi etkinlikleriyle bunu daha da güçlendirecektir. Fakat, çiftin ayrılık kararı[53] sonrasında Else Lasker Schüler'in arkadaş çevresinden gelen edebiyatçı isimler, Walden'in dergisinde çalışmayı bırakacaklar ve boşanma koşut olarak Der Strum dergisi de edebiyat alanındaki çalışmaları azaltacaktır. Edebiyatın yerini görsel sanatlar alınca Der Sturm, 1912 sonrasında daha renkli bir görünüme bürünmüştür.[54] Ne var ki Freya Mülhaupt'ın "Der Sturm'u güzel sanatlar alanına dönüştürmek ön görülemezdi."[55] şeklindeki yorumuna bakarak, derginin edebiyattan uzaklaşıp, görsel sanatlara yönelmesinin pek de beklenen bir değişim olmadığını anlıyoruz. Günümüzde geriye dönüp bakıldığında ise yaşanan değişimler sonucunda Der Sturm'un hem edebiyat hem de görsel sanatlar alanlarında güçlü çalışmaları okurlarına ulaştırmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Derginin edebiyattan plastik sanatlara kaymasından sonra adıyla etkili olan fırtına hareketi yayıncılık, okullaşma ve tiyatro çalışmalarıyla 1932 yılına kadar değişerek devam edecektir.

1933 yılında Almanya'nın siyasi ortamı hayli çalkantılıdır. Weimar Cumhuriyeti (1918-1933) Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg baskılara dayanamayarak 30 Ocak 1933 tarihinde Adolf Hitler'i Almanya Şansölyesi olarak atamasını gerçekleştirir. Böylece 1933-1945 yılları arasında sürecek olan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) rejimi başa geçer.[56]

---

[53] Dergi kurulduktan sonraki iki yıllık süreçte Herwarth Walden'in özel hayatı inişli çıkışlı bir dönemden geçmektedir. Şair eşi Schüler ise oldukça bohem bir hayat sürmektedir ve dönem dönem nükseden psikolojik problemleri vardır. Bu sebeple çiftin ilişkisi sağlıklı bir şekilde yürümez ve 1912 yılında evliliklerini noktalarlar.

[54] Volker Pirsich, **Der Sturm Eine Monographie**, (Heryberg: 1985), 62.

[55] Freya Mülhaupt, **Herwarth Walden (1878-1941): Wegbereiter der Moderne**, (Berlin: Berlinische Galerie Verlag, 1991),17.

[56] *Deutsches Reich*- Alman İmparatorluğu, *Großedeutsches Reich*- Büyük Alman İmparatorluğu*, III. Reich*- III. İmparatorluk.

Bilindiği üzere Nazi Almanya'sında modernizm kelimesi adeta yasaklıdır ve modern olan herşeye karşı durulmalıdır. Nitekim sanatta yaşanan tüm avangard hareketler Nasyonal Sosyalistler tarafından (*Entartete Kunst)*- Dejenere Sanat olarak nitelendirilir. Bu sebeple artık modern sanatın öncüsü sanatçı, yazar, akademisyen her alandan insan dışlanarak ülkeden ayrılmak zorunda bırakılacaklardır.[57]

Herwarth Walden de onlardan biri olur. 1932 yılında gözbebeği Der Sturm'u kapattıktan sonra, ülkesinden de ayrılmak zorunda kalır. Öyle ki 22 yıl boyunca tüm zorluklara göğüs gererek yürüttüğü sanat çalışmaları ve yücelttiği avangard sanat artık bir kişi tarafından yerle bir ediliyordur. 1932 yılında Alman çevirmen Ellen Bork ile hüzünlü bir şekilde Moskova'ya kaçar. 1933 yılında kızı Sina doğar. Moskova'da bir süre çeşitli dergilerde çalışır. 1938 yılında Stalin yönetiminde ülkede yaşayan diğer yabancılarla birlikte tutuklanır. Ailesi Alman Büyükelçiliği'ne sığınmayı başarır. Sanatçı hapsedildiği Saratov hapishanesinde 1941 yılında hayata gözlerini kapatır.

3.1. Der Sturm Dergisi (1910-1932)

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere Der Sturm Dergisi yayımlandığı tarihten itibaren zengin bir içerikle okuyucuya sunulur. Derginin ilk sayısının tamamı siyah beyazdır ve metinler sayfa üzerinde üç sütuna ayrılmış ve bu şekilde sayfa düzeni oluşturulmuştur. Derginin başlığı *DER STURM* siyah ve kalın yazı karakteri ile sayfanın en üst kısmında konumlanır ve hemen alt satırında ise *Wochenshrift Für Kultur Und Die Künste* – Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi başlığı yer alır. Tüm dergi gazete kağıdına basılmıştır. Kapak kısmı sade ve dönemin diğer dergi ve gazeteleriyle görsel olarak benzerlik göstermektedir. Herwarth Walden'in giriş makalesi*; Zwei Worte* – İki Kelime[58] isimli makalesinden başlayarak altı sayfa ve yirmi iki makale şeklinde düzenlenmiş olan ilk sayının yedinci ve sekizinci sayfalarında ise reklam ve ilan bölümleri yer almaktadır.

1. Sayının içeriği şu şekildedir[59]:

Karl Kraus: *Die Operette***-** Operet, Sayfa 1–2

Rudolf Kurtz: *Programmatisches*- Programatik, Sayfa 2–3

War: *Glossen [Von War]*, Sayfa 3–4

[57] Seza Sinanlar, "Hitler'in Sanat Politikası ve Siyasi bir araç olarak Mimarlık", **Doxa Mekân, Tasarım ve Eleştiri Dergisi**, c.3, s.8, (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2009), 122-129.
[58] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi,Berlin:1910, 1.
[59] **age**, 1-6.

Adolf Loos: *Vom armen reichen Mann* – Zavallı Zengin Adamın, Sayfa 4

René Schickele: *Berlin*, Sayfa 4–5

René Schickele: *Ballade von unserer lieben Frau im Coupe*, Sayfa 4

René Schickele: *Vorortballade* – Ballad noktasında, Sayfa 4–5

René Schickele: *Berliner Abende* – Berlin Akşamları, Sayfa 5

René Schickele: *Prinzessin fahren aus* – Prenses Araba Sürüyor, Sayfa 5

Felix Stössinger: *Einheitliche Konzerte*- Üniforma Konserleri, Sayfa 5

Else Lasker-Schüler: *Peter Baum*, Sayfa 5–6

Friedlaender: *Ausgelachte Lyrik*, Sayfa 6

Samuel Lublinski: *Offener Brief* – Açık Mektup, Sayfa 6

Dr. Rudolf Blümner, Dr. Alfred Döblin, Dr. S. Friedlaeder Ferdinand Hardekopf, Dr. Siegmund Kalischer, Rudolf Kurtz, Else Lasker-Schüler, Ludwig Rubiner, René Schickele, Mario Spino, Felix Stössinger: *Erklärung*- Açıklama, Sayfa 6

Ağırlıklı olarak edebiyat eserlerine yer verilen ilk sayı toplam sekiz sayfadan oluşmaktadır. Sayıya ait ilk metin Karl Kraus'a (1874-1936) aittir.[60] Operet ve müzikaller üzerine yazmış olduğu *Die Operette* – Operetler isimli yazısı *Der Sturm*'un Herwarth Walden'in (Zwei Worte) – İki kelime isimli makalesinden sonraki ilk makale olma özelliğini taşımaktadır. Toplam beş adet makalesiyle dikkati çeken bir diğer isim ise Alman-Fransız yazar, deneme yazarı ve çevirmen René Schickele (1883-1940)'dir. Ayrıca Walden'in o dönemki eşi Else Lasker-Schüler'de *Peter Baum* isimli yazıyla bu sayıda yer almaktadır. Sayının son makalesi de (*Erklärung)* – Açıklama isimli makaledir. Makalenin sonunda Dr. Rudolf Blümner (1874-1936)[61], Dr. Alfred Döblin (1878-1957)[62], Dr. S. Friedlaeder Ferdinand Hardekopf (1876-1954) [63], Dr.

[60] Karl Kraus (28 Nisan 1874- 12 Haziran 1936) Avusturya'da doğmuş yazar ve gazetecidir. Özellikle taşlamacı, denemeci, aforist, oyun yazarı ve şair olarak adından söz ettiren Klaus. Taşlama yaptığı çalışmalarını basına, Alman kültürüne, Alman ve Avusturya siyasetine yönlendirdi. Avusturyalı yazar Stefan Zweig bir zamanlar Kraus'a "zehirli alay ustasının efendisi" ismini vermiştir. Ayrıca üç kez Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmiştir. Kraus aynı zamanda Viyana'da yayımlanan Die Fackel (1899-1936) isimli derginin sahibi ve yayımcısıdır.

[61] Rudolf Blümner Alman aktör, dramaturg ve denemecidir.19 Ağustos 1873'te Wroclaw'da doğmuş, 3 Eylül 1945'te ise Berlin'de yaşamını yitimiştir. Blümner, 1903'ten yılında Herwarth Walden ile tanıştı. 1910'larda, dışavurumcu Der Sturm çemberinde bir okuyucu olarak yer aldı. 1920'den 1932'ye kadar Walden'in edebiyat dergisi Der Sturm için 60'dan fazla yorum, inceleme, polemik içerikli makale ve teorik yazılar yazdı.

[62] Bruno Alfred Döblin Alman psikiyatrist ve yazar. 10 Ağustos 1878'de Szczecin'de doğdu, 1910 yılında Herwarth Walden Der Sturm Dergi'sinde, Döblin'i hikayelerinin ilk yayınını gerçekleştirdi.

[63] Ferdinand Hardekopf Alman gazeteci, yazar, şair ve çevirmen. 15 Aralık 1876'da Varel'de doğdu, 26 Mart 1954, Zürih'te yaşamını yitirdi.

Siegmund Kalischer, Rudolf Kurtz (1884-1960) [64], Else Lasker-Schüler (1869-1945), Ludwig Rubiner (1881-1920)[65], René Schickele (1883-1940)[66], Mario Spino ve Felix Stössinger'in (1889-1954)[67] isimleri yer almaktadır ve yazının içeriğinde geçmiş dönemde çalışmış oldukları dergi sahipleri hakkında Herwarth Walden'in de (*Zwei Worte)*- İki Kelime isimli giriş makalesinde de belirttiği gibi 'kaba sözleşme ihlallerinden' ve dergi sahipleriyle yaşanan sorunların dile getirildiği bir makaledir.[68] *(Redaktion und Verlag)*- Yazı İşleri ve Yayınevi adresi *Berlin-Halensee, Katharinenstrasse 5 Fernsprecher Amt Wilmersdorf 3524* olarak birinci sayfada belirtilmiştir.[69] Sayının fiyatı 10 fenik[70] olarak belirlenmiştir. Bununla beraber derginin çeyrek, yarım ve tam yıl abonelik seçenekleri de okuyucuya sunulmuştur. Çeyrek yıl abonelik 2 Mark, yarım yıl abonelik 4 Mark, yıllık abonelik fiyatı ise 7 Mark olarak belirlenmiştir.

İlk 52 sayfa sonunda dergide 657 makalenin yeraldığı görülür. Bu yazılar farklı meslek gruplarından müzisyen, şair, yazar, doktor, gazeteci, senarist, eleştirmen ve sanatçılara ait makale, şiir, sanat eleştirisi, roman, mektup, hikâye, yazı dizisi, resim, çizim ve baskı çalışmaları yer alır.

Der Sturm'un ilk yılındaki yazarları arasında; Karl Kraus (1874-1936), Rudolf Kurtz, Adolf Loos, René Schickele, René Schickele (1883-1940), Rudolf Blümner (1874-1936), Alfred Döblin (1878-1957) , Ferdinand Hardekopf (1876-1954), Siegmund Kalischer, Rudolf Kurtz (1884-1960), Else Lasker-Schüler (1869-1945), Ludwig Rubiner (1881-1920), René Schickele (1883-1940), Mario Spino, Felix Stössinger (1889-1954) [71], Robert Scheu, Joseph August Lux, Thaddäus Rittner, Arnold Oppel , Adolf Lantz , Wilhelm Altmann, Otto Stoessl, Chammay Pinsky, Albert Ehrenstein , Bernhard Ihringer , Mynona, Otto Soyka, Peter Baum , Bimini, Mynona , Jules Laforgue , Stefan Tömörkeny , Oskar Baum , Chammay Pinsky , Joe Loe, Paul

---

[64] Rudolf Kurtz Alman yazar, deneme yazarı, oyun yazarı, senarist ve film yayıncısı. 31 Aralık 1884'te Berlin'de doğdu, 26 Temmuz 1960 yılında yaşamını yitirdi.
[65] Ludwig Rubiner şair, edebiyat eleştirmeni ve Dışavurumculuk akımı benimseyen bir yazardı.12 Temmuz 1881'de Berlin'de doğdu, 27 Şubat 1920'de Berlin'de yaşamını yitirdi.
[66] René Schickele Alman-Fransız yazar, deneme yazarı ve çevirmen. 4 Ağustos 1883, Alsace'deki Oberehnheim'de doğdu, 31 Ocak 1940, Vence, Alpes-Maritimes'de yaşamını yitirdi.
[67] Felix Stössinger Avusturyalı gazeteci ve yayımcı. 25 Ağustos 1889, Prag, Avusturya-Macaristan'da doğdu, 31 Ağustos 1954, Zürih'te yaşamını yitirdi.
[68] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi, Berlin, 1910, 6.
[69] **age**, 1.
[70] Fenik (*Pfennig):* Eski Alman markın yüzde biri değerinde Alman para birimi.
Türk Dil Kurumu Sözlükleri, http://tdk.gov.tr [07.03.2019].
[71] Felix Stössinger Avusturyalı gazeteci ve yayımcı. 25 Ağustos 1889, Prag, Avusturya-Macaristan'da doğdu, 31 Ağustos 1954, Zürih'te yaşamını yitirdi.

Leppin, Herbert Ihering, Alfred Lichtenstein , R. Laudon , Karl Hauer , Ludwig Rubiner, Albert Dreyfus, Mirko Jelusic, Richard Schaukal, Heinrich Mann, Walther Heymann, B. Werner, Thaddäus Rittner, Harry Jäger-Mewe, Albert Dreyfus, Arthur Silbergleit, Robert Lewin, Herman Bang, Josef Kohler, Max Brod, Kurt Hiller, Oskar Kokoschka, Siegfried Pfankuch, Karl Vogt, L. L, R. K. Neumann, Adolf Lantz, Werner Peter Larsen, Heinrich Pudor, R. Laudon, Bimini, Desider Kosztolanyi, Alfred Mombert, Carl Onno-Eisenbart, Kurt Hiller, Paul Zech, Hans Mayer, Jules Laforgue, Thaddäus Rittner, Max Fröhlich, H. Siebelind , Arno Holz, Alfred Lemm, Quintus Fixlein, Stanislaw Przybyszewski, Alfred Kerr, Eduard Pukl, Heinrich Pudor, Quintus Fixlein, Corvinus, Thaddäus Rittner, Leonardo da Vinci, Walther Heymann, Ernst Schur, Alfred Lichtenstein, S. Friedlaender, Heinrich Pudor, K. M., Ernst Blass, Max Dauthendey, Nikolai Maximow Minski, Paul Zech, Jakob van Hoddis, Geza Szilagyi, Moritz König, Ernst Blass, Alfred Kind, Frederik Böök, Marie Pukl, John Wolfsohn, G. von Schmoller, Friedrich Kurt Benndorf, Fritz Schwiefert gibi dönemin önde gelen isimleri yer alır.

Der Sturm Dergisi'nin ilk sayılarında dikkat çeken bir husus da görsel malzemenin ağırlıklı olarak kullanılmamış olmasıdır. Dergide görsel ilk defa 8. sayıda ilk defa kullanılır.[72] 21 Nisan 1910 tarihli bu sayıda görsel olarak Profesör Ulrich von Wilamowitz'in karikatürü tek bir **G** harfi iliştirilerek basılmıştır. Bu harfin sanatçının kısaltılmış imzası olduğu düşünülebilir. 26 Mayıs 1910 yılında yayımlanmış olan 13. sayısında ise ilk kez baş sayfada bir çizim yer almıştır. Berlin Üniversitesi Edebiyat Profesörü Dr. Richard Moses Meyer'in karikatürü olan çalışmanın çizeri belirtilmemiştir.[73]

[72] Der Sturm Zeitschrift, 8. Sayı, Berlin/ Viyana, 21 Nisan ,1910, 61.
[73] **age**,13. Sayı, Berlin- Viyana, 26 Mayıs 1910, 97.

Umfang acht Seiten — Einzelbezug: 10 Pfennig

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Herausgeber und Schriftleiter: HERWARTH WALDEN

JAHRGANG 1910 — BERLIN/DONNERSTAG DEN 26. MAI 1910/WIEN — NUMMER 13

INHALT: KARL KRAUS: Perversität / PAUL LEPPIN: Daniel Jesus / ELSE LASKER-SCHÜLER: Gedichte / OTTO STOESSL: Die Schwestern Wiesenthal / ALFRED DÖBLIN: Gespräche mit Kalypso über die Musik / RICHARD SCHAUKAL: Geistige Landschaft / TRUST: Kunstreform / MINIMAX: Haiku, aus dem Konstruktivismus gezupft / KARIKATUR: Herr Professor Meyer

Perversität

Von Karl Kraus

Dr. Richard Moses Meyer / Professor für Literatur an der Berliner Universität

Şekil 31: Der Sturm'un 1. Yıl 13. Sayı, 26 Mayıs 1910.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Aynı yılın 14. sayısında da Prof. Adolf Wagner'in karikatürü bulunmaktadır. Bu sayıda da yer alan karikatürün çizeri belirtilmemiştir fakat çizimin derginin 8. sayısında ilk kez yayımlanan karikatür çalışmasının da çizeri olan yine **G** kısaltma adıyla imzalandığı dikkat çekmektedir.[74] Derginin 9 Haziran 1910 tarihli 15. sayısında ise Alman Orkestra Şefi ve besteci Oskar Fried (1871-1941) yine benzer bir tarzla oluşturulmuş karikatürü[75] yer almaktadır ve aynı şekilde bu karikatür de **G** olarak imzalanmıştır. Derginin 21 Nisan 1910 yılında yayımlanmış 8. sayısından itibaren her sayıda en az bir çizim yer alırken 1910-1911 tarihleri arasında, 8. ve 52. sayılar arasında toplam 7 sanatçı adına rastlanır. Bu kişileri şöyle listeleyebiliriz: G, Oskar Kokoschka (1886-1980), Samuel Floridin, Harry Jaeger-Mewe (1876-), Max Fröhlich, Max Pechstein (1881-1955), Joe Loe.

Der Sturm dergisinin ilk yılında artan bir sayıyla sanatçıların çizim ve karikatürleri her hafta yayımlanan yeni sayılarda yer almaya başlar. Sanatçı Oskar Kokoschka, 19 Mayıs 1910 yılının 12. sayısından başlayarak dergide yer alan toplam 25 adet

[74] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi,13. Sayı, Berlin/ Viyana, 26 Mayıs ,1910, 105
[75] **age**, 14. Sayı, Berlin/Viyana, 2 Haziran 1910,115

çizimiyle çalışmaları en sık yayımlanan sanatçı olmuştur. Aynı yıl 20. sayıdan[76] başlayarak toplam 17 sayıda Kokoschka'nın çizimleri kapakta yer almıştır. Bu sayede Kokoschka Sturm Dergisi'nde o güne değin çalışmaları en fazla yayımlanan ve aynı zamanda kapakta yer sanatçı olduğunu söyleyebiliriz. Onu toplam 8 çalışmasıyla çizer Samuel Floridin takip etmektedir. G takma ismiyle yer alan sanatçının toplam 5 çalışması, Max Fröhlich'in ve Max Pechstein (1881-1955)'ın 4 adet, Harry Jaeger-Mewe (1876-) ve Joe Loe isimli sanatçılar ise 2 adet çizimiyle derginin ilk yıldaki sayılarında yer almışlardır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere *Der Sturm Dergisi* ilk yılında sekiz sayfa olarak yayımlanmıştır ve derginin yedinci ve sekizinci sayfaları dönemin sanat haberleri, sanat malzemeleri satan dükkanları, sanat dersleri veren atölyeleri, sanat okulları, Walden'in 1903 yılında Berlin'de kurmuş olduğu (*Verein für Kunst)* – Sanatçı Birliği'nin düzenlediği etkinlik haberleri, sanat kitapları ve baskı yapan dükkanlar, dergi ve kitapevleri, konser ve tiyatro temsil etkinlikleri, kuaför, diş hekimi, medikal, çocuk beslenme önerileri, moda evleri, mobilya, bahçe tasarımları gibi çok çeşitli alanlardan oluşan reklam ve ilanlara ayrılmıştır.

Dergi reklamları arasında *Die Fackel (1899-1936)*[77] isimli dergi dikkati çekmektedir. Der Sturm'un ilk sayısında Die Fackel dergisinin 296-297. [78] sayılarının yeni çıktığı haberi yer almaktadır. Derginin kurucusu Viyanalı Karl Kraus'tur. Yukarıda bahsedildiği üzere Der Sturm dergisinin (*Operette)*- Opera isimli ilk makalesi de yine Kraus'a aittir. Walden'in arkadaşı olan Kraus'un Der Sturm'a maddi ve manevi katkıda bulunduğu bilinmektedir.[79] Ayrıca Walden'in 13.08.1909 tarihinden itibaren Die Fackel Dergisi'nin Berlin'deki dağıtımından sorumlu olduğu da bilinmektedir. Bu bilgilerle birlikte Sturm'un genel yapısının Die Fackel'den etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.[80]

Bu sebeple Karl Kraus'ta *Sturm* için önemli karakterlerden biri olmuştur. Ayrıca Herwarth Walden'in Sturm'un en önemli sanatçıları arasında bulunan Oskar

---

[76] **age**, 14 Temmuz, 1910,155.
[77] *Zeichnung von Oskar Kokoschka zu dem Drama: Mörder, Hoffnung der Frauen* – Katiller, Kadınların Umudu isimli tiyatro oyunu için Oskar Kokoschka 'nın yazdığı ve çizimlerini yaptığı çalışma ilk kez Der Sturm Dergisi'nde yayımlanmıştır.
[78] **age**,1. Sayı, Berlin-Viyana, 3 Mart 1910, 8.
[79] Andrea von Hülsen-Esch "Der Sturm- Zentrum der Avangarde", **Das Unternehmen Der Sturm und Herwarth Walden als Unternehmer**, Wuppertal: Von der Heydt-Museum, 13. März – 10. Juni 2012), 202.
[80] **age**, 202.

Kokoschka'yla tanışması yine Kraus vesilesiyle olmuştur.[81] Walden, Kraus'u Viyana'da ziyareti sırasında sanatçı Kokoschka ile tanışmış hemen ardından sanatçının çalışmalarını dergide yayımlaya başlamıştır.

Diğer bir sergi haberi ise, (*Neue Secession)*[82]- Yeni Secession Sergileri'ne aittir.[83] **(Bkz. Şekil 32)** *1910* yılında düzenlenen sergi o dönem Berlin Secession'undan reddedilen sanatçıların çalışmalarından oluşmuştur ve sergiye giriş ücreti 1 Mark'tır. 1910 yılında sergilerine başlayan grup, akademinin geleneksel anlayışını benimseyen sanata karşı bir duruş sergilemiştir. Grubun önderliğini Alman dışavurumcu ressam Max Pechstein (1881-1955) ve Alman dışavurumcu ressam Georg Tappert (1880-1957) yapmıştır. *Neue Secession- (*Yeni Secession), *Berlin Secession*- (Berlin Secession)'undaki sergide bazı dışavurumcu çalışmaların sergiden çıkarılmasına tepki olarak oluşmuştur bu sebeple bu sanatçıların genel olarak dışavurumcu anlayışla üreten sanatçılarından oluştuğunu söyleyebiliriz. Sergi afişinde de özellikle "Berlin Secession'undan reddedilen sanatçıların sergisi" olarak belirtilmesi dikkat çekicidir. Almanya'da dışavurumculuğun tanınmasında etkili olan Yeni Secession sergileri 1910-14 yılları arasında toplam yedi sergiye imza atmıştır. İlerleyen yıllarda Yeni Sezession sergileri *Der Sturm Galerisi*'nde gerçekleştirilecektir.

1912 yılında başlayan sanat sergileri çeşitlenerek artar, dönemin çağdaş sanatının destekleyicisi konumundaki bu sergiler sayesinde derginin içeriğiyle ilgili değişikliklerde oluşmaya başlar. Artan sayfa sayısına sergi ve diğer oluşumların haberleri eklenir. Görsel olarak çeşitlenen dergi zamanla kapak tasarımlarını ve kapak renklerini değiştirmektedir. Başlangıçta üç sütundan oluşan metin kısmı zamanla iki sütuna düşürülür. Bu sayede metinler daha rahat okunabilmektedir. Sergilerle ilgili kritiklerde yine derginin önemli bir kısmını oluşturur. Her sayıda en az bir tane Herwarth Walden makalesi bulunmaktadır. Ancak kimi zaman bu sayının 5'i de geçtiği görülecektir.

---

[81] **age**, 202.
[82] *Neue Secession Berlin, 1910, Ausstellung Abgewiesener Künstler Der Berliner Secession In Der Maximilian Macht Berlin W. 50 Ranke Str. 1*- Neue Secession Berlin, 1910, Reddedilen Sanatçıların Sergisi Berlin Yeni Sezession'u Maximilian Macht Berlin W.50 Ranke Sokak 1.
[83] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi, 17. Sayı, Berlin/Viyana, 23 Haziran, 1910, 137.

Şekil 32: Yeni Secession Afişi, Der Sturm, 1. Yıl 17. Sayı, 23 Haziran 1910.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Derginin 22 yıllık sürecine bakıldığında biçim ve içerik olarak sürekli bir değişime uğradığı ve geliştiği görülecektir. Artan içerikle doğru orantılı olarak sayfa sayısı artmış, görsel sanatlarla ilgili artan etkinliklerle de görsel içerik çeşitlenmiş ve renklenmiştir.

8. sayısından itibaren farklı sanatçıların karikatür çizimleri ile başlayan görsel kullanımı ilerleyen sayı ve yıllarda çeşitlenerek artacaktır. Avusturyalı sanatçı Oskar Kokoschka (1886-1980) özellikle en çok çizim veren kişi olacaktır. Sanatçının 1909 yılında kaleme aldığı *Mörder, Hoffnung der Frauen*– (Katiller, Kadınların Umudu) isimli tiyatro oyunu derginin 20 ve 21. Sayısında[84] sanatçının kendi çizimleriyle yer almıştır. Kokoschka'nın 21. Sayıdan sonra artık hemen hemen her sayıda çizimleri yer almaya başlamıştır. Yine dikkat çeken bir başka sanatçı ise dergide karikatür çizimleriyle yer alan Samuel Fridolin isimli sanatçıdır. Sanatçının genellikle siyah ve beyaz karşıtlığını kullandığı çalışmalarında dergide konu edilen kişiler ve olaylarla ilgili karikatürleri yer almaktadır.

[84] Der Sturm Dergisi, 1. Yıl, 20-21.Sayı, Berlin, 1910, 155-163.

Sturm Dergisi her yeni yıl sayısında şekil özellikleri de dahil olmak üzere biçim ve içeriğinde birçok yenilik ve değişiklik yapmıştır. İlerleyen sayılarda dergiye ait bir kapak ve iç kapağın varlığı söz konusu olacaktır. Diğer bir taraftan daha önceki sayılarda derginin metin kısmının sayfa üzerinde üç sütuna ayrılarak sayfa düzeni oluşturulduğundan bahsedilmiştir. Dergi 8. yılının Nisan ayındaki ilk sayısı itibariyle metin kısmı artık iki sütun olarak basıldığı görülür. İlerleyen aylarda 1917 yılı Ekim ayının 7. sayısının kapağının Alman avangard sanatçı Rudolf Bauer[85](1889-1953)'e ait bir çizim kullanılarak ilk defa renkli basıldığı da görülecektir. **(Bkz. Şekil 32)** Yine aynı sayıdaki tüm çizim çalışmalarının aynı sanatçıya ait olması bir diğer dikkat çekici noktadır.

İlerleyen yıllarda derginin kapak tasarımlarının çeşitlendiği görülmektedir. Örneğin, yazı karakterleri ve yazıların konumları belirli sayılardan sonra değiştirilmiştir. Ayrıca derginin kapak, dış kapak, arka iç ve dış kapaklarının ana renklerinin de bazı dönemlerde giderek renklendiği gözlenecektir. Dergide haber olarak yayımlanan; galeride düzenlenen sergi haberleri, sanat okulunun düzenlediği dersler, sanat akşamlarının düzenlediği etkinlikler, Sturm Tiyatro'sunun düzenlediği temsiller ve tüm diğer haberlerle birlikte derginin yayınevinden çıkan sergi katalogları ve sanatçı kitap ve kartpostallarının bilgi ve ücretlerinin yer aldığı sayfaların biçimleri de farklı sayılarda farklı sayfa düzenleriyle değişime uğrayarak yayımlanmıştır. Bu değişimlerle birlikte artan etkinlik sayılarının da etkisiyle derginin sayfa sayısının arttığı gözlemlenmektedir.

Biçim ve içeriğinde yapılan değişiklikler sayesinde derginin kendini sürekli yenilediği söylenebilir. İçeriğindeki zengin edebiyat ve görsel sanat eserleriyle birlikte ve güçlü kadrosuyla, okuyucuya yorucu olmayan, düzenli ve keyifli bir görsel ve yazınsal içerik sunduklarını da belirtmek gerekir.

[85] Alman ressam Rudolf Bauer (1889-1953) Berlin'de, Herwarth Walden'ın öncü multidisipliner Galerisi Der Sturm'da, Vasily Kandinsky, Paul Klee ve Fernand Léger gibi sanatçılarla birlikte solo ve karma sergilerde çalışmaları sergilendi. Bauer, uzun bir ilişki içine gireceği Rebay ile tanıştığı Der Sturm'da; Ayrıca Novembergruppe ve Die Krater gibi sanatsal hareketlerin kurucu ortaklarından ve aynı zamanda birkaç teorik makalenin yazarıydı. Sanatçı aynı zamanda Der Sturm Sanat Okulu'nda da hocalık yapmıştı.
Collection Online- Rudolf Bauer, https://www.guggenheim.org/artwork/462 [10.05.2019].

DER STURM

MONATSSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Redaktion und Verlag
Berlin W 9 Potsdamer Straße 134 a

Herausgeber und Schriftleiter
HERWARTH WALDEN

Kunstausstellung
Berlin / Potsdamer Straße 134 a

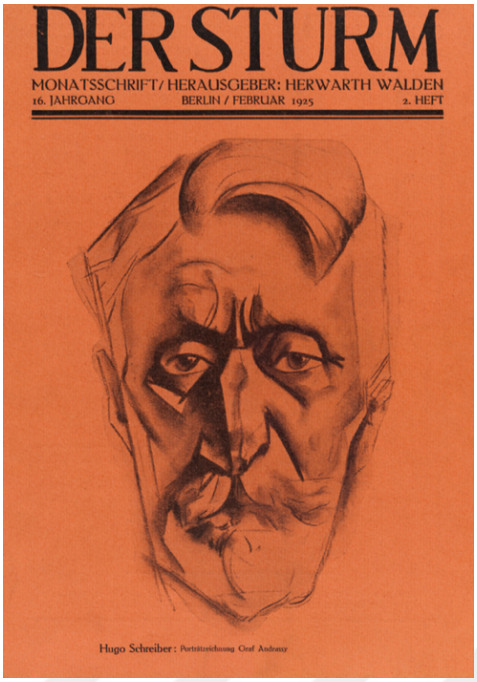
ACHTER JAHRGANG BERLIN OKTOBER 1917 SIEBENTES HEFT

Inhalt: Lothar Schreyer: Sehnte / Kurt Liebmann: Tierspiel / Kinner v. Dresler: Gedichte / Kurt Heynicke: Gedichte / Günther Märr: Gedichte / Kurt Striepe: Maya / Mynona: Der sichtbare Mensch / Eine Antiwelsiade / Rudolf Bauer: Fünf Zeichnungen

Rudolf Bauer: Zeichnung

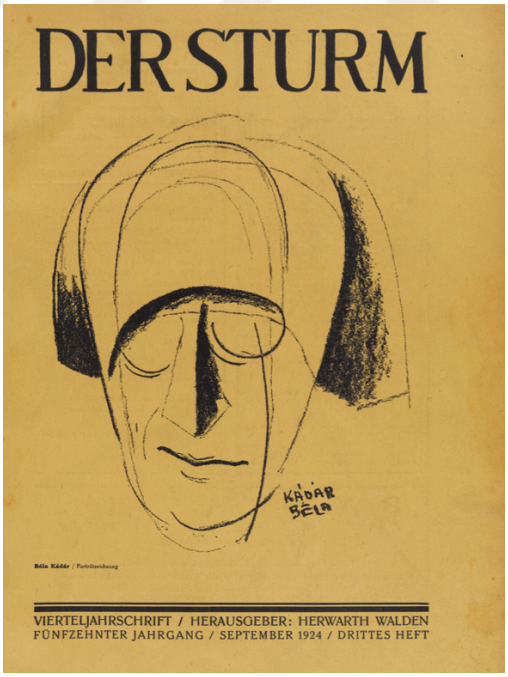
Şekil 33: Der Sturm'un 8. Yıl 7. Sayı, Ekim 1917.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018]

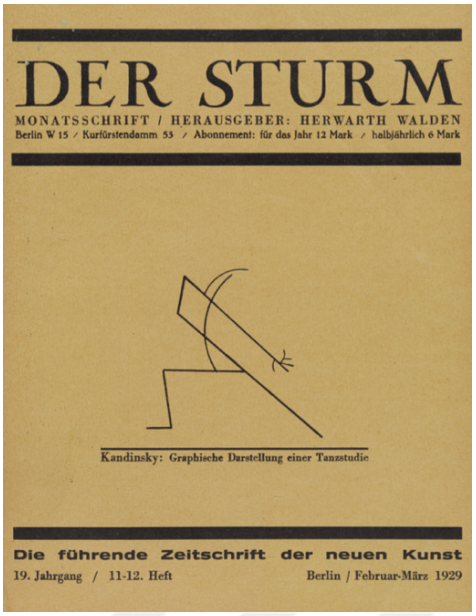
Şekil 34: Der Sturm Kapağı.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

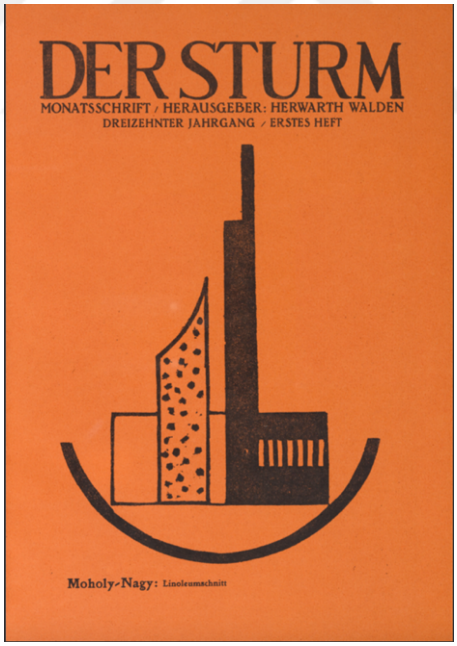
Şekil 35: Der Sturm Kapağı.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Şekil 36: Der Sturm Kapağı.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Şekil 37: Der Sturm Kapağı.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

DER STURM

MONATSSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Redaktion und Verlag
Berlin W 9 / Potsdamer Straße 134 a

Herausgeber und Schriftleiter
HERWARTH WALDEN

Kunstausstellung
Berlin / Potsdamer Straße 134 a

SIEBENTER JAHRGANG BERLIN NOVEMBER 1916 ACHTES HEFT

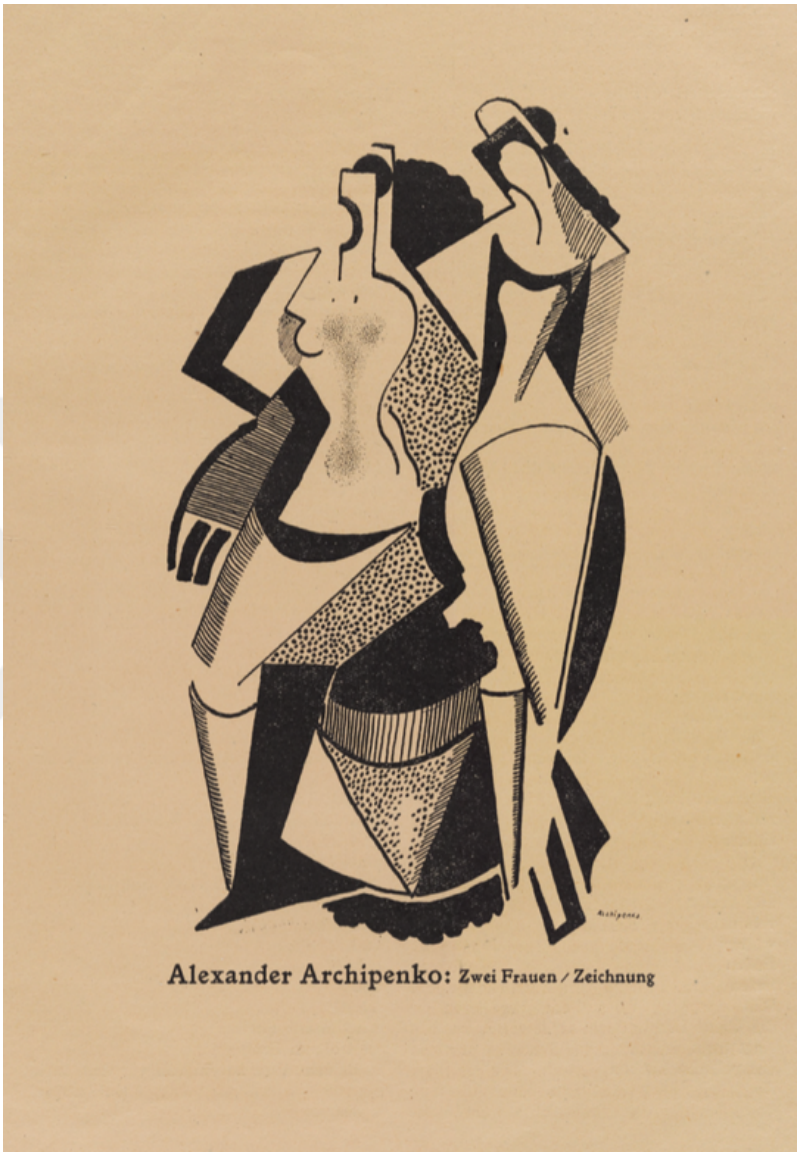
Inhalt: Bohuslav Kokoschka: Ein Vorfall / Mit Zeichnungen von Oskar Kokoschka / Herwarth Walden: Schöne Käuste; Der Schweizer als Erzieher oder Bode zu Hause / Der Mordstreich / Eigenhändig / Hermann Essig: Der Wetterfrosch / Sophie van Leer: Die Not / Kurt Heynicke: Gedichte / Adolf Behne: Bekenntnis / Adolf Knoblauch: Seidenfaden / Oskar Kokoschka: Selbstbildnis

OK

Oskar Kokoschka: Selbstbildnis

Şekil 38: Der Sturm Kapağı.

Der Sturm 8. Yıl 7. Sayı, Ekim 1917 [10.08.2018]

Şekil 39: Alexander Archipenko, İki Kadın Çizimi, (İç Sayfa), 12. Yıl, 3. Sayı.

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

3.2. Der Sturm Sanat Galerisi (1912-1928)

Dönem incelendiğinde sanat galerisinin kuruluşunun çeşitli olaylar örgüsüne bağlı olarak geliştiği gözlenir. Walden'in eşinden ayrıldıktan sonra Nell Roslund[86] ile evlenmesi de Der Strum dergisine yansıyacak ve adeta bir dönüm noktası olacaktır. Ressam olan Nell Walden, çalkantılı Berlin ortamında ikinci yaşına giren genç avangard kültür sanat dergisi Der Sturm'a kattıklarıyla adından söz ettirecektir. Herwarth Walden ve Nell Roslund birlikteliğinin, bir getirisi olarak Walden'in plastik sanatlara olan ilgisini arttırdığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim Nell Walden de anılarında sanat galerisi kurulmadan çok önce Herwarth Walden'le konuyla ilgili fikir alışverişi yaptıklarından bahseder ve şöyle der:

> "Şimdi Herwarth Walden'in alanında yer alıyorum, onun en yakın alanı. Onun sırdaşı oldum. Benimle her şeyi konuşuyordu. 1912 yılının başlarında benimle çoktan Der Sturm'da düzenleyeceği sergiler hakkında konuşmuştu. Bunlar sanatçılar, görsel sanatçılar ve gruplarla ilgiliydi. Mesela Münih'ten *Der Blue Reiter* – Mavi Süvari onlar sanat birlikleri tarafından reddedilmişlerdi çünkü onlar birer devrimci gibi resim yapıyorlardı. Onlara sergilenmeleri için fırsat verilebilirdi. "[87]

Bu gelişmeler sonunda 1912 yılı Mart ayında Der Sturm'un 100. Sayısı vesilesiyle karı koca Walden'ler ilk sanat sergilerini açarlar. *Ausstellung der Zeitschrift Der Sturm* – Der Sturm Dergisi Sergisi adıyla, *Villa Tiergartenße 34a* da bir sergi düzenler. (**Bkz. Tablo 1)** Serginin açılış haberi de derginin 100. Sayısında işlenir:

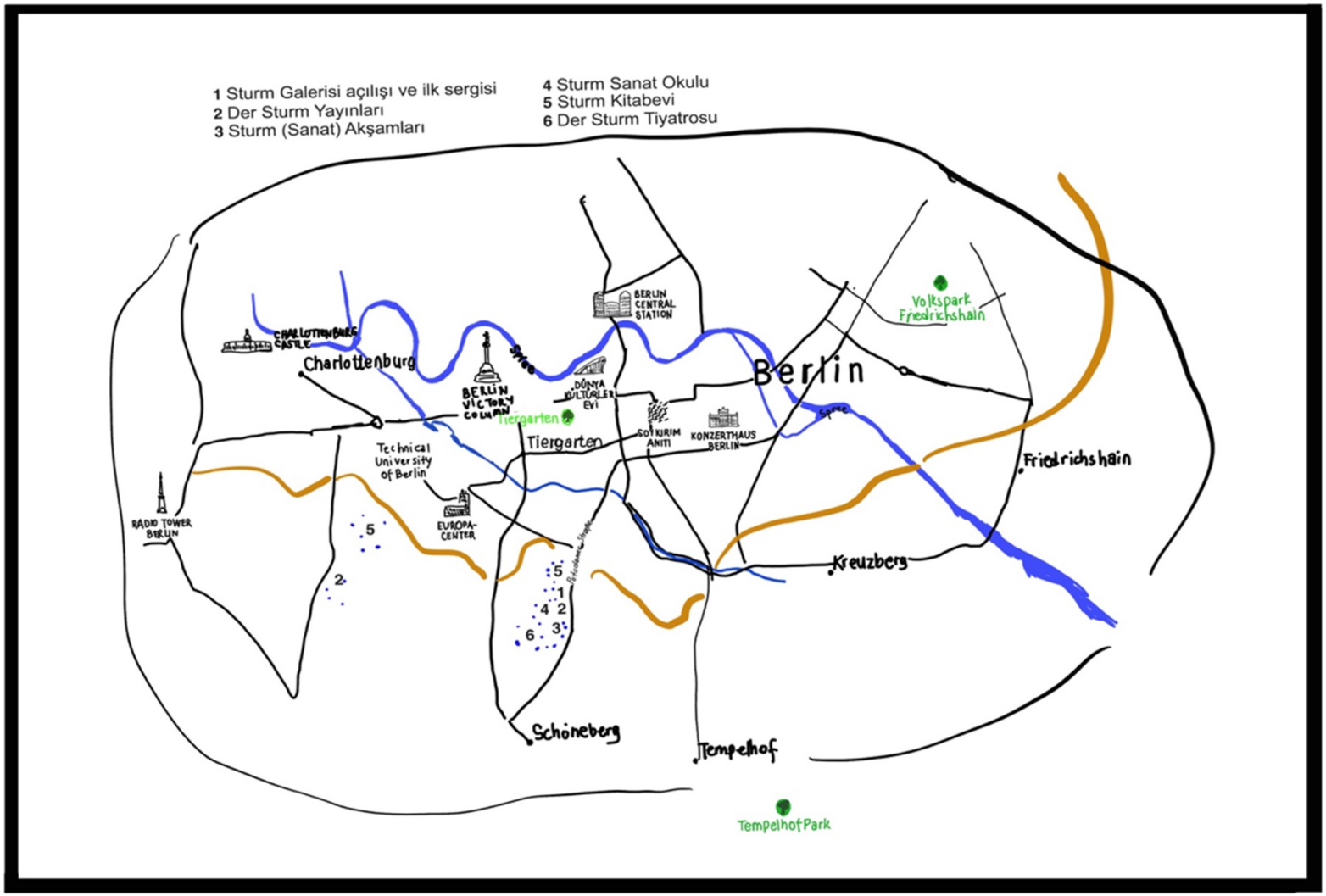
> "Bu derginin 100'üncü sayısının yayımlanması vesilesiyle *Villa Tiergartenstraße 34a'*da bir sergi düzenliyoruz. Sergi 12 Mart 1912 Saat: 14.00'da *Villa Tiergartenstraße 34a'da* açılmıştır. Sergide İsviçreli ressam Ferdinand Hodler (1853-1918), Avusturyalı ressam Oskar Kokoschka (1886-1980), Norveçli Edward Munch (1863-1944) ve Oskar Kokoschka tarafından genç Fransız resim ve çizimleri, Alman heykeltıraş Franz Flaum'un (1867-1917) heykel çalışmaları sergilenmiştir." [88]

---

[86] Nell Roslund (Walden) (1887-1975), Walden'in kız kardeşi Gertrund'un arkadaşıdır ve 1911 yılında tesadüfen Walden'le tanışırlar. Roslund sonraki yıllarda anılarında, Walden'le evlenmesinden şöyle bahseder: "Walden'in ilk eşi Schüler'i kastederek) *Büyük sanatçı maalesef, insan olarak aşırı gergin ve kontrolsüzdü. Aşırı mizacı sınır tanımıyordu. Ve öngörülemeyen doğası, kendisine olduğu kadar çevresine de zorluklar getirdi. Evlilik paramparça olmuş ve Herwarth Walden ile tanıştığımda eşler ayrı yaşıyordu. Walden, ondan boşandı ve Kasım 1912'de Londra'ya gittik, 23 Kasım'da evlendik*"
Nell Walden, Lothar Schreyer, **Der Sturm. Ein Erinnerungsbuch an Herwarth Walden und die Künstler aus dem Strumkreis**, (Baden-Baden: Woldemar Klein, 1954),13.

[87] **age**,11.

[88] Der Sturm Dergisi, 100. Sayı, Berlin, Mart 1912, 801.

Tablo 1: Der Sturm Hareketinin Mekanları

Derginin 101. sayısında çıkan sergi haberi ise şöyledir:

> "*Ausstellung Zeitschrift Der Sturm* – Der Sturm Dergisi Sergisi
> *Der Blaue Reiter-* Mavi Süvari, *Franz Flaum*, *Oskar Kokoschka*, *Expressionisten* – Dışavurumcular, *Villa Tiergartenstraße 34a,* 12 Mart 1912 Saat: 14:00 açılış, Sergi saat: 10:00-17:00 arası açık (Pazar günleri dahil) 1 Bilet 1 Mark / Sürekli bilet 2 Mark
> Sergi 10 Mayıs 1912 tarihinde sona erecek." [89]

Sergi yaklaşık olarak iki aylık bir zaman dilimi boyunca açık kalır. Derginin 100. sayısındaki haberde sergide yer alan sanatçılar Ferdinand Hodler, Oskar Kokoschka, Edward Munch ve Franz Flaum tek tek tanıtılır. Nell Walden de ilk serginin ortaya çıkışını şöyle aktarır:

> "1912'nin başlarında, Herwarth Walden, derginin yazı işleri ve yayınevinin yerini Halensee'den eski batıya Potsdamer Straße 18'e taşıdı. Orada iki odalı bir daire kiralamıştı. [...] Daha sonra bu adres Sturm hareketinin merkezi oldu. Her şeyden önce, Der Sturm dergisinin sanat sergileri düzenleyip düzenlememesi gerektiğine karar verilmesi gerekiyordu. Ben olması gerektiğini söyledim ve Herwarth Walden uygun bir sergi alanı aramaya başladı. Tiergartenstraße 34 A'da bir aile tarafından satılan ve yıkıma mahkûm edilmiş eski bir villa (Gilka Villası, Gilka ünlü bir likör markasıydı) buldu. Villanın yerine büyük ve yeni bir bina inşa edilecekti. Bu gerçekleşene kadar, villa kısa süreliğine kiralanabilirdi. Çok iyi bir konumda güzel bir sergi alanı oldu. İşte Sturm'un ilk sergileri burada gerçekleşti."[90]

Böylece *Der Sturm Galerisi* ortaya çıkmış olur ve Herwarth Walden artık sadece bir dergi sahibi değil aynı zamanda bir galeri sahibidir. Bu gelişme onun ileride deneyimleyeceği koleksiyonerlik için de ilk adımdır denebilir.

Der Sturm'un popülerliği galeriyi de etkiler ve ikinci sergisi de oldukça ses getirir. 12 Nisan 1912 tarihinde açılan sergi İtalyan Fütüristlerin çalışmalarından oluşur, tam da o yıllarda tartışılmakta olan bir akımın temsilcilerine yer vermesi hayli ilgi çeker. Yapılan tespitlere göre bazı günlerde sergiyi yaklaşık bin ziyaretçinin gezdiği kaydedilmiştir. Öyle ki bu sergi de olmak artık o "dönemin modası" haline gelmiştir.[91] İkinci sergiyle beraber Der Strum rüşdünü ispat etmiş sayılır, şimdi sırada bu sergilerin kataloglarının basılması vardır. Böylece Der Sturm'da peş peşe düzenlenen sergilerin katalogları da *Verlag Der Sturm* – (Sturm Yayınevi) etiketiyle okuyucuya sunulmaya başlanır. Walden'in Der Strum dünyası zaman geçtikçe genişlemektedir.

O yıllarda popüler olan isimler Walden'le çalışmaya başlarlar ve Gottfried Benn (1886-1956), Alfred Döblin (1878-1957), Oskar Kokoschka, Kurt Schwitters (1887-1948) ve August Stramm (1874-1915) gibi isimlerin yazıları da yayımlanır.
1913 yılı geldiğinde Eylül ayında Der Sturm *Erster Deutscher Herbstsalon*– (İlk Alman Sonbahar Salonu Sergisi)ni düzenler. Bu sergiye kadar Der Sturm çatısı altında toplam on yedi sergi açılmıştır. Salon sergisi 20 Eylül – 1 Aralık 1913 tarihleri arasında

[89] **age,** 808.
[90] Walden, Schreyer, **age,**11.
[91] **age,**11.

gerçekleştirilmiştir. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden 90 kadar sanatçının yer aldığı sergide 400'e yakın eser sergilenmiştir. Bu, o tarihe kadar Der Strum'un düzenlediği en geniş uluslararası katılımlı ve daha da önemlisi dönemin ilk avangard Alman Salon'u olarak dikkatleri çekecektir. Potsdamer Straße 75'te yer alan özel odalarda gerçekleştirilen sergide temsil edilen ülkelere bakıldığında ise Amerika, Çek Cumhuriyeti (Bohemya), Fransa, Hollanda, İtalya, Avusturya, Romanya, Rusya, İsviçre, İspanya, Hindistan, Japonya, Çin ve Türkiye'nin yer aldığı görülür. Bu listede kuşkusuz en dikkat çekici olan 1913'te Türkiye adıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir katılımın yapılmış olmasıdır. Yerel kaynaklarda henüz bu sergiyle ilgili olarak kimin katıldığına dair somut bir bilgiye rastlanılmamış olmasına rağmen araştırmada ulaşılan sergi kataloğunda *360* numaralı *Die Handwerker* – Emekçi (Esnaf) isimli eserin yanında (*Türkische Zeitgenössische Malerei*)– Türk Çağdaş Resmi ibaresinin düşüldüğü görülmüştür.[92] Sanatçı adının geçmediği katalogda resmin satılık olmadığının da not olarak eklenmiş olması ayrıca ilgi çekicidir. Buradan hareketle resmin bir koleksiyona ait olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde sergide yer alan ve yine sanatçı isimleri belirtilmemiş Hindistan ve Çin'e ait *Badjutana Indien (358 Tigerjagd I, 359 Tigerjagd II)* ve *Chinesisches Reisbild (365 Schafe)* isimli eserlerin Franz Marc ve Wassily Kandinsky'e ait koleksiyon eserleri olduğu dolayısıyla da satılık olmadıkları belirtilmiştir.

1914'te I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde herkes gibi bu durumdan Der Sturm da etkilenmişse de savaşa rağmen dergi yayın hayatını sürdürmüş ve sergiler de devam etmiştir. Özellikle bu noktada Nell Walden'in güçlü desteğinden söz etmek gerekecektir. Nitekim Nell Walden, savaş günlerinde yaşanan maddi sıkıntılar karşısında Der Sturm'un tüm giderlerini finanse etmeyi başarmıştır. Herwarth Walden'in de o dönemde ileri derecede göz rahatsızlığı (astigmat) nedeniyle askerlikten muaf tutulması sayesinde orduya alınmaması ve savaş sürecinde çalışmaya devam etmesi de Der Strum'un bir diğer şansı olarak görülmelidir. Böylece Walden çifti beraber çalışarak savaş döneminde *Der Sturm*'u ayakta tutmayı başarmışlardır.

I. Dünya Savaşı sırasında yurtdışında Alman propagandası için istihbarat servisiyle beraber çalıştığı bilinen Nell Walden'in kazancı da epey yüksektir. Bu sayede olsa gerek Nell Walden eser alımına yönelerek *Walden Sanat Koleksiyonu*'nun oluşmasını

[92] *Erster Deutscher Herbstsalon* Sergi Kataloğu, (Berlin: Der Sturm Yayınevi, 1913), 31.

sağlamıştır diyebiliriz. Nitekim anılarında Nell Walden, özellikle savaş yıllarında satılan tüm sanat çalışmalarını satın aldığından bahsetmektedir. [93]

İlerleyen yıllarda *Der Sturm* birçok sergiye ve sanat etkinliğine ev sahipliği yapacaktır. Dergi incelendiğinde yaklaşık 200'e yakın *Der Sturm* sergisi düzenlendiği görülecektir. Bu sergilerden bazıları Der Sturm Berlin Galerisi dışında Almanya'nın birçok şehrinde gerçekleşmiştir. Bunlar arasında Aachen, Bremen, Dresden, Hamburg, Marburg, Münih, Nürnberg, Potsdam, Stuttgard ve Weimar bulunmaktadır. Alman kentlerinin yanı sıra söz konusu sergiler merkez galeri konumundaki Berlin Der Strum'daki sergilerin tekrarları olarak farklı ülkelere de görütürülmüş Amerika'da Detroit, Denver, Colorado, Kansas City ve New York, Belçika'da Brüksel ve Antwerp, Japonya'da Tokyo ve Kioto, İngiltere'de Londra, Avusturya'da ise Viyana'da sanat severlerle buluşmuştur. Bu denli yaygınlaşması *Der Strum*'un güçlü bir organizasyon yapısına da sahip olduğunu göstermektedir. Günümüz imkanların da bile sergilerin tekrarlarının yapılması hayli zorlu ve masraflı süreçler olarak görülmektedir.

Şekil 40: Der Sturm, 1. Sergi Kataloğu, Berlin, 1912.

Der Sturm, https://sturm-edition.de/quellen/kataloge.html#y1912 [11.08.2018].

[93] Maaike Moniek van Rijn, **Bildende Künstlerinnen im Berliner Sturm der 1910er Jahre, Doktora Tezi**, in der Philosophischen Fakultät der Eberhard Karls Universität Tübingen, 2013, 37.

Yukarıda *Sturm Galerisinin* ilk sergisi 12 Mart 1912 yılında görücüye çıktığından bahsedilmişti. Sergide dönemin Münih merkezli dışavurumcu sanatçı grubu *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari, sanatçı Franz Flaum, ressam Oskar Kokoschka ve Dışavurumcuların çalışmaları yer almıştır.[94] Serginin kataloğu (*Erste Ausstellung*) – İlk Sergi ismiyle yayımlanmıştır. Kataloğun 2. sayfasında yer alan (Bemerkungen)- Açıklamalar kısmında sergiyle ilgili detaylar şu şekilde aktarılmaktadır:

> "Hayatını kaybetmiş sanatçılar † olarak işaretlenmiştir. Satılmayan sanat eserleri altları çizilerek belirtilmiştir. Satışlar yalnızca Berlin'deki Der Sturm Yayınevi'nde yapılır. Satış tutarının üçte biri hemen nakit, sergi bitiminde geriye kalan Der Sturm Yayınevi'ne ödenir. (Çalışma Saatleri: 10:00- 18:00) Başarılı bir satın alımdan sonra şikayetler dikkate alınmaz. Satın alınan sanat eserleri ancak sergi bitiminden sonra alıcıya gönderilir." [95]

Katalog kısmındaki tasnif ve alım satımla ilgili bilgilerin yer aldığı açıklama bölümünden sonra sanatçılar ve sanat eserlerinin isimleri yer almaktadır. Katalogdan öğrenildiği üzere sergide toplam 24 sanatçı 108 çalışmasıyla yer almıştır. Toplam 35 çalışmanın satılık olmadığı da katalogda ayrıca belirtilmiştir. Katalogda görsel bulunmamaktadır.

Sergide çalışma sayısı en fazla olan sanatçıların başında o dönem Der Sturm Dergisi'nde de çok sayıda çizimiyle yer alan sanatçı Oskar Kokoschka gelmektedir. Sanatçının toplam 35 eseri sergide yer almıştır. Bunların toplam 10 tanesinin satılık olmadığı görülmektedir. 35 eserden 8 tanesi yağlıboya, 22 tanesi desen ve 5 tanesinin de (*Menschenköpfe*) – İnsan başları isimli, dergide de bir dönem düzenli bir şekilde yer alan bölümde yayımlanan portreler olduğu gözlenir. Satılık olmayan eserleri arasında yağlı boyalarının 4 tanesi, desenlerinin biri ve İnsan Başları başlığıyla yer alan portrelerinin ise tamamı yer alır. Bu bilgiler ışığında, sanatçının farklı malzeme ve tekniklerle yapmış olduğu portre çalışmalarının tümünün satılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sanatçının yapmış olduğu portreler arasında iki tane Herwarth Walden portresi, bir yağlı boya ve bir desen olarak yer almaktadır. Diğer portre çalışmaları arasında Peter Baum, Hans Schlieper, ressam ve heykeltraş William Wauer, oyuncu ve yazar Rudolf Blümner (1873-1945), gazeteci, yayımcı ve yazar Karl Kraus (1874-1936), Avusturyalı mimar Adolf Loos (1870-1933), Alman yazar ve çizer Paul Scheerbart (1863-1915) ve Alman şair ve yazar Richard Dehmel'in (1863-1920) de portreleri yer almaktadır. Portrelerin tamamının satılık olmaması konuyla ilgili özel bir bilgi yer almamasıyla birlikte özel bir koleksiyona ait olduklarını

[94] Der Sturm Dergisi, 100. Sayı, Berlin, Mart 1912, 801
[95] Der Sturm Dergisi, (Erste Ausstellung) - İlk Sergi Sergi Kataloğu: Der Blaue Reiter, Franz Faum, Oskar Kokoschka, Experssionisten, Druck: Carl Hause, Berlin SO 26, 2.

düşündürtmektedir. Bir diğer dikkat çekici çalışma ise yine Der Strum Dergisi'nin ilk yıl 20. sayısında yayımlanan ve Oskar Kokoschka'nın 1909 yılında kaleme aldığı (*Mörder, Hoffnung der Frauen)* – Katiller, Kadınların Umudu isimli tiyatro oyununun metni derginin 20 ve 21. Sayısında[96] ve sanatçının kendi deseniyle birlikte kapakta yer almıştır. **(Bkz. Şekil 41), (Bkz. Şekil 42).**

Bu çalışmanın da sergide Kokoschka'nın desen çalışmaları arasında ve satılık olduğu görülmektedir.

Umfang acht Seiten — Einzelbezug: 10 Pfennig

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Redaktion und Verlag: Berlin-Halensee, Katharinenstrasse 5 / Fernsprecher Amt Wilmersdorf 3524 / Anzeigen-Annahme und Geschäftsstelle: Berlin W 35, Potsdamerstr. 111 / Amt VI 3444

Herausgeber und Schriftleiter: HERWARTH WALDEN

Vierteljahresbezug 1,25 Mark / Halbjahresbezug 2,50 Mark / Jahresbezug 5,00 Mark / bei freier Zustellung / Insertionspreis für die fünfgespaltene Nonpareillezeile 60 Pfennig

JAHRGANG 1910 — BERLIN/DONNERSTAG DEN 14. JULI 1910/WIEN — NUMMER 20

INHALT: OSKAR KOKOSCHKA: Mörder, Hoffnung der Frauen / PAUL LEPPIN: Daniel Jesus / Roman / ALFRED DÖBLIN: Gespräche mit Kalypso über die Musik / SIEGFRIED PFANKUCH: Liegt der Friede in der Luft / PAUL SCHEERBART: Gegenerklärung / KARL VOGT: Nissen als Theaterdirektor / MINIMAX: Kriegsbericht / Karikaturen

Zeichnung von Oskar Kokoschka zu dem Drama Mörder, Hoffnung der Frauen

Mörder, Hoffnung der Frauen

Von Oskar Kokoschka

Personen:

Mann
Frau
Chor: Männer und Weiber.

Nachthimmel, Turm mit großer roter eiserner Käfigtür; Fackeln das einzige Licht, schwarzer Boden, so zum Turm aufsteigend, daß alle Figuren reliefartig zu sehen sind.

Der Mann

Weißes Gesicht, blaugepanzert, Stirntuch, das eine Wunde bedeckt, mit der Schar der Männer (wilde Köpfe, graue und rote Kopftücher, weiße, schwarze und braune Kleider, Zeichen auf den Kleidern, nackte Beine, hohe Fackelstangen, Schellen, Getöse), kriechen herauf mit vorgestreckten Stangen und Lichtern, versuchen müde und unwillig den Abenteurer zurückzuhalten, reißen sein Pferd nieder, er geht vor, sie lösen den Kreis um ihn, während sie mit langsamer Steigerung aufschreien.

Männer

Wir waren das flammende Rad um ihn,
Wir waren das flammende Rad um dich, Bestürmer verschlossener Festungen!

gehen zögernd wieder als Kette nach, er mit dem Fackelträger vor sich, geht voran.

Männer

Führ' uns Blasser!

Während sie das Pferd niederreißen wollen, steigen Weiber mit der Führerin die linke Stiege herauf.

Frau rote Kleider, offene gelbe Haare, groß,

Frau laut

Mit meinem Atem erflackert die blonde Scheibe der Sonne, mein Auge sammelt der Männer Frohlocken, ihre stammelnde Lust kriecht wie eine Bestie um mich.

Weiber

lösen sich von ihr los, sehen jetzt erst den Fremden.

Erstes Weib flüstern

Sein Atem saugt sich grüßend der Jungfrau an!

Şekil 41: Oskar Kokoschka, Katiller, Kadınların Umudu, 1910.

Der Sturm Dergisi, 20. Sayı, 1910, 155.

[96] Der Sturm Dergisi, 1. Yıl, 20-21.Sayı, Berlin, 1910, 155-163

Umfang acht Seiten

Einzelbezug: 10 Pfennig

DER STURM

WOCHENSCHRIFT FÜR KULTUR UND DIE KÜNSTE

Herausgeber und Schriftleiter: HERWARTH WALDEN

JAHRGANG 1910 BERLIN/DONNERSTAG DEN 21. JULI 1910/WIEN NUMMER 21

INHALT: HEINRICH HEHNSBURG: Gottesfurcht — Königstreue / OTTO SOYKA: Der farbige Krieg / PAUL SCHEERBART: Nackte Kultur / RUDOLF KURTZ: Das Nilpferd / ILSE LASKER-SCHÜLER: Onkar Kokoschka / ALFRED DÖBLIN: Gespräche mit Kalypso über die Musik / J. A.: Von Erfolgen österreichischer Literatur / KARL VOGT: Der Fall Nissen / PEYKORN: Zur Tierkunst des Säugetiers / OSKAR KOKOSCHKA: Zeichnung / Karikatur: Sudermann

Gottesfurcht und Königstreue

Excellenz August Leitzze

Von Heinrich Behnsburg

Zeichnung von Oskar Kokoschka zu dem Drama: Mörder, Hoffnung der Frauen

Şekil 42: Oskar Kokokschka, *Katiller, Kadınların Umudu*, 1910.

Der Sturm Dergisi, 21. Sayı, 1910, 163.

Sergide eserleri yer alan ve çalışma sayısı Oskar Kokoschka'dan epeyce az olan diğer sanatçılar arasında; 9 eseriyle ressam Wassily Kandinsky, 8 eserle Franz Flaum, 7 eserle A. Bloch, 6'şar eserle Franz Marc ve Gabriele Münter, 5 eserle August Macke, 3'er eseriyle David Burljuk, Wladimir Burljuk, H. Campendonk, Herbin, 2'şer eserle Henri Braque, R. Delaunay, E. Epstein, E. L. Kirchner, sergide tek eseriyle yer alan sanatçılar arasında André Derain, Othon Friesz, P.P. Girieud, N. Gontscharowa, Max Pechstein ve Mauricede Vlaminek bulunmaktadır. Hayatta olmayan sanatçılar ise; Fransız ressam Henri Rousseau 3 eseriyle ve E. Kahler 2 çalışmasıyla yer alır. Rousseau ve Kahler'e ait çalışmaların da satılık olmadığı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere dönemin önemli avangard sanatçılarının çalışmalarının sergilendiği ve Der Sturm'un ilk sergisi olmasına rağmen hiç de küçümsenmeyecek bir sayıda sanatçı ve çalışmasına ev sahipliği yapan sergi, çok çeşitli tekniklerle gerçekleştirilmiş önemli avangard sanat eserlerini bir araya toplayarak sergilemiştir. Bununla beraber katalogda bazı çalışmaların malzeme tekniği ile ilgili bilgiler mevcutsa da tamamı yer almamaktadır. Bu sebeple tüm çalışmaların hangi teknikle yapıldığı tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır. Bir diğer önemli sanat eseri ise, dışavurumcu sanatçı grubu *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari grubuna ismini verdiği bilinen ressam Franz

Marc'a ait (*Die blauen Pferde)* – Mavi Atlar isimli çalışmasının da sergide bulunmasıdır. Bu çalışma da satılık olmayan eserlerin arasında yer almaktadır. Dikkat çeken bir diğer çalışma ise dışavurumcu ressam August Macke'ye aittir. Çalışmaları arasında *'Fırtına'* ismini taşıyan bir çalışması bulunmaktadır. **(Bkz. Şekil 44)** Genel olarak sıcak renklerle yatay olarak oluşturulan kompozisyonun soyut bir anlayışla resmedildiği açıkça görülmektedir. Resmin isminin fırtına olması sergiye ayrıca değer katmaktadır.

Şekil 43: Franz Marc, *Büyük Mavi Atlar*, tuval üzerine yağlı boya, 1911.

The Large Blue Horses, https://www.wikiart.org/en/franz-marc/the-large-blue-horses-1911 [11.08.2018].

Şekil 44: August Macke, Fırtına, 112 x 84 cm, Tuval üzerine yağlı boya, 1911.

The Storm, https://www.wikiart.org/en/august-macke/the-storm-1911 [11.08.2018].

Şekil 45: Gino Severini, Ruhelose Tänzerin, Fütüristler Sergi Kataloğu, Berlin,1912.

Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

Yaklaşık bir aylık süreyle açık kalan ilk serginin ardından 1912 yılının Nisan ayının 12'sinde Sturm'un ikinci sergisi açılır. *Die Futuristen* – Fütüristler başlığını taşıyan sergi, dönemin oldukça ses getiren fütürist akımının öncülerine yer vermektedir. Sergi kataloğunda aynı düzenin kullanıldığı görülür. İlk sergi kataloğundaki sunuş yazısı bu sergide de birebir aynı şekildedir. Sergide fütürizmin öncü isimleri Umberto Boccioni, Carlo D. Cara, Luigi Russolo ve Gino Severini'nin çalışmaları yer almaktadır. Sergi 15 Mayıs 1912 yılına kadar *Tiergartenstraße 34a* adresinde açık kalmıştır. Katalogda ayrıca *Manifest des Futurismus*- Fütürizm Manifestosu[97] başlığıyla maddeler halinde sanatçıların oluşturduğu bildiri de yer almaktadır. Bununla beraber, her bir sanatçının birer çalışmasının fotoğrafının yer aldığı görülmektedir.

[97] Fütürizm Manifestosu, İtalyan şair Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944) tarafından kaleme alınmış ve ilk olarak 20 Şubat 1909 tarihinde dönemin popüler Fransız gazetelerinden *Le Figaro*'da yayımlanmıştır.

Şekil 46: Umberto Boccioni, Das Lachen, Fütüristler Sergi Kataloğu, Berlin,1912.

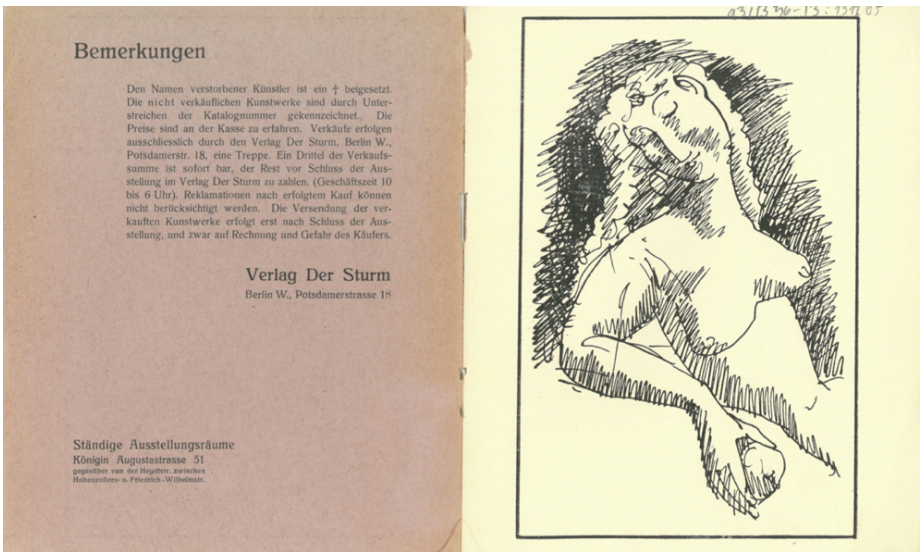
Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

Sergiler ilerleyen yıllarda artarak çoğalacaktır. Üçüncü sergiden itibaren mekân Königin Augustastraße 51 Berlin olarak değişir. Bu mekânda toplam on üç sergi gerçekleştirilmiştir. Son olarak galeri Potsdamer Straße 134a adresine taşınır ve *Sturm Galeri*, Berlin'de gerçekleştireceği son sergiye kadar bu mekanda kalır. Herwarth Walden bu sayede Sturm hareketini aynı çatı altında toplanmış olur. Ayrıca Walden Ailesi'nin evinin de bu mekânda yer aldığı bilinmektedir. Kısa süre içerisinde büyüyerek geniş bir mekâna sahip olan dergi ve galeri bundan sonra şehrin kalbinin attığı merkezde bir arada varlığını sürdürecektir. Bir diğer taraftan bu büyüme akla maddiyatı getirmektedir. Genç bir dergi, yepyeni bir galeri, dönemin sanat ortamında kabul görmeyen sanatçılar ve çalışmaları, şehrin merkezinde büyük bir mekân. Haliyle masraflar artmıştır. Bayan Walden'in, I. Dünya Savaşı sırasındaki istihbarat görevi sayesinde gelirleri bir hayli yükselmiştir, bu sayede şehrin merkezinde yer alan büyük sanat merkezlerinin masraflarını karşılamakta zorlanmadıklarını söylemek yanlış olmaz. İlk yıllarda Nell Walden kazancıyla *Der Sturm*'un tüm etkinliklerini finanse etmiş ve sergilenen sanat eserlerinin tümünü satın almıştır. Sergiler için gereken tüm ödemeler Walden'ler tarafından sağlanmıştır. Bu süreçte satın alınan sanat eserleri *Walden Sanat Koleksiyon*'nun temelini oluşmuştur.

Nell Walden'nin Der Sturm'daki ekonomik işleyiş hakkındaki açıklamaları ise şu şekildedir:

> "Sergiler ve dergi satışıyla Sturm'daki ekonomik durumlara ışık tutabilmek için, okurlarıma, -bugünün düşünülemez derecede yüksek- hangi masraflarla çalışmak zorunda olduğumuzu göstermek istiyorum. Der Sturm, dışlanmış sanatçılar için bütün tanıtımı üstlenmişti. Sturm'un her sayısında, Herwarth Walden sanatçıları ve sergileri savundu, tanıttı ve ilan etti. Sadece Berlin'de değil, tüm büyük Alman şehirlerinde ve yurtdışında düzenlenen sergiler için sanatçılar hiçbir ödeme yapmadılar. Sturm tüm nakliye masraflarını, baskı masraflarını (kataloglar, reklamlar), sigorta, sergi alanları, kira, ışık ve personel masraflarını üstlendi. Sturm, düşük satış fiyatlarından yüzde yirmi aldı. Hepsinden önemlisi, ilk birkaç yıl içinde çok az şey satıldı. Muhtemelen her ay sanatçılar tarafından verilen fiyatlarla özel koleksiyon (*Walden* Sanat Koleksiyonu) için Sturm'da bir şeyler satın alan tek kişi bendim."[98]

Nitekim genç *Sturm* varlığını zorlu savaş günlerinde de sürdürmüştür. Galerinin üçüncü sergisi *Graphik*- Grafik adıyla açılmıştır. Sanatçılarıyla dikkati çeken sergide yer alan sanatçılar arasında Oskar Kokoschka, Paul Gauguin, Wassiliy Kandinsky ve Pablo Picasso yer alır. Picasso 1907 yılında resmettiği *'Avignonlu Kızlar'* resmi dönemin sanat ortamı tarafından benimsenmemiştir. Fakat bu resim ilerde modern resim tarihinin baş yapıtı olacaktır. Nitekim bu çalışmasını 1916 sergileyecek olan Picasso, üne kavuşmadan önceki yıllarında birçok çalışmasını Sturm Galerisi'nde sergileme imkânı bulmuştur. Bununla beraber sadece sanatçının iki adet çizimi serginin kataloğunda yer alması dikkat çekicidir.

Bemerkungen

Den Namen verstorbener Künstler ist ein † beigesetzt. Die nicht verkäuflichen Kunstwerke sind durch Unterstreichen der Katalognummer gekennzeichnet. Die Preise sind an der Kasse zu erfahren. Verkäufe erfolgen ausschliesslich durch den Verlag Der Sturm, Berlin W., Potsdamerstr. 18, eine Treppe. Ein Drittel der Verkaufssumme ist sofort bar, der Rest vor Schluss der Ausstellung im Verlag Der Sturm zu zahlen. (Geschäftszeit 10 bis 6 Uhr). Reklamationen nach erfolgtem Kauf können nicht berücksichtigt werden. Die Versendung der verkauften Kunstwerke erfolgt erst nach Schluss der Ausstellung, und zwar auf Rechnung und Gefahr des Käufers.

Verlag Der Sturm
Berlin W., Potsdamerstrasse 18

Ständige Ausstellungsräume
Königin Augustastrasse 51
gegenüber von der Hegdtstr. zwischen Hohenzollern- u. Friedrich-Wilhelmstr.

Şekil 47: Pablo Picasso, Desen, Grafik Sergi Kataloğu, Berlin,1912.

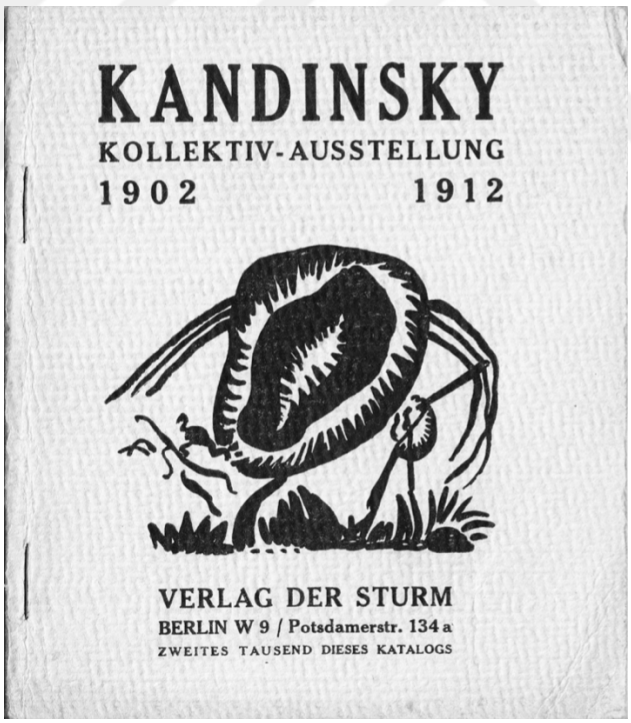
Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

[98] Walden, Schreyer, **age**, 42.

Sergide ağırlıklı olarak desen ve baskı çalışmalarının yer alması serginin adının Grafik olmasının bir nedeni olarak görülebilir. Sergide en fazla çalışması yer alan sanatçıların başında Oskar Kokoschka gelmektedir. Onu desen ve gravür baskı çalışmalarıyla Pablo Picasso takip etmektedir. Bu sergide dikkati çeken bir diğer nokta ise serginin kataloğunda çalışmaların fiyatlarının *Preise der Kunstwerke* – Sanat çalışmalarının Ücretleri başlığıyla yer almasıdır. Bu sergiyle birlikte ilk kez çalışmaların kalem kalem ücretleri paylaşılmıştır.

İlerleyen aylarda Fransız Dışavurumcular, Belçikalı Sanatçılar başlıklarıyla çeşitli sergiler açılacaktır.

1912 yılının Ekim ayında galeride ilk kişisel sergi açılır. Der Balue Reiter Grubu'nun kurucularından ve ileride Bauhaus'un önemli hoca ve sanatçıları arasında yer alacak olan Rus sanatçı Wassily Kandisky'nin 1901-1912 yıllarında yaptığı resimlerinden oluşan ilk toplu sergisidir. **(Bkz. Şekil 48)**

Şekil 48: Wassily Kandinsky'nin 1902 – 1912 yılları arasındaki ilk toplu Resim Sergisi Kataloğu, Berlin,1912.

Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

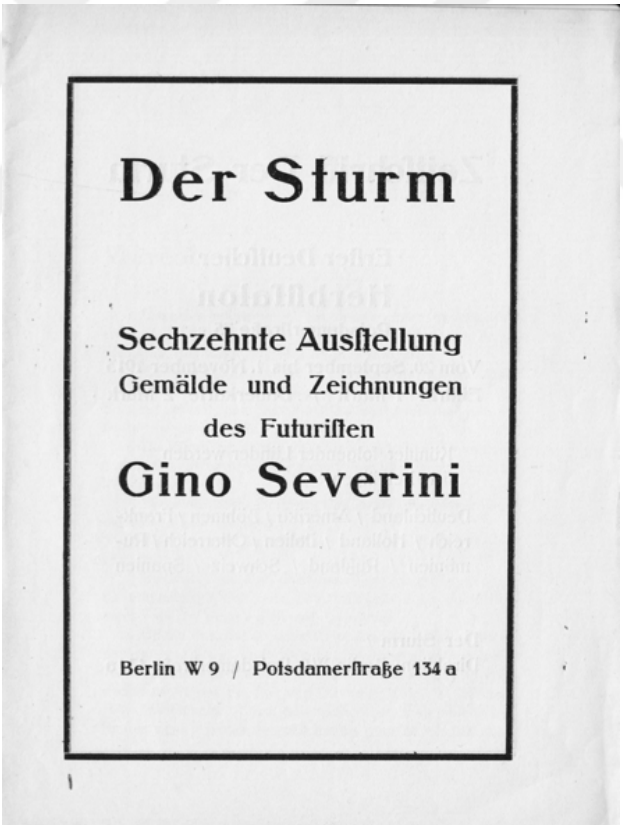
Galerideki 10. sergi Yeni Secession'a aittir. 9-31 Aralık 1912 tarihinde yapılan serginin kataloğuna ulaşılamadığı için serginin içeriği ve sanatçıları hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

Sturm Galeri'deki ikinci kişisel sergi ise Alman dışavurumcu sanatçı Gabriele Münter'e[99]aittir. Ocak 1913 tarihli sergi aynı zamanda galeride gerçekleştirilen ilk kadın ressamın kişisel sergisidir.

İlerleyen aylarda çeşitli sanatçıların anmak için hatıra sergileri düzenlenmiştir.

Mart 1913 yılında Franz Marc'ın kişisel sergisi gerçekleşir. Bu tarihe kadar bakıldığında kişisel sergilerin Der Blaue Reiter Grubu sanatçılarından oluştuğu görülecektir.

1913 yazında fütürist sanatçı Gino Severini'nin resim ve desenlerinden oluşan kişisel sergisi düzenlenir. Galeri bu sergiyle Potsdamer Straße 134a adresine de taşınmış olur. Serginin kataloğu da İtalyanca'dır. **(Bkz. Şekil 49)**

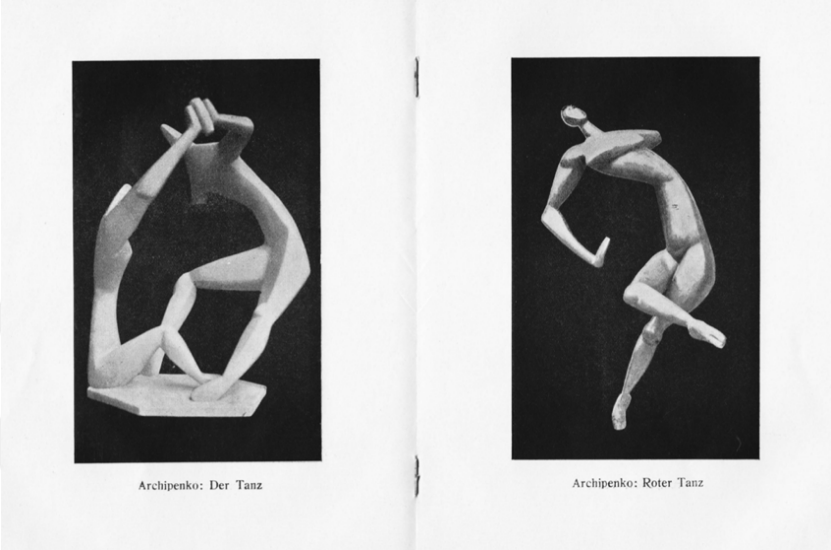

Şekil 49: Gino Severini, Resim ve Desen Sergisi Kataloğu, Berlin,1913.

Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

[99]Gabriele Münter (1877-1962) Alman dışavurumcu avangard sanatın öncülerinden kadın ressam. Rus dışavurumcu ressam Kandinsky ile beraber çalıştılar. Münter aynı zamanda Der Blaue Reiter- Mavi Süvari Grubunun temsilcilerindendir.

Eylül 1913'te galeri yine bir kişisel sergiyle açılır. Galeri gittikçe artan kişisel sergi serisiyle izleyicinin karşısına gelmektedir. Bu sayede izleyiciler farklı medyumları kullanan dönemin öncü avangard sanatçılarının çalışmalarını izleme şansı yakalamışlardır. Bu sergi dönemin önemli avangard heykeltıraşlarından Alexander Archipenko'ya[100] aittir.

Şekil 50: Alexander Archipenko, Heykelve Desen Sergisi Kataloğu, Iç sayfa, Berlin,1913.

Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

Sergi kataloğunda Fransız yazar, şair ve sanat eleştirmeni Guillaume Apollinaire (1880-1918)'in kaleme aldığı sanatçının çalışmaları hakkında bir metin bulunmaktadır. Appollinaire'e göre sanatçının çalışmaları: "Heykelde, Archipenko her şeyden önce formların saflığını arar. En soyut, sembolik olanı bulmak ve tasarlamak istiyor" şeklinde yorumlamıştır.[101] Sanatçının heykellerinde görülen hareket adeta atmosferde yumuşacık bir akış hissi uyandırmaktadır. Tıpkı suyun içinde ağır çekimde yüzen deniz anaları gibi. Belki de bu his yazar Appollinaire'nde dikkati çektiği gibi sanatçının yakalamak istediği "formların saflığı"ndan ileri gelmektedir.

[100] Alexander Archipenko (1887-1964) Ukrayna-Amerikalı heykeltraş, Fransa'da eğitim gördü. İlk kişisel sergisi Almanya'da açıldı. Paris'te Reddedilenler Salonu ve Sonbahar Salonları'nda çalışmaları sergilenmiştir.
[101] Alexander Archipenko, **Heykel ve Desen Sergisi Kataloğu**, (Der Sturm Yayınları: 1913), s.1.

Galeride gerçekleşen dışavurumcu ve fütürist sergilerden sonra 1913 Eylül ayı sergilerinden bir diğeri ise kübistlerin sergisidir. Sergi başlığı Dışavurumcular, Kübistler ve Fütüristlerdir. Aynı tarihler ve aynı aylarda galeride düzenlenen 3 sergi olması taşınılan Potsdamer Straße 134a adresindeki mekanın büyüklüğünü de anlatmaktadır.

Şekil 51: Dışavurumcu, Kübist ve Fütürist Sergisi Kataloğu, Berlin,1913.

Der Sturm Katalog, https://digital.bibbvb.de [11.08.2018].

Daha önce ses getiren sergiler arasında bahsedilen **(Bkz. Sayfa 57)** İlk Alman Sonbahar Salonu Sergisinin katalog yazısı Herwarth Walden tarafından kaleme alınmıştır. Walden giriş kısmında sergiden şu şekilde bahseder:

> "İlk Alman Sonbahar Salonu'yla, tüm ülkelerin görsel sanatlarındaki yeni hareketine genel bir bakış verilmiştir. Aynı zamanda, bu genel bakış çağdaş izleyicilerin ufkunu genişletecektir. Günümüz izleyicilerinin çoğu, henüz görmeyi öğrenemedikleri gözleriyle gurur duyuyor. Sanat eserinin, kendi varisleri bile olmayan kendi optik izlenimlerini çoğaltmasını talep ediyorlar. Bu duyarlılığa sahiplerse, zaten çoktan sanatçı olmuşlardır. Bir sanatçı olmak, kendi bakış açınıza sahip olmak ve kendi sezgilerinizi ifade edebilmek demektir. (..) Bu sergiyi yapma hakkım olduğunu hissediyorum çünkü burada temsil edilen sanatçıların değerine ikna oldum. Çünkü ben bu yeni hareketin en önemli sanatçılarının kişisel arkadaşıyım, benzer sanatsal fikirlerden ve duyarlılıklardan kaynaklanan bir arkadaşlıkla."[102]

[102] Herwarth Walden, **Erster Deutscher Herbstsalon**, (Verlag Der Sturm Berlin: 1913)

Herwarth Walden, serginin oluşum sürecinde sanatçı Franz Marc, sanatçı August Macke ve sanatçı Paul Klee'den sergide yer alacak sanatçıları seçme konusunda yardım almıştır. Neredeyse tüm Avrupa'yı gezen Walden, katılımcı sanatçılara ne kadar alanları olacağını söyleyip çalışmalarını kendilerinin seçmesine olanak sağlamıştır.[103]

1914 yılında kadar galeride gerçekleştirilen örneğin Der Blaue Reiter, Archipenko, Severini, Franz Marc, Gabriele Münter, Albert Bloch, Graphik gibi sergiler Avrupa'da farklı ülke ve şehirlere taşınmıştır.

Haziran 1914 yılında Fransız sanatçı Marc Chagall'ın kişisel sergisi galeride görücüye çıkar. Chagall'a ait sergi kataloğundaki yazı da Fransız yazar, şair ve sanat eleştirmeni Guillaume Apollinaire'e aittir ve Fransızca yazılıp basılmıştır.
Derginin numaralandırdığı toplam sergi sayısı 168'dir. Bunlar arasında Almanya'nın çeşitli şehirlerinde gerçekleştirdiği sergiler ve yurtdışı sergileri yer almaz. Onlarda hesaba katıldığı zaman bu sayı yaklaşık olarak 200'ün üzerinde bir sayıya erişecektir.

Şekil 52: Filippo Tomasso Marinetti[104], Birinci Alman Sonbahar Salonu, 20 Eylül 1913.

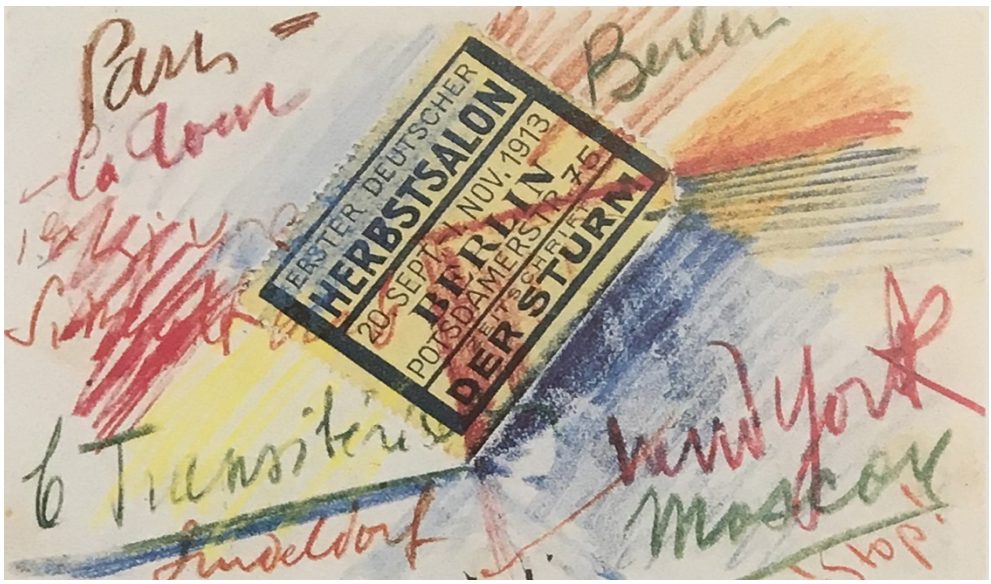
Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 144.

[103] Editors, Altshuler, **age**, 141.
[104] İtalyan Fütüristlerin Lideri

Şekil 53: Birinci Alman Sonbahar Salonu Sergi Afişlerinden biri, 20 Eylül 1913.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 144.

Şekil 54: Robert Delaunay tarafından Franz Marc'a gönderilen kart.

Phaidon Editors, Bruce Altshuler, **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art History Volume I: 1863-1959** (New York: Phaidon Press, 2008), 144.

Şekil 55: Sturm Galerisi içinden görüntü. Sanatçı Donas'nın 1921 yılında gerçekleşen sergisi.

Marthe Donas, http://marthedonas.be [11.07.2019].

Şekil 56: Herwarth Walden ve eşi Nell Walden Berlin'deki evlerinde.

Nell Walden, **Herwarth Walden Ein Lebensbild**, (Mainz: Florian Kupferberg Verlag,1963).

4. DER STURM DERGİSİ ETRAFINDA GELİŞEN DİĞER SANATSAL OLUŞUMLAR

Bahsedildiği üzere, *Der Sturm Dergisi* 20. yüzyılın en önemli dışavurumcu kültür ve sanat dergisi olmakla birlikte, dönemin sanat ortamında birçok özgün hareketin de öncüsü konumundadır.

Dergi 1910 yılında yayım hayatına başladığında haftalık olarak çıkar ve sekiz sayfalık bir formattadır ve içeriğinde ağırlıklı olarak edebiyat eserlerinin bulunduğu avangard bir dergi olarak yayım dünyasına girer. Derginin ilk sayılarında görsel malzemenin az olduğu dikkat çekmektedir. İlerleyen sayılarda dergi bünyesine karikatür çizimlerden oluşan görsel elemanlar eklenmeye başlar. Görsel çeşitlilik ilerleyen yıllarda derginin içeriğini zenginleştireceği gibi *Sturm* hareketinin de etrafında gelişecek özgün hareketlerin temelini oluşturacaktır.

Sturm ikinci yaşını ve 100. sayısının yayımlanmasını kutlarken bu vesileyle dergi bünyesinde bir sergi düzenler. İlk sergi derginin ana yapısını oluşturan dışavurumcu anlayışla üreten sanatçılardan oluştuğu görülmektedir. Takip eden süreçte, toplum tarafından sergilere yoğun bir ilgi oluşmaya başlar. Bu durum sanat etkinliklerinin sayısının artmasına ve düzenli olarak gerçekleşecek sergilerin açılmasına neden olur. Uzun yıllar aktif olarak sanat etkinlikleri gerçekleştiren sanat galerisi bünyesinde 200'ün üzerinde sergi açılır. Sergiler aynı zamanda Berlin'de bulunan Sturm Galeri'den çıkarak Almanya'nın diğer şehirleri başta olmak üzere, Avrupa, Asya ve Amerika'ya taşınır. 20. yüzyılın önemli avangard sanatçılarının aynı çatı altında çalışmalarını üretip sergileyebilmelerini sağlayan Der Sturm, giderek artan sanat aktiviteleriyle dönemin sanat dünyasına önemli katkılar sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim galeri bünyesinde, *Die Brücke* – Köprü, *Die Blaue Reiter* – Mavi Süvari gibi dışavurumcu Alman sanatçılarının kurmuş olduğu önemli sanatçı grupları, Bauhaus hareketinin öncü sanatçıları ve dönemin diğer avangard hareketleri olan; fütürizm, kübizm, dada ve konstrüktivizm hareketinin öncü sanatçıları yer alır.

Sanat galerisinin düzenlediği sergileri tanıtmak amacıyla ilk sergiden itibaren sergilerin katalogları da basılmaya başlar. Bu sayede galeriyle aynı yıl yani 1912 senesinde *Verlag Der Sturm* – (Der Sturm Yayınları) ortaya çıkar ve 1917'den itibaren de *Sturm Buchhandlung* – (Sturm Kitabevi) faaliyete geçer. Derginin kapatıldığı tarih olan 1932 yılına kadar varlığını sürdüren yayınevi sergi katalogları haricinde edebiyat, müzik, tiyatro oyunları, sanatçı kartpostalları gibi çok çeşitli konularda yayımlar gerçekleştirir.

Sergi ve kitap baskıları sürerken 1 Eylül 1916 yılında sergilerin düzenlendiği mekânda yeni bir oluşum daha gerçekleşir. *Sturm Abende*– (Sturm Akşamları) başlığını taşıyan oluşum uzun yıllar devam eder. Çeşitli etkinliklerin yer aldığı akşamlar galeri mekânında her çarşamba akşam saat sekizde gerçekleştirilir. Bir süre sonra Sturm Kunstabende – (Sturm Sanat Akşamları) olarak da bahsedilecek olan etkinlikler genel olarak Sturm sanatçılarının şiir ve edebi eser dinletilerini kapsayan etkinliklerden oluşacaktır. Sturm'da yer alan bazı akşamlar *Der Sturm Dergisi*'nin temelini hazırlayan (*Verein für Kunst)* – Sanat Birliği'nin kuruluşuna ithafen birlikle birlikte gerçekleştirilir.

Aynı yıl Eylül ayında başkanlığını yine Herwarth Walden'in yaptığı (*Kunstschule Der Sturm)* – Der Sturm Sanat Okulu açılır. Okulun eğitim kadrosunu *Der Sturm*'un önde gelen sanatçıları oluşturmaktadır. Dışavurumcu sanatta eğitim ve öğretim odaklı bir program izleyen okulda başlangıç dersleri olarak; tiyatro, oyunculuk, sanat konferansları, resim, şiir ve müzik gibi sanatla ilgili tüm temel dersler ve sahne sanatları dersleri verilir.

1917 yılında ise (Verein Sturmbühne) – Sturm Tiyatro Birliği adıyla kurulan Sturm Tiyatrosu diğer hareketlere kıyasla daha kısa süreli olur. Dergiden edinilen bilgiler ışığında tiyatronun düzenli bir oyun programı sergilediği söylenemez. Belirli aralıklarla farklı oyunları sahneye koydukları dikkat çekmektedir. Sturm Tiyatrosu'nun ayrıca 1918 ve 1919 yıllarında yayımlanan *Der Sturm Dergisi*'nden ayrı olarak basılan ve (*Sturm-Bühne Jahrbuch Des Theaters Der Expressionisten)*- Sturm Dışavurumcu Tiyatrosu Yıllığı adını taşıyan dörder sayfadan toplam sekiz fasikül yayımlamışlardır. Der Sturm'un etrafında gelişen özgün hareketlerin hepsi birbirini destekler ve güçlendirir. Etkinliklerin 1. Dünya Savaşı'nı da içine alan uzun süreçte sanatın topluma ulaşmasına büyük katkı sağladığı görülür. Bu süreçte en önemli etkiyi sayıca fazla ve uzun soluklu olması sebebiyle sanat galerisi ve yayımları başlatmıştır demek yanlış olmayacaktır.

Bir diğer taraftan 1990'lara gelindiğinde başkent Berlin yeniden çağdaş sanatın merkezi olur.[105] Farklı kültürleri içinde barındıran merkez adeta şehirle sanatı birleştirir ve çağdaş sanata yeni bakış açıları kazandırır. Şehirde yükselen sanat hareketleri sanat fuarlarının ve bienallerin doğmasına sebep olacaktır. Sanat galerileri dünyanın her yerinden Berlin'e gelen sanatçıların sergilendiği küresel bir sanat başkenti konumuna gelir.[106]

Görüldüğü üzere çağdaş sanat yeniden Berlin'de görücüye çıkar ve sanat merkezleri arasındaki yerini alır. Günümüzde de Berlin bu önemli yerini korumaktadır.

[105] Ayse N. Erek, Eszter Gantner, "Cultural Topographies of the New Berlin", **Disappearing History: Challenges of Imagining Berlin after 1989**, ed. Karin Bauer, Jennifer Ruth Hosek (New York Oxford: Berghahn Books, 2018), 181-200.
[106] **age**, 191.

4.1. Der Sturm Yayınları (1912-1932) ve Kitabevi (1917-1925)

Der Sturm Yayınevi, 1912 yılının Eylül ayında faaliyetlerine başlamıştır. Açıldığı tarihteki adresi, Berlin W 9 Potsdamer Straße 18'dir. İlerleyen süreçte Potsdamer Straße 134a adresine taşınmıştır. Son olarak 1929-1930 yıllarındaki adresi Kurfürstendamm 173/ Berlin W15 olarak değişmiştir.

Yayınevi çok çeşitli içerikte yayımlar yapar. Bunlar arasında; özel sanat baskıları, sanatçı kartpostalları, müzik kitabı, sanatçı portfolyoları, orijinal ağaç baskılar, litografi (taş) baskılar, resimlerin albümleri, resimli sergi katalogları, kitaplar, romanlar, Sturm kartpostalları (resim, çizim ve görsel eserler), fotoğraf kartpostalları yer almaktadır. Dergide yer alan bilgiler ışığında, Mart 1917 yılında (*Sturm- Buchhandlung*)– Sturm Kitabevi'nin de açıldığı görülmektedir. Kitabevinin adresi Potsdamer Straße 138a olarak geçmektedir. Bu tarihten itibaren yukarıda belirtilen ve Sturm Yayınevi'nden yayımlanan tüm içerik kitabevinde satışa sunulmuştur. Satışa sunulan kitaplar arasında dışavurumcu sanat ve yabancı şiir kitapları da bulunmaktadır. Dergide kitabevinde iyi kitap ve sanat baskıları satılır şeklinde bir açıklama da bulunur. Kitapların yurtdışına gönderimi sağlanmaktadır. Ayrıca dergide kitabeviyle ilgili şöyle bir ibare dikkat çekmektedir: "Kitapçı, Der Sturm yönetiminin sanatsal ve edebi gözetimi altındadır."[107] Bu ibareden ağırlıklı olarak Der Sturm Yayınları'nın kitabevinde okuyucuya sunulduğu yargısına varılabilir. Ayrıca kitapçıdan ellerinde bulunan nadir kitaplar ve müzik eserlerinden oluşan örneğin nota kitapları siparişle alınır şeklinde bir bilgi de mevcuttur.

1921 yılına gelindiğinde, kitapçıda *Der Sturm* sanatçılarının grafik çalışmalarından oluşan bir kalıcı serginin bilgisi yer almaktadır. Sanatçıları ve içeriği ilgili detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla beraber, Der Sturm Galerisi'nden bağımsız olarak aylık değişen ve ücretsiz ziyaret edilebilen bir sergi etkinliği duyurusu daha bulunmaktadır.[108] Bu sergilerin adresi Sturm Galeri'den farklı olarak kitapçının adresi olan Potsdamer Straße 138a olarak belirtilmiştir. Bu durum bu sergilerin Der Sturm Galerisi'nden ayrı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim aynı tarih aralığında Sturm Galeri'de farklı sanatçıların sergileri yer almaktadır. 1921 yılı Ocak sayısında, Ocak ve Şubat aylarında düzenlenecek olan sergi, adını Strum Galerisi'nde gerçekleşen sergilerde de sıkça duyduğumuz Alman-Hollandalı ressam ve grafik sanatçısı Heinrich Campendonk'a (1889-1957) aittir. Aynı yıl kitapevindeki bir sonraki

[107] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi, 12. Yıl, 1. Sayı, Ocak,1921, 26
[108] **age**, 26

sergi 1 Mayıs – 1 Haziran tarihleri arasında gerçekleşecektir. Sergi "Asya Sanatı ve Felsefesi Yeni Dünyalar üzerine" [109] başlığını taşımaktadır. Yapılan taramada kitabevinde düzenlenen sadece iki sergi olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yine tüm sayılar tarandığında Sturm Kitabevinin varlığı 1917 yılından 1925 yılına kadar olan süreçte yer alarak kitabeviyle ilgili detaylar aktarılmaktadır. 1925 Haziran sayısı itibariyle artık Sturm Kitabevi'nin başlığını görülmeyecektir. Buna karşın Sturm Yayınları ve yayımladıkları kitap ve diğer yayınlar 1932 yılına kadar dergide detaylı kitap isimleriyle sürekli yenilenerek yayımlanır.

4.2. Der Sturm Sanat Akşamları (1916 – 1927) ve Konferanslar

Sturm Sanat Akşamları'nın 1916 yılıyla 1927 yılları arasında faaliyet gösterir. 1927 senesinden sonra etkinliklerinin dergi haberleri kısmında yer almadığı gözlenir. Farklı dönemlerde Sturm Akşamları'nın başlığı değişmektedir. Fakat içeriği genel olarak aynı kalır. Farklı birçok sanatçının halkla bütünleştiği bir ortam olan Sturm Sanat Akşamları adeta dönemin avangard sanatının sahnesi konumundadır.

Sturm-Kunstabende

Verein für Kunst / Dreizehntes Jahr
Dreißig Abende September 1916 bis April 1917
In der Kunstausstellung Der Sturm / Berlin

Beginn aller Abende: 8 Uhr

Zweiter Abend / Mittwoch den 20. September 1916
Rudolf Blümner / Vortragsabend:
Mombert / Poe / Strindberg / Stramm

Dritter Abend / Mittwoch den 27. September
August Stramm / Gedächtnisfeier

Vierter Abend / Mittwoch den 4. Oktober
August Stramm / Gedächtnisfeier

Fünfter Abend / Mittwoch den 11. Oktober
Rudolf Blümner / Vortragsabend

Karten 3 und 2 Mark / Stehplatz 1 Mark im Vorverkauf für alle angezeigten Abende an der Kasse der Kunstausstellung Der Sturm und an der Abendkasse

Übertragbare Dauerkarte für jede Serie (zehn Abende): 20 Mark / Verzeichnisse kostenlos

Şekil 57: Der Sturm, Sanat Akşamları Haberi.

Der Sturm Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, 17. yıl, 6. Sayı, Eylül 1916.

Sturm Sanat Akşamları ilk aktivitesini 1 Eylül 1916 Cuma akşamı gerçekleştirir. Der Sturm Galerisi'nin sergilerinin yapıldığı mekânda gerçekleştirilen bu ilk akşamda Der

[109] Der Sturm Haftalık Kültür ve Sanat Dergisi, 12. yıl, 4. Sayı, Nisan,1921, 85.

Sturm'un önemli sanatçıları arasında yer alan Alman dışavurumcu şair ve oyun yazarı August Stramm (1874-1915) için bir anma gecesi düzenlenir. Akşamı düzenleyen sanatçılar; Alman yazar, oyuncu Rudolf Blümner (1873-1945), Alman yazar Walter Mehring (1896-1981) ve Herwarth Walden'dir. İlerleyen süreçte sanat akşamlarının[110] seri şeklinde devam ettiği görülür. Serinin başlangıcı Eylül 1916 – Nisan 1917 yılları arasında ve her çarşamba, saat: 20:00'da yapılacaktır. Der Sturm Dergisi'nde her Çarşamba düzenlenen 30 akşam etkinliğiyle ilgili program detaylı olarak yayımlanmaktadır. 6 Mart 1917'de Sturm Sanat Akşamları adı altında Almanya'nın Dresden şehrinde de bir etkinlik yapılmıştır. Rudolf Blümner'in konuşma yaptığı akşamda, Alman heykeltıraş Emil Richter (1867-1943)'e ait bir sanat sergisinin de düzenlendiği görülür. Bu tarihten itibaren Sturm Sanat Akşamları Leipzig, Saale, Hamburg ve Essen gibi şehirlerde de yapılmaya başlar.

1917 yılının Nisan ayında sanat akşamları etkinliklerine kamuya açık konferanslar da eklenir. Konferans dizilerini hazırlayan genel olarak iki isim vardır. Herwarth Walden ve Lothar Schreyer. İlk konferas programı Alman dışavurumcu ressam, yazar, şair, dramaturg, anlatıcı aynı zamanda avukat Lothar Schreyer tarafından sunulacaktır. Konusu dışavurumcu şiir üzerine olan konferansta şu alt başlıklar yer almaktadır: 1.Sanatta İnsan, 2. Geçmişteki Kelime Sanatı, 3.Alman Diliyle Sanat Yapımı, 4.Günümüz Alman Şiiri, 5. Günümüz Almanya'sını Açıklamak, 6. Günümüz Alman Oyunları. Sanatçının dışavurumcu edebiyat üzerine hazırladığı konferansta Alman Edebiyatı için oldukça önemli ve çağdaş konuların üzerinde durduğu görülmektedir. Her ayın ikinci ve dördüncü çarşamba günü olarak düzenlenen program Nisan ayından Haziran ayına değin sürecektir. Konferansların yapıldığı mekân da yine Potsdamer Straße 134a'dır. Sturm Sanat Akşamları'yla aynı mekânı paylaşan konferans dizisi ise öğlen saatlerinde yapılmaktadır.
24 Mayıs 1922 tarihinde iki yüzüncü Sturm Sanat Akşamı düzenlenir. Herwarth Walden'in müzik yapacağı belirtilirken, Rudolf Blümner ise kendi seslendirdiği şiir dinletisi sunacaktır.

8 Ekim 1924 Çarşamba günü *Şarkı Söyleyen Topluluk Rosebery d'Arguto / Koro Konseri* başlığıyla bir Sturm Akşamı gerçekleştirilir.[111] Mekân olarak Devlet Müzik Akademisi Konser Salonu[112], Fasanenstraße1 belirtilmiştir. Aynı Sturm sayısında

[110] Herwart Walden tarafından Der Sturm Dergisi açılmadan önce kurulan Verein für Kunst – Sanat Birliği'nin kuruluşunun 30. yılı vesilesiyle 30 akşam şeklinde gerçekleştirilecektir.
[111] Der Sturm Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, 15. Yıl, 3. Sayı, Eylül,1924.
[112] Günümüzde Devlet Müzik Akademisi'nin adı, *Universität der Künste Berlin (UDK)* – Berlin Güzel Sanatlar Üniversitesi'dir.

Sturm akşamlarının 1924 yılı Eylül ve Ekim ayı programları kamuoyuna sunulmuştur. Yine çarşamba akşamları gerçekleşen etkinlikler Potsdamer Straße 134 a adresinde devam etmektedir. Etkinliklerde dikkati çeken Müzik Akademisi'nde *Rosebery d'Arguto* isimli grubun yaptığı koro etkinliğinin burada da yer almasıdır. Fakat Rosebery D' Arguto isimli grubun 17-24 Eylül 1924 tarihinde Potsdamer Strasse 134 a 'da gerçekleşecek etkinlikte bir çocuk korosu olarak belirtilmesi ilgi çekicidir. Çocuk korolarının dışında erkek ve kadın koroları da etkinliklerde yer almaktadır.[113] Nisan 1925 yılında toplam beş akşam düzenlenir. Sanatçılar arasında Herwarth Walden, Waldemar Ecketz, Rudolf Blümner, Lothar Schreyer ve Çek Müziği yapan iki sanatçı yer almaktadır. Şiirden, sanatın kanunlarına, şarkıdan, yöresel müziklere sanatın her alanından dopdolu bir programla Sturm Sanat Akşamları devam etmektedir.[114] Der Sturm'un 1925 yılı Ekim ayının 10. sayısında Sturm Sanat Akşamları başlığının *Sturm-Kabarett* –(Sturm Kabaresi) olarak değiştiği gözlenir.[115] Yeni başlığıyla Sturm Kabaresi'nde konferanslar ve sonrasında caz orkestrası eşliğinde dans programları eklenmiştir. 1926 yılında da aynı program devam eder. Bazı akşamlar Müzik Akşamları adıyla gerçekleşir ve genç jenerasyon müzisyenlerin kendilerini ifade edebilecekleri ortamı onlara sağlar. 1927 yılında yine Sturm Akşamları adıyla devam eden akşam etkinliklerine dans, jimnastik, kültür fizik ve sanatın eklendiği görülür.

4.3. Der Sturm Sanat Okulu (1916-1921)

Der Sturm Sanat Okulu 1 Eylül 1916 yılında Herwarth Walden yönetiminde eğitim vermeye başlamıştır. Dışavurumcu sahne, oyunculuk, sanat konferansları, resim, şiir ve müzik dersleri verilmektedir. Okulun dersleri Potsdamer Straße 134a'da yapılmaktadır. Başlangıç her ayın 1'indedir. Okulun ilk senesinde Lothar Schreyer'in dışavurumcu şiir üzerine verdiği bir konferans dizisi gerçekleştirilmiştir.

Okulun hocaları arasında, Rudolf Bauer, Rudolf Blümner, Campdonk, Jocaba van Heemskerck, Paul Klee, Georg Muche, Gabriele Münter, Lothar Schreyer ve Herwarth Walden bulunmaktadır. Şubat 1919 yılında hoca kadrosuna sanatçı William Wauer de dahil olur.

İlerleyen yıllarda sanat okulunun Hollanda/ Den Haag'da bir başkanın yer aldığı dikkat çekmektedir. Hollanda'da yer alan okulun başkanlığını üstlenen sanatçı Jacoba van Heemskerck'dir. Bu ülke sınırları içerisinde de bir başkanın olması sanatsal etkinliklerin burada da devam ettiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Büyük olasılıkla

[113] Der Sturm Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, 15. Yıl, 3. Sayı, Eylül,1924
[114] **age**, 16. Yıl, 4. Sayı, Nisan, 1925
[115] **age**, 16. Yıl, 10. Sayı

Sturm Sanat Okulu başlığıyla Hollanda'da sanat etkinlikleri düzenlenmiştir. Fakat konuyla ilgili detaylı bilgi dergide yer almamaktadır.
Eski adı *Sturm Schule* – Sturm Okulu olan okul 4. senesinde *Sturm Hochschule* – Sturm Üniversitesi adını almıştır. Eğitmen / öğretmen kadrosu aynıdır.
1921 yılından sonra okulla ilgili bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat 1 Eylül1924 tarihinde *Laienkurse* – Amatör Kursları *Sturm-Seminar* – Sturm Seminerleri başlığıyla kurslar düzenlendiğini anlıyoruz. İlk kursun Rudolf Blümner tarafından tiyatro, oyunculuk ve söz sanatı dersleri olduğu görülür. 2. kurs Herwarth Walden tarafından yürütülür ve şiir sanatı dersleri adı altındadır. 3. kurs ise William Wauer tarafından İnsanlığın Mistik ve Felsefi Kurtuluş Öğretileri başlığı altında düzenlenir.
Der Sturm Dergisi'nin 1932 yılı sayısında *Kunstschule Der Sturm*- Der Sturm Sanat Okulu başlığını tekrar görmekteyiz. Moda Okulu Birimi başlığıyla yer alan okulun adresi alıştığımız Der Sturm adresi olan Potsdamer Straße 134 a'dan farklı olarak Berlin Charlottenburg 1 Wilmersdorfer Str. 14 olarak değiştiği gözlenir. Programı yürüten kişi Richard Dillenz[116] olarak belirtilmiştir. Okulda yürütülen çalışmalar şu şekilde açıklanmıştır: 'Moda sanatçılarının, moda öğretmenlerinin ve moda üretiminin tüm alanlarındaki yetenekli çalışmaların sistemik eğitimi.'[117]

Görüldüğü üzere son yılında olmasında rağmen Der Sturm sanatla iç içedir ve hala eğitimlerine devam etmektedir. Moda Tasarımı alanında da faaliyettedir.

Sturm 20 Haziran 1924 yılında *Sturm-Sommer Ball*- Sturm Yaz Balosu etkinlikleri düzenlemiştir. Gartensaal Zoo adresinde gerçekleştirilen bu ilk balo etkinleri ilerleyen dönemlerde tekrarlanacaktır.

9 Ocak 1926 tarihinde ve 1927 yılının 8 Ocağında *Sonnabend* – Cumartesi günü, *Die Größe Sturm-Ball Der Gesellschaft der Sturmfreunde*- Büyük Sturm Balosu Sturm arkadaşları Topluluğu başlığını taşıyan balolar düzenlenmiştir. Adres olarak Potsdamer Straße 134a verilmiştir. Filarmonii dekorasyon ve kostüm festivali olarak düzenlenen gece Sturm arkadaşları topluluğunun 25. yıl vesilesiyle düzenlenmiştir.
Sturm Galerisi dönemin avangard sanatını izleyiciye sunarken yine aynı mekânda gerçekleştirilen sanat okulu ve kostüm festivalleri izleyiciler içerisinde sanata ilgi duyan ve sanatla iç içe olmayı seçen herkese açıktı. Bu eğitimler uzun soluklu olmasa

[116] Mimar ve Almanya Devlet Moda Okulu Direktörü
[117] Der Sturm Dergisi, 1932

da yine dönemin önemli ve öncü sanatçıları tarafından verilen dersler sayesinde dönemin sanatını anlama ve başka açıdan bakmaya vesile olmuştur.

4.4. Der Strum Tiyatrosu (1917-1925)

Sturm Tiyatrosu Ekim 1917'de açıldığında tiyatronun başkanı Dr. John Schikouslei'dir. Tiyatronun adresi Charlottenburg Schrrenstrasse 11 numara olarak belirtilmiştir. İlk temsil Eylül 1918 yılında yapılır. Yine aynı yıl Sturm Tiyatrosu'nun 1918 ve 1919 yıllarında yayımlanan Der Sturm Dergisi'nden ayrı olarak basılan ve (*Sturm-Bühne Jahrbuch Des Theaters Der Expressionisten)*- Sturm Dışavurumcu Tiyatrosu Yıllığı adını taşıyan dörder sayfadan toplam sekiz fasikül yayımlamışlardır. Temsillerin Sturm Tiyatrosu grubu üyelerine ücretsiz olması dikkat çekmektedir. 26 Ekim ve 3 Aralık 'Sancta Sussanna' isminde bir oyun sahnelenir.
16 Mayıs 1920 tarihinde Dışavurumcu Küçük Oda Oyunu adında ve Lothar Schreyer yönetiminde bir oyun daha gerçekleştirilir

Tiyatronun Yıllığı Sturm Dergisi'ne çok benzer bir formatta basılmıştır. Yıllıkta Herwarth Walden başta olmak üzere, Lothar Schreyer, Kurt Heynicke, Rudolf Bauer, Rudolf Blümner' e ait Alman Tiyatro Kültürü, dışavurumcu şiir, Alman Tiyatrosu vb. konu alan makaleler yer alır. Herwarth Walden'nin Ocak 1918 yılında ilk kez yayımlanan yıllıkta kaleme aldığı *Die Gegenwart der deutschen Bühne*- Alman Tiyatrosunun Bugünü ve *Die Zukunft der deutschen Bühne*- Alman Tiyatrosunun Geleceği isimli makalesi dikkat çekicidir. Alman tiyatrosunun bugünü ve yarının tartışıldığı yıllık o güne kadar yayımlanmış avangard tiyatro yıllıklarının başında gelir. **(Bkz. Şekil 58).**

STURM-BÜHNE

JAHRBUCH DES THEATERS DER EXPRESSIONISTEN

Inhalt: **Lothar Schreyer:** Die Theaterleiche / **Herwarth Walden:** Die Gegenwart der deutschen Bühne / Die Zukunft der deutschen Bühne / Der Sohn der Jungfrau von Orléans / **Das Tagebuch der S . . . . Lothar Schreyer:** Weihnachtsmärchen **Deutsche Theaterkultur / Herwarth Walden:** Die Heiden von der Presse beim Held vom Wald / **Die Kunst dem Volke / Anmerkungen / Mitteilungen**

Die Theaterleiche

Lothar Schreyer

Das ist das Ende.

Schaumstillung im öffentlichen Haus. Dem Familienvater läuft das Wasser im Munde zusammen. Die Familienmutter löffelt die Suppe aus. Die Familienkinder werden paarweise entwickelt. Es ist eine Kunst zu leben.

Jedermann weiß, daß die Bestenlehrig die einzig wahre Stellung zum Leben ist. Meine Seine, deine Beine, beißt das beliebte Spiel. Es ist zum Davonlaufen. Wohin du, wieviel Betäubte suchen? Nach der bekannten Melodie. Frage Schillern, Goethen.

Einsam bin ich nicht allein. Wenigstens einen Stehplatz kannst du dir kaufen. Tausend Menschen verkaufen sich, daß die Kasse auswerkauft ist. Alles ist käuflich, nur nicht die Kunst.

Man sieht der Boy Jahre sieht an. Der Kassier wechselt mit dem Dichtergott. Der Mensch denkt. Das Mensch lenkt. Die Kunst sollte sichtlich sein. Dann erkennt man wenigstens, ob sie angenehmlich ist oder nicht. Nun — das Theater ist: Das.

Das so scheinbar.

Das: ist eine Sache. Das: ist eine Sehnsucht. Nachlich gesprochen ist die Nebensache nicht notwendig. Aber wir schmeicheln uns, Bedürfnisanstalten zu haben. Denn wir sind ein Kulturvolk. Wir wissen, was sich gehört. Es hebt das Kulturtheater.

Immer heute denkt. Die Liebe hört niemer auf. Ach Otto Ernst, was du mir alles kennst. Ernst ist das Theater, heiter ist die Welt.

Die Dreier, die die Welt bedeuten. Das heißt eine Welt. Das heißt deine Welt. Das Publikum lacht sich ins Fäustchen. Die Dreier, die die Welt bedeuten, sind auch der Nagel zu deinem Sarge. Der Tragödie zweiter Teil.

Zwei gehören zum Geschäft. Der Künstler will nicht hören, also muß er fühlen. Er fühlt das Publikum. Aber das Publikum fühlt ihn nicht.

Das Theater und das Publikum. Was sich sucht, das flieht sich. Eintrittskarten in die Kunst. Oder Vorspiegelung falscher Tatsachen. Der Uhr ist der Weltspiegel. Tritt ruhig ein, hier ist ein Fremdenheim. Den Schaden hat der Dritte. Der Künstler hält sich schadlos an der Kunst.

Herausposaunt! Herausposaunt! Links für Damen. Rechts für Herren. Was dem einen recht ist, ist dem andern zu billig. Der Herr, der über uns wohnt, erkennt sie doch.

Herausposaunt! P. P. Publikum. Du bist ein Uebel, das abgetrieben werden muß. Mit vorzüglicher Hochachtung. Entferne dich! Du hast keine Seele. Der Rest ist Loch.

Herausposaunt! Männer, Weiber, Kinder, Greise, den hungernden Säugling am stillenden Busen. Ich kenne deine Milch der frommen Denkungsart. Das Theater entfernt sich.

Heraus! Alle sollen sehen: Die Larve. Das Nichts. Zerrissen wie die Larven, und wenn sie sich mehren wie Karnickel. Dann fliegt das Nichts in die Luft. Verzückt: Wo ist die Jungfrau? Lang lang ist's her.

Heraus!

* * *

Das Theater gibt solange zum Publikum, bis der Mensch sich bricht. Alle Theater wollen zum Brechen voll sein. Brach. Einem drängenden Bedürfnis abzuhelfen. Du fühlst mit diesem Drang im Leibe. Pfiffe tut not.

Etwas Gewaltiges ist der Mensch. Raum ist in der kleinsten Hütte. Pärchen ohne Paarung sind gemalmt. Daher der Name Prosadichter. Das Volk der Denker und Dichter. An ihren Werken sollst du sie erkennen.

Das Theater ist ein Geschäft. Es wird mit Geschäften gebaudelt. Es wird mit Schöpfern gehandelt. Mädchenhändlern läßt man ihre Ruhe nicht. Wir sind Gemütsmenschen. Wir wissen Unterschiede zu machen. Wer schändet Schändung vom Geschäft? Kunst ist Schöpfung. Ist Theater Kunst? Für alle Gemütsmenschen. Gemütsmensch ist das Mensch, bei dem es nur die Ruhe machen kann. Und wenn die Welt brennt, nur immer gemütlich. Wie wohl ist dem, der dann und wann sich etwas Schönes dichten kann. Und wenn man's nicht kann, geht man ins Theater. Dort wird einem vorgedichtet, daß es nur so kracht. Natürlich wie die Natur. Lebendig wie das Leben. Das Leben ist ein Theater, sich ja. Krachen ist schön, aber bitte nicht schießen. Das stört die Verdauung.

Die Hauptsache im Theater ist, daß man die edlesten Funktionen nicht stört. Man behandle das Publikum wie ein rohes Ei. Bitte nicht, Kolumbus!

Erkenne dich selbst. Und erst auf dem Theater. Der bewußt. Sind wir doch allesmal Sünder. König und Bettler. Schalter an Schalter. Von sonstigen Beziehungen ganz zu schweigen. Man denke an das kleine Schlagwörtchen. O du mein Heimat-Land!

Die Welt ist eine Hühnerleiter. Die weltbedeutenden Dreier sind auf dem Holzwege. Alle Wege führen nach Rom. Nur ein Weg führt zur Kunst: den Kunstwerk. Die Kunst ist nicht in Rom. Wer sich der Welt ergibt, ist bald allein. Der Ernst ist das All im Kunstwerk. Alle sind im Theater allein. Mit allen Mitteln ringt das Theater alle. Jeder für sich, das Theater für uns alle. Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen. Der eine will Unterhaltung, der andere Belehrung. Der eine will die Schaustücke sehen, die andere will gesehen werden. Man soll was fürs Volk tun. Der soll man gescheit hören. Weil wir nicht schauen können. Weil wir so arm sind. Darüber reden können, damit man sich kunstverständig überzieht. Kritik ist das Gewissen des Publikums. Die Stimme des Gewissens schläft. Das Publikum ist blind von Beginn. Die Dame der Gesellschaft kritisiert, wie man sich ankleidet. Der Herr der Gesellschaft kritisiert, wie man sich auszieht. Das nennen sie Kunst. Man sieht sich ein fünfaktigen Trauerspiel an, um einen halben Frauenakt zu sehen. Private Enthüllung in der Oeffentlichkeit, das ist Theater. Zahle deine Mitmenschen aus. Dem sieht man, daß die anderen sich schämen. Lieber sieht man, daß auch die anderen schanden sind. Die Natur ist heilig. Die Beerdigung der Natur ist eine Vergewaltigung. Wer eine Dichtung lebendig machen will, vergewaltigt sie. Die aufgeführte Dichtung ist ein Verbrechen. Aus der ewigen unfaßbaren Gestalt wird ein Fall gemacht. Das ehrliche lästliche Gretchen kommt nun wirklich zu Falle. Das labt den verehrte Publikum. Daher die Dichterverehrung. Sie ist die erste nicht. Nichts Menschliches ist mir fremd. Die Kunst ist nichts Menschliches.

Mensch auch ein Ende!

* * *

Der Theaterbesucher ist kein Mensch. Einmal erkennen wir, daß wir nicht Besucher eines öffentlichen Hauses sind, daß man uns dazu gemacht hat. Einmal wissen wir, daß wir Menschen sind. Wehe dem, der etwas aus uns machen will. Zu sein ist unser Leben. Unser Geist ist. Im Geist sind wir Menschen nicht Mensch. Geister zu sein, schauen wir uns. Wo ist der Geist im Theater? Er erscheint nur dem Hamlet und spricht als ein alter Mann voll geistiger Getränke. Der Dichter verschenkt und gibt seinen Geist von sich. Das Publikum hat keinen Geist.

Im Sturm fährt der Geist herab. Das Gelächter tötet den Ungeist. Das Theater will durchhalten, weil es unterhalten will. Wir aber singen, weil wir kämpfen.

Der Geist benützt die Masse. Der Geist ergreift die Masse. Das Publikum wird nie den Geist begreifen. Aber einmal wachen die endlichen Instinkte der unendlichen Sehnsucht. So wahr die Macht der Unendlichkeit größer ist als die Kraft der Endlichkeit. Das geistige Erlebnis ist das Ende des endlichen Lebens. Das geistige Reich ist ausgebrochen. Die Zeit der Armut ist vorbei. Wir leben nicht mehr. Wir erleben. Bruder um Bruder. Schwester um Schwester. Mensch um Tier. Tier um Blume. Volk ist Menschheit. Leben erlebt die Welt. Wir sind die Welt. Was gehen uns die Dreier an, die die Welt bedeuten. Die Dreier bedeuten nichts. Die Welt bedeutet nichts. Nichts deutet die Welt. Wir künden die Welt. Die Welt kündet uns. Der Lebende schaut dem Werden zu. Der Erlebende schaut das Sein. Der Geist ist keine Oeffentlichkeit. Der Geist ist eine Innerlichkeit. Der Geist ist kein persönliches Ziel. Der Geist ist die Gegenwart des All. Allgegenwärtig ist er im gottmenschlichen Menschen. Es gibt kein Publikum. Wir sind keine Zuschauer. Wir sind Schauende. Das Theater ist eine öffentliche Versammlung. Die Schauenden haben die innere Sammlung. Das Theater ist leer. Wir sehen die Leere des Theaters. Das Theater hat kein Gesicht. Keine Gesichte sind im Theater gestellt. Darauf kommt es an. Wir wollen die Unendlichkeit sehen. Das ist nicht belustigend. Das ist nicht belehrend. Das ist die Macht der Kunst.

Die neue Zeit ist da. Die Persönlichkeit ist eine lächerliche Wichtigkeit. Der Gerneigroß Publikum heißt uns nicht. Das Geist kann man nicht heißen. Die Menschheit hat ihr inneres Reich aufgerichtet. Kunst ist seine Kunde. Das Publikum läßt. Ihm gibt es keine Aufgabe. Der Vorhang ist gefallen. Das Haus ist leer.

Wir sind voll Kunst. Wir künden. Wir stimmen. Lacht mit uns. Licht die Leiche ist, die zuppeln will. So ist dann weiß, du alten Haus. Kinder soll uns, stimmt mit uns. Mit-Menschen sind wir. Alle Himmel rauschen über der alten Erde.

Die Zeit schreit. Wir sind die Stimme.

Die Gegenwart der deutschen Bühne

Herr Fritz Engel, der Theaterheld des Berliner Tageblatts, versucht heimlich seine übrigen geistigen Waffen vor Herrn Doktor Arthur Schnitzler. Herr Doktor Schnitzler kämpft bekanntlich Schulter an Schulter mit Ludwig Fulda um die Bühne als moralische Anstalt. Beide Herren sind ferner bekanntlich so gutmütig, daß ihnen die Wiener und die Berliner Presse die vorzügliche Nachachtung nicht versagen kann, trotzdem sie beide an leiter Redaktion angestellt sind. Herr Doktor Arthur

Şekil 58: **Sturm Bühne, Sturm Tiyatro Yıllığının ilk kapağı, Ocak 1918.**

Blue Mountain Project, https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

5. SONUÇ

20. yüzyılda modernizmle beraber yükselen avangard hareketlerin önemli temsil ortamını Almanya'da dışavurumculuk özelinde oluşturan Der Sturm Dergisi ve onun etrafında gelişen özgün hareketlerin incelendiği bu araştırma, dönemin sanat sahnesine bakışın farklı açılardan gelişmesine olanak sağlamıştır. Der Sturm Dergisi ülkemizde ilk kez yapılan bu tez araştırmasında ana kaynak olarak kullanılırken, temelde döneme dair sanat yaklaşımının çok yönlü olarak ortaya konulmasında kritik öneme sahip olmuştur.

Araştırmada varılan sonuçlar incelendiğinde Der Sturm Dergisi, Berlin'de kurulduğu tarihten itibaren avangard sanatın merkezi konumundadır. Sturm Hareketi'nin kurucusu Herwarth Walden müzisyen kişiliği ile birlikte bilgi birikimi yüksek, entelektüel, çok yönlü, çalışkan ve güçlü bir kişiliktir. Öyle ki o dönemde çok az kişi tarafından desteklenen avangard sanat eserlerinden oluşan müzik, edebiyat ve plastik sanat alanlarında ortaya çıkan çalışmaları destekler ve bu sayede 20. yüzyılda avargard sanat için Berlin'de yeni ve çok yönlü bir temsil ortamı yaratmış olur.

Dergi 1910 yılında ilk kez yayımlandığında Berlin sanat ortamında adeta bir devrim yaşanır. Uzun yıllar yayımlanacak olan dergi ve etrafında gelişecek olan diğer sanatsal oluşumlar, Avrupa'nın her yerinden gelen avangard sanatçıların vitrini olacaktır. Başlangıçta, edebiyat eserleri, müzik ve kuramlara ağırlık veren dergi zamanla görsel sanatlar alanında da önemli çalışmalar yayımlamaya başlar. Walden ilk eşi dışavurumcu şair Else-Lasker Schüler sayesinde dönemin popüler edebiyatçılarıyla ilişki kurar ve dergi için önemli bağlantılar sağlar. 1912 yılına gelindiğinde dergiye ait bir sanat galerisi kurulur. İlk sergi dışavurumcu ve dönemin popüler sanat birliklerinden reddedilen sanatçılardan oluşur. Genç ve henüz daha adı duyulmamış kimi sanatçılar Sturm sergileriyle tanınacak ve ilerde çok ünlü isimler olacaklardır. Bu süreçte Walden'e en büyük destek ikinci eşi İsviçre'li ressam Nell Walden'den gelir. Sturm Hareketi büyümektedir. Sergilerle birlikte katalog ihtiyacı doğmuştur. Bu sebeple sergilerle eş zamanlı Sturm Yayınları da faaliyete geçer. Yayınlar çoğalmış ve Sturm Kitabevi ortaya çıkmıştır.

1912 yılında dışavurumcu Alman grupların öncülerinden *Der Blaue Reiter* -Mavi Süvari Grubu'nun da dahil olduğu ilk sergiyle Der Sturm Galerisi resmi olarak açılmıştır. Onu takip eden sergiler özellikle dönemin ses getiren diğer Fransız Dışavurumcuları, İtalyan Fütürizmini, Kübizimi ve başkaca avangard hareketleri temsil eden sanatçıların yapıtlarından oluşmuştur.

20 Eylül 1913 yılında *Ersten Deutschen Herbstsalons*- Birinci Alman Sonbahar Salonu adıyla Sturm Tarihi'nde belki de en önemli ve kapsamlı sergi gerçekleşir. Sergi alanı 1200 metrekare ve 18 odadan oluşur. Mekân Berlin'nin kalbinin attığı yerde, Potsdamer Straße 75'te yer alır. Sergi Berlin Sanat Ortamı'nda adeta fırtına etkisi yaratır. Öyle ki Avrupa'nın hemen hemen her yerinden avangard sanatçıları aynı çatı altında toplayan sergi sayesinde farklı ülkelerdeki o dönemde üretilen yeni sanata bütünlüklü bir bakış sağlanmıştır.

Avrupa'nın çeşitli yerlerinden 90 kadar sanatçının yer aldığı sergide 400'e yakın eser sergilenir. Bu sergi, Der Sturm'un düzenlediği ilk ve en büyük uluslararası Alman Salon sergisi ünvanını almıştır. Sergide yer alan ülkeler arasında Amerika, Çek Cumhuriyeti (Bohemya), Fransa, Hollanda, İtalya, Avusturya, Romanya, Rusya, İsviçre, İspanya, Hindistan, Japonya, Çin ve Türkiye yer alır. Kuşkusuz bu ülkeler arasında Türkiye dikkat çekmektedir. Fakat araştırma sürecinde sergide yer alan eser ve sanatçısı hakkında somut bir bilgiye rastlanamamıştır.[118]

Sergiler peşpeşe açılırken aslında Avrupa siyasi anlamda karışık, ekonomik anlamda zorlu bir süreci yaşıyordur. Buna rağmen yapılabilmiş böylesi büyük bir sanat etkinliğini başyan sona organize etmek hayli zor şartlar altında gerçekleşmiştir demek yanlış olmayacaktır. Bu durum Sturm Hareketi'nin güçlü organizasyon yapısını ve profesyonelliğini gözler önüne sermektedir.

Sergilerle ilgili değinilmesi gereken başka bir sonuç ise, 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı ve savaş döneminde de Sturm Sergilerinin devam etmesidir. Öyle ki sergiler incelendiğinde savaş süresi boyunca hız kesmeden Almanya ve Avrupa'nın farklı şehirlerinde açılmaya devam ettiği görülecektir. Bu noktada açıklığa

[118] Araştırmada ulaşılan sergi kataloğunda *360* numaralı *Die Handwerker* – Emekçi (Esnaf) isimli eserin yanında *Türkische Zeitgenössische Malerei* – Türk Çağdaş Resmi ibaresinin düşüldüğü görülmüştür. Sanatçı adının geçmediği katalogda resmin satılık olmadığının da not olarak eklenmiştir. *Erster Deutscher Herbstsalon* Sergi Kataloğu, (Berlin: Der Sturm Yayınevi, 1913), 31.

kavuşturulan bir başka durum ise, Walden Sanat Koleksiyonu'nun bu dönemde ortaya çıktığıdır. Walden'ler savaş süresince neredeyse sergiledikleri eserlerin tamamını kendileri satın almış ve Walden Koleksiyonu'nu oluşturmuşlardır. Sturm'un masrafları ile ilgili aydınlığa kavuşan bir diğer nokta ise tüm sanatçıların çalışmaları sergilerken onlardan hiçbir ücret talep etmemeleridir. Aksine gereken tüm masraflar yine Sturm Dergisi ve Galerisi tarafından üstlenilmiştir. Bu durum sanatçıların daha özgür ve rahat bir ortamda üretim yapmalarını desteklemiştir.

Sergide yer alan sanatçılarla ilgili değinilmesi gereken önemli bir diğer sonuç ise, 1919 yılında temeli atılacak olan Bauhaus Okulu'nun eğitim kadrosunda yer alan önemli isimlerden; Georg Muche, Johannes Itten, Lothar Schreyer, Oskar Schlemmer, Paul Klee ve Wasilly Kandinsky'nin daha Bauhaus kurulmamışken Sturm çatısı altında çalışmalar yapmış olmalarıdır. Nitekim bu sanatçılardan bir kısmı yine Bauhaus Okulu'ndan önce kurulmuş olan Sturm Sanat Okulu'nda eğitmenlik de yapmışlardır. Bir anlamda Bauhaus öncesi, Almanya'da modern düşünce eksenindeki sanat hareketlerinin tek odak noktası *Der Sturm* olmuştur.

Sergilerin paralelinde çalışan bir diğer kurum olan *Sturm* yayınevinin de faaliyette olduğu ve çok çeşitli içerikte yayımlar yaptığı görülmektedir. Sanat kitapları, sergi katalogları, romanlar vb. yayımlar haricinde yayınevinin özellikle baskı çalışmaları, sanatçı portfolyoları ve yine sanatçılara ait kartpostallardan oluşan yayınlar yaptığı da bilinmektedir.

Sturm çatısı altında gerçekleşen bir diğer önemli faaliyet Sturm Sanat Akşamları ve Konferansları'dır. Sanatçılar bu sayede ilgi duydukları konu ve alanlarla ilgili kendilerini halkla iç içe ifade etme şansı yakalamışlardır. Bu sayede sanatçı ve izleyici arasında daha samimi bir iletişim kurulduğunu söyleyebiliriz.

Herwarth Walden'nin güçlü, cesur, çalışkan, entelektüel yapısı sayesinde çok yönlü olan bu yapı uzun yıllar sürdü. Walden odaklı olan *Der Sturm,* bahsedilen tüm mecraları kapsayıcı ve bütünleştirici bir yapı olmakla beraber avangard sanatın sadece Avrupa'da değil aynı zamanda Asya ve Amerika'da da görünürlüğünü sağlayan en önemli platformlarından biri oldu. Edebiyat ve güzel sanatları birleştirdi. Dönemin ilk avangard sanat okulunu açtı. 200'ü aşkın sergiye ev sahipliği yaptı. I. Dünya Savaşı süresince sanat etkinliklerine hız kesmeden devam etti. Dönemin avangard akımlarına ait manifestolar yine Der Sturm'da yayımlandı.

Der Sturm için yenilikçi ve cesur, dönemin en kapsamlı ve çok yönlü hareketi, birçok avangard akımın temsilcisi sanatçıya görünürlük sağlayan bir ortam, avangard sanatın temsilinin önemli bir merkezi ve Almanya'ya Avrupa'nın avangard sanatını tanıtan bir yapı demek gerekmektedir.

Savaşlardan yorgun düşen başkent Berlin'de 1990'lara gelindiğinde sanatın yeniden yükselişe geçtiği görülür ve 1900'lerin başındaki avangard sanatın başkenti durumundaki kent tekrar sanatla iç içe olur. Yeniden farklı temsil ortamların oluştuğu bu dönemde çağdaş sanatı sergileyen bu mekanların ilk örneğini *Der Sturm* oluşturmuştur demek yanlış olmayacaktır. Der Sturm'un başlattığı yolda çağdaş sanatı sergileyen, tanıtan, destekleyen öncü ortamlar kurulmaya devam etmiştir.

Neticede, *Sturm Hareketi*'nin sanatın her alanına temas etmesi, geniş bir sanatçı kitlesine ulaşmasıyla beraber edebiyat ve şiirle farklı mecrada da desteklenmesi, plastik sanatlarla beraber yoğrulmuş özel bir anlatımla izleyiciye sunulması hareketin gücünü ve ulaştığı geniş alanı tasvir eder. Böylesi bir alanda üretimin her zaman çok çeşitli ve çok sesli olacağı bu sayede çağdaş sanata sağlanan katkının artacağı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Antmen, Ahu. **20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar**, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.

Artun, Ali. **Sanat Manifestoları Avangard Sanat ve Direniş**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Baudelaire, Charles. **Modern Hayatın Ressamı**, çev. Ali Berktay, 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları 2009.

Berman, Marshall. **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, çev. Bülent Peker ve Ümit Altuğ, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Bilang, Karla. **Frauen im Sturm Künstlerinnen der Moderne**, Berlin: Aviva Verlag, 2013.

By the Sea 1892. https://www.gauguin.org/by-the-sea.jsp [12.08.2019].

Çuhadar, Zeynep, Seza Sinanlar Uslu. "Der Sturm Sanatçılarının Gözünden Herwarth Walden", **International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art**, c. 4, s.7, Haziran-Temmuz 2019: 215-135.

_____. Fotoğraf Arşivi, 2014.

Dempsey, Amy. **Modern Çağda Sanat-Üsluplar, Ekoller, Hareketler**, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları, 2007.

Der Blaue Reiter. https://archive.org/details/derblauereiter00kand/page/n10 [12.02.2019].

Der Sturm. https://sturm-edition.de/quellen/kataloge.html#y1912 [11.08.2018].

Der Sturm. https://www.arthistoricum.net [05.08.2018].

Der Sturm Katalog. https://iaddb.org [11.08.2018].

Der Sturm Zeitschrift, 1. yıl, s.1, (Berlin: 1910).

_____. 1. yıl, s. 2, (Berlin: 1910).

_____. 1. yıl, s.17, (Berlin/Viyana: 1910).

_____. 1. yıl, s.20, (Berlin:1910).

_____. 1. yıl, s.21, (Berlin: 1910).

_____. 1. yıl, s.68, (Berlin: 1911).

_____. 2. yıl, s. 100, (Berlin: 1912).

_____. 6. yıl, s.8, (Berlin: 1916).

_____. 12. yıl, s. 4, (Berlin: 1921).

_____. 12. yıl, s.3, (Berlin: 1922).

_____. 13. yıl, s.1, (Berlin: 1923).

_____. 15. Yıl, s. 3, (Berlin:1924).

_____. 16. Yıl, s. 2, (Berlin: 1925).

_____. 16. Yıl, s. 4, (Berlin: 1925).

_____. 16. Yıl, s. 10, (Berlin: 1925).

_____. 19.yıl, s.1, (Berlin: 1929).

_____. 22. yıl, s.2, (Berlin: 1932).

Der Sturm Yayınları**. Gino Severini, Fütüristler Sergi Kataloğu, Berlin,** 1912.

_____. **Alexander Archipenko, Heykel ve Desen Sergisi Kataloğu**, 1913.

_____. **Dışavurumcu, Kübist ve Fütürist Sergisi Kataloğu, Berlin,**1913.

_____. **Erste Ausstellung- İlk Sergi Sergi Kataloğu: Der Blaue Reiter, Franz Faum, Oskar Kokoschka, Experssionisten, Berlin**, 1912.

_____. **Pablo Picasso, Desen, Grafik Sergi Kataloğu, Berlin,**1912.

_____. **Umberto Boccioni, Das Lachen, Fütüristler Sergi Kataloğu, Berlin,**1912.

_____. **Wassily Kandinsky'nin 1902 – 1912 yılları arasındaki ilk toplu Resim Sergisi Kataloğu, Berlin,**1912.

Dick, Ricarda. **Else Lasker-Schüler — Franz Marc Eine Freundschaft in Briefen und Bildern,** München: Prestel Verlag, 2012.

Editors, Phaidon, Bruce Altshuler. **Salon to Biennial- Exhibitions That Made Art**

History Volume I: 1863-1959, New York: Phaidon Press, 2008.

Erek, N, Ayşe, Eszter Gantner. “Cultural Topographies of the New Berlin”, **Disappearing History: Challenges of Imagining Berlin after 1989**, ed. Karin Bauer, Jennifer Ruth Hosek. New York, Oxford: Berghahn Books, 2018: 181-200.

Erster Deutscher Herbstsalon Sergi Kataloğu, Berlin: Der Sturm Yayınevi, 1913.

Ernst Ludwig Kirchner, Neue Galerie New York. https://artpil.com/news/ernst-ludwig-kirchner/ [05.10.2019].

Franz Marc- Artist Biography with Portfolio of Prints, Posters and Paintings. https://www.franzmarc.com/ [12.02.2019].

Foucault, Michel. “Aydınlanma Nedir”, **Özne ve İktidar-Seçme Yazılar 2**, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, 3. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011: 180-184.

Fondation Beyeler. **Kandinsky Marc & Der Blaue Reiter**, Berlin: Hatje Cantz Verlag, 2016.

Gaunt, William. **The Observer’s Book Of Modern Art: From Impressionism to the Present Day**, London: Frederick Warne& CO. LTD., 1964.

Green Stripe, 1905 by Henri Matisse. https://www.henrimatisse.org/green-stripe.jsp [12.08.2019].

Herwarth Walden (Georg Lewin). http://www.visual-arts-cork.com/critics/herwarth-walden.htm [11.10.2018].

Hülsen-Esch von, Andrea. “Der Sturm- Zentrum der Avangarde”, **Das Unternehmen Der Sturm und Herwarth Walden als Unternehmer**, Wuppertal: Von der Heydt-Museum, 13. März – 10. Juni 2012: 209-219.

Impression Sunrise by Claude Monet. https://www.claude-monet.com/impression-sunrise.jsp [12.08.2019].

Les Demoiselles d’Avignon, 1907 by Pablo Picasso. https://www.pablopicasso.org/avignon.jsp [12.08.2019].

Lothar Schreyer. https://www.bauhaus100.com/the-bauhaus/people/masters-and-teachers/lothar-schreyer/ [10.09.2018].

Lynton, Norbert, **Modern Sanatın Öyküsü**, çev. Cevat Çapan, Sadi Öziş, İstanbul:

Remzi Kitabevi, 1982.

McFarlane, James. “Modernizm ve Zihin”, **Modernizmin Serüveni**, ed. Enis Batur İstanbul: Alkım Yayınları, 2007: 211-223.

Museum Ludwig Köln. **Die Expressionisten Vom Aufbruch Bis Zur Verfemung**, Stuttgart: Verlag Gerd Hatje,1996.

Mülhaupt, Freya. **Herwarth Walden (1878-1941): Wegbereiter der Moderne**, Berlin: Berlinische Galerie Verlag, 1991.

Münih Sanat Tarihi Merkez Kütüphanesi. "Der Sturm". https://www.zikg.eu [12.08.2018].

Neitzel, L.H. “Was ist Der Sturm”, **Einblick in Kunst**, ed. Herwarth Walden, Berlin: Der Sturm Verlag.

Paul Cezanne, The Bathers. https://www.dailyartmagazine.com/cezanne-the-bathers/ [12.08.2019].

Pirsich, Volker. **Der Sturm Eine Monographie**, Heryberg: 1985.

Princeton University. "Blue Mountain Project". https://bluemountain.princeton.edu/ [10.08.2018].

Richard Lionel. **Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

Schreyer, Lothar. **Erinnerungen an Sturm und Bauhaus**, München: Albert Langen Georg Müller Verlag GmbH, 1956.

Schuster, Peter-Klaus. **Franz Marc- Else Lasker-Schüler, Der Blaue Reiter präsentiert Eurer Hoheit sein blaues Pferd**, Prestel,1987.

Sinanlar, Seza. “Hitler’in Sanat Politikası ve Siyasi bir araç olarak Mimarlık”, **Doxa Mekân, Tasarım ve Eleştiri Dergisi**, c.3, s.8, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2009: 122-129.

The Luncheon on the Grass. https://www.manet.org/luncheon-on-the-grass.jsp [12.08.2019].

The Large Blue Horses. https://www.wikiart.org/en/franz-marc/the-large-blue-horses-1911 [11.08.2018].

The Storm. https://www.wikiart.org/en/august-macke/the-storm-1911 [11.08.2018].

Turani Adnan. **Dünya Sanat Tarihi**, 14. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. http://tdk.gov.tr [11.07.2018].

van Rijn, Maaike Moniek. "Bildende Künstlerinnen im Berliner Sturm der 1910er Jahre". Doktora Tezi. In der Philosophischen Fakultät der Eberhard Karls Universität Tübingen, 2013.

Vierhaus, Rudolf. **Deutsche Biographische Enyzklopädie**, München: K.G. Saur Verlag, 2008.

Walden, Herwarth. **Erster Deutscher Herbstsalon**, Berlin: Verlag Der Sturm,1913.

_____. "*Zwei Worte* – İki Kelime", **Der Sturm Zeitschrift**, 1. Yıl, s.1, Berlin: 1910.

Walden Nell, Lothar Schreyer. **Der Sturm. Ein Erinnerungsbuch an Herwarth Walden und die Künstler aus dem Strumkreis**, Baden-Baden: Woldemar Klein, 1954.

_____. **Herwarth Walden Ein Lebensbild**, Mainz: Florian Kupferberg Verlag,1963.

EKLER

EK 1.

20. YÜZYIL'DA SİYASİ VE SANATSAL ORTAM

Dünya ve Avrupa		Almanya ve Der Sturm
Reddedilenler Salonu (Salon des Refusès), Paris	**1863**	
İlk İzlenimci Sergi, Paris	**1874**	
	1878	**Herwarth Walden** (Georg Lewin)
	1898-1932	***Berliner Secession*** *Ausstelllung* – **Berlin Secession** Sergileri
Primitivizm ve Dışavurumculuk	**1900 – 1920**	
Salon d'Automne, Paris	**1903**	
Fovizm, Paris	**1903 – 1908**	
	1904	Herwarth Walden Berlin'de ***Kunst Verein-*** **Sanat Birliği'**ni kurar
	1905 -1913	Die *Brücke* – Köprü Grubunun ilk Sergisi, Dresden-Löbtau
	1906	Die Brücke Manifestosu, Dresden
Picasso 'Avignonlu Kızlar' resmini yaptı	**1907**	**1907** *Deutscher Werkbund* – Alman EmekFederasyonu kurucu manifesto, Münih
Kübizm, Paris	**1908 - 1918**	
Fütürizm Manifestosu yayımlanır, Paris	**1909**	**1909** *NKV, Neue*

		Künstlervereinigung- Yeni Sanatçılar Birliği, Berlin
Manet & Post-İzlenimci Sergi, kuruluşu, Londra	**1910**	**1910 Der Sturm Dergisi**'nin Berlin
		1910 – 1914 *Neue Secession*- Yeni Secession, Berlin
		1911 *Der Blaue Reiter*- Mavi Süvari Grubu kurulur ve ilk Sergisi Thannhauser Galeri'de gerçekleşir, Münih
Les Peinttes Futuristes Italiens (İtalyan Fütürist Ressamların Sergisi), Paris	**1912**	**1912 Der Sturm**'un 100. sayısı
		1912 – 1928 Sturm **Galerisi** açılışı ve ilk sanat sergisi (Der Blaue Reiter, Oskar Kokoschka, Franz Faum, Dışavurumcular)
Salon de la Section d'or, Paris	**1912**	**1912 - 1932 Der Sturm Yayınları**'nın ortaya çıkışı
		1912 Sturm Galeri'de **İtalyan Fütüristler'**in ilk sergisi
		1912 Sturm Galeri'de düzenlenen **Fütüristler** Sergi'sinin kataloğunda **Fütürizm Manifestosu** yayımlanır.
		1912 *Der Blaue Reiter Almanach* – Mavi Süvari Yıllığı
Kazimir Maleviç 'Siyah Kare' isimli resmini yapar	**1913**	**1913 İlk Alman Sonbahar Salonu Sergisi**
Konstrüktivzm, Rusya	**1913**	
I. Dünya Savaşı	**1914-1918**	**1914 Sturm Galeri 25. Sergisi (Otakar Kubin, Marc Chagall)**
Süprematizm Manifestosu	**1915**	**1915 Strum Galeri 30. Sergi (Oskar Kokoschka, Franz Marc, Campendonk)**
Dada, İsviçre	**1916**	**1916 - 1926 "Sturm" Sanat**

Akşamları

1916 - 1921 Der Sturm Sanat Okulu'nun açılışı

Rus Devrimi **1917**

1917- 1925 Sturm Kitabevi'nin açılışı **Sturm Tiyatrosu**

Vladimir Tatlin 3. Enternasyonal Anıtı'nı tasarlar **1917 - 1920**

De Stijl, Hollanda **1917 - 1931**

Kazimir Maleviç 'Beyaz üstüne beyaz kare' isimli resmini yapar **1918**

1918 *Arbeitsrat für Kunst* – İşçilerin Sanat Konseyi, Berlin

1918 Alman (Kasım) Devrimi

1918 – 1933 *Novembergruppe* – Kasım Grubu, Berlin

1919 – 1933 Bauhaus kurulur, Weimar

1919 Johannes Molzahn'ın kaleme aldığı **'Mutlak Ekspresyonizm Manifestosu' Der Sturm**'da yayımlanır

1920 İlk Uluslararası Dada Fuarı, Berlin

1922 İlk Rus Sanatı Sergisi, Berlin

Gerçeküstücülük Manifestosu yayımlanır. **1924**

1924 Neue Sachlichkeit (Yeni Nesnellik)

1929 Film und Foto Sergisi, Stuttgart

1932 Der Sturm Dergisi kapanır

1941 Herwarth Walden

Ek:2

YILI	SERGİ ADI
12.03.1912 - 10.05.1912	1. *Erste Ausstellung : Der Blaue Reiter, Franz Flaum, Oskar Kokoschka,Expressionisten* - Birinci Sergi: Mavi Süvari, Franz Falum, Oskar Kokoschka, Dışavurumcular
12.04.1912 - 15.05. 1912	2. *Gemälde Ausstellung Zeitschrift Der Sturm, Zweite Ausstellung : Futuristen* - Der Sturm Dergisi'nin Resim Sergisi, İkinci Sergi: Fütüristler
Mayıs - Haziran 1912	3. *Dritte Ausstellung: Graphik* - Üçüncü Sergi: Grafik, Picasso, Herbin, Gauguin, Kokoschka, Hablik und Andere ve diğerleri
Haziran 1912	4. *Ständige Ausstellungen der Zeitschrift Der Sturm* - Der Sturm Dergisi'nin Devamlı Sergileri, Deutsche Expressionisten, *Zurückgestellte Bilder* - Alman Dışavurumcular, Ertelenmiş Resimler
Ağustos 1912	*5. Ständige Ausstellungen der Zeitschrift Der Sturm* - Der Sturm Dergisi'nin Devamlı Sergileri, *Französische Expressionisten* - Fransız Dışavurumcular
Eylül 1912	6. *Ständige Ausstellungen der Zeitschrift Der Sturm* - Der Sturm Dergisi'nin Devamlı Sergileri, *Gemälde Plastiken Zeichnungen* - Resim Heykel Desen
2 - 30 Ekim 1912	7. *Wassily Kandinsky Erste Kollektivausstellunng mit Gemälden, aus den Jahren 1901 bis 1912* - Wassily Kandinsky'nin 1901-1912 yılları arasındaki ilk toplu resim sergisi
2 - 15 Kasım 1912	8. *Ausstellung Die Pathetiker* - 8. Sergi Coşkulular
16 - 8 Aralık 1912	9. *Ausstellung* - 9. Sergi
9 - 31 Aralık 1912	10. *Ausstellung* - 10. Sergi Die Neue Sezession- Yeni Sezession
Ocak 1913	11. *Ausstellung Gabriele Münter*
27 Ocak 1913	12. *Ausstellung Robert Delaunay, Ardengo Soffici, Julie Baum Genächtnisausstellung* - Hatıra sergisi
21 Şubat 1913	13. *Ausstellung* - 13. Sergi Alfred Reth
Mart 1913	14. *Ausstellung* - 14. Sergi Franz Marc
26 Nisan - 31 Mayıs 1913	15. *Ausstellung Der Moderne Bund Schweiz*
1 - 30 Haziran 1913	16. *Ausstellung Gemälde und Zeichnungen des Futuristen*
Eylül 1913	17. *Ausstellung Skulpturen und Zeichnungen* - Alexandre Archipenko
Ekim 1913	18. *Ausstellung Skupina /Prag Gemälde / Skulpturen / Architektur*
Kasım - 1 Aralık 1913	19. *Ausstellung Kubisten* - Kübistler
20 Eylül -Aralık 1913	*Erster Deutscher Herbstsalon* - 1. Alman Sonbahar Salon Sergisi
Aralık 1913	20. *Ausstellung* - 20. Sergi

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

Ocak 1914	21. *Ausstellung* - 21. Sergi
Şubat 1914	22. *Ausstellung* - 22. Sergi
Mart 1914	23. *Ausstellung* - 23. Sergi
Nisan 1914	24. *Ausstellung* - 24. Sergi
Mayıs 1914	*25. Ausstellung* - 25. Sergi
Haziran 1914 - Genf 15 Ağustos	*26. Ausstellung* - 26. Sergi
Temmuz 1914 - Genf: 15 Ağustos Kandinsky	*27. Ausstellung* - 27. Sergi
Ağustos 1914 - Genf: Belirsiz	*28. Ausstellung* - 28. Sergi
Kasım 1914	29. *Ausstellung* - 29. Sergi
Ocak 1915	30. *Ausstellung* - 30. Sergi
Mart 1915	31. *Ausstellung* - 31. Sergi
Nisan 1915	32. *Ausstellung* - 32. Sergi
Haziran 1915	33. *Ausstellung* - 33. Sergi
Eylül 1915	34. *Ausstellung* - 34. Sergi
1 Kasım 1915	35. *Ausstellung* - 35. Sergi
28 Kasım 1915	36. *Ausstellung* - 36. Sergi
2 Ocak 1916	37. *Ausstellung* - 37. Sergi
30 Ocak 1916	38. *Ausstellung* - 38. Sergi
Mart 1916	39. *Ausstellung* - 39. Sergi
Nis.16	*40. Ausstellung* - 40. Sergi
May.16	*41. Ausstellung* - 41. Sergi
Haziran 1916	42. *Ausstellung* - 42. Sergi
1 Temmuz 1916	43. *Ausstellung* - 43. Sergi
1 Eylül 1916	44. *Ausstellung* - 44. Sergi
1 Ekim 1916	45. *Ausstellung* - 45. Sergi
1 Kasım 1916	46. *Ausstellung* - 46. Sergi
Aralık 1916	47. *Ausstellung* - 47. Sergi
1 Ocak 1917	48. *Ausstellung* - 48. Sergi
4 Şubat 1917	49. *Ausstellung* - 49. Sergi
4 Mart 1917	50. *Ausstellung* - 50. Sergi - Toplu gösterim
8 Nisan 1917	52. *Ausstellung* - 52. Sergi
6 Haziran - Temmuz 1917	53. *Ausstellung* - 53. Sergi - 3. Sturm toplu gösterim

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

1 Temmuz 1917	Toplu gösterim
5 Ağustos 1917	54. *Ausstellung* - 54. Sergi
2 Eylül 1917	55. *Ausstellung* - 55. Sergi
1 Temmuz - 31 Ağustos 1917	Toplu gösterim
1-30 Eylül 1917	Toplu gösterim
1 Ağustos - 15 Eylül 1917	Toplu gösterim
	Toplu gösterim
15 Ekim - 15 Kasım 1917	Özel gösterim
2 Aralık 1917	58. *Ausstellung* - 58. Sergi
30 Aralık 1917	59. *Ausstellung* - 59. Sergi
1 Ocak 19 Ocak 1918	Özel gösterim
3 Şubat 1918	60. *Ausstellung* - 60. Sergi
Mart 1918	61. *Ausstellung* - 61. Sergi
31 Mart 1918	62. *Ausstellung* - 62. Sergi
28 Nisan - Mayıs 1918	63. *Ausstellung* - 63. Sergi
2 Haziran 1918	64. *Ausstellung* - 64. Sergi
15 Haziran - 1Ağustos 1918	Sturm Sergisi
30 Temmuz - Ağustos 1918	65. *Ausstellung* - 65. Sergi
1 Eylül 1918	66. *Ausstellung* - 66. Sergi
29 Eylül 1918	67. *Ausstellung* - 67. Sergi
10 ekim 1918	Toplu gösterim
Eki.18	Toplu gösterim
Kasım 1918	68. *Ausstellung* - 68. Sergi
1 Aralık 1918	69. *Ausstellung* - 69. Sergi
Ocak 1919	70. *Ausstellung* - 70. Sergi
Aralık 1918	İlk sergi
2 Şubat 1919	71. *Ausstellung* - 71. Sergi
2 Mart 1919	72. *Ausstellung* - 72. Sergi
6 Nisan 1919	73. *Ausstellung* - 73. Sergi
4 Mayıs 1919	74. *Ausstellung* - 74. Sergi
1 Haziran 1919	75. *Ausstellung* - 75. Sergi
29 Haziran 1919	76. *Ausstellung* - 76. Sergi

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

Ağustos 1919	77. *Ausstellung* - 77. Sergi
31 Ağustos - Eylül 1919	78. *Ausstellung* - 78. Sergi
28 Eylül 1919	79. *Ausstellung* - 79. Sergi
2 Kasım 1919	80. *Ausstellung* - 80. Sergi
30 Kasım - Aralık 1919	81. *Ausstellung* - 81. Sergi
Ocak 1920	82. *Ausstellung* - 82. Sergi
1 Şubat 1920	83. *Ausstellung* - 83. Sergi
Mart 1920	84. *Ausstellung* - 84. Sergi
Nisan 1920	85. *Ausstellung* - 85. Sergi
2 Mayıs 1920	86. *Ausstellung* - 86. Sergi
30 Mayıs - Haziran 1920	87. *Ausstellung* - 87. Sergi
4 Temmuz 1920 (1 Ağustos 1920)	89. *Ausstellung* - 89. Sergi
1 Eylül 1920	90. *Ausstellung* - 90. Sergi
3 Ekim 1920	91. *Ausstellung* - 91. Sergi
31 Ekim - Kasım 1920	92. *Ausstellung* - 92. Sergi
Aralık 1920	93. *Ausstellung* - 93. Sergi
30 Ocak 1921	94. *Ausstellung* - 94. Sergi
Mart 1921	95. *Ausstellung* - 95. Sergi
Nisan 1921	96. *Ausstellung* - 96. Sergi
3 Nisan 1921	97. *Ausstellung* - 97. Sergi
1 Mayıs 1921	98. *Ausstellung* - 98. Sergi
Haziran 1921	99. *Ausstellung* - 99. Sergi
17 Temmuz -Ağustos 1921	100. *Ausstellung* - 100. Sergi
28 Ağustos 1921	101. *Ausstellung* - 101. Sergi
Ekim 1921	102. *Ausstellung* - 102. Sergi
Kasım 1921	103. *Ausstellung* - 103. Sergi
Aralık 1921	104. *Ausstellung* - 104. Sergi
Ocak 1922	105. *Ausstellung* - 105. Sergi
Şubat 1922	106. *Ausstellung* - 106. Sergi
Mart 1922	107. *Ausstellung* - 107. Sergi
Nisan 1922	108. *Ausstellung* - 108. Sergi
Mayıs 1922	108. *Ausstellung* - 108. Sergi

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

Haziran 1922	109. *Ausstellung* - 109. Sergi
Ağustos 1922	110. *Ausstellung* - 110. Sergi
Eylül 1922	111. *Ausstellung* - 111. Sergi
Ekim 1922	112. *Ausstellung* - 112. Sergi
Kasım 1922	113. *Ausstellung* - 113. Sergi
Aralık 1922	114. *Ausstellung* - 114. Sergi
Ocak 1923	115. *Ausstellung* - 115. Sergi
Şubat 1923	116. *Ausstellung* - 116. Sergi
Mart 1923	117. *Ausstellung* - 117. Sergi
Nisan 1923	118. *Ausstellung* - 118. Sergi
Mayıs 1923	119. *Ausstellung* - 119. Sergi
Haziran 1923	120. *Ausstellung* - 120. Sergi
Temmuz 1923	121. *Ausstellung* - 121. Sergi
Ağustos 1923	122. *Ausstellung* - 122. Sergi
Eylül 1923	*123. Ausstellung* - 123. Sergi
Ekim 1023	*124. Ausstellung* - 124. Sergi
Kasım 1923	125. *Ausstellung* - 125. Sergi
Aralık 1923	126. *Ausstellung* - 126. Sergi
Ocak 1924	127. *Ausstellung* - 127. Sergi
Şubat 1924	128. *Ausstellung* - 128. Sergi
Mart-Nisan 1924	129. *Ausstellung* - 129. Sergi
Mayıs 1924	130. *Ausstellung* - 130. Sergi
Haziran 1924	131. *Ausstellung* - 131. Sergi
Temmuz 1924	132. *Ausstellung* - 132. Sergi
Ağustos 1924	*133. Ausstellung* - 133. Sergi
Eylül 1924	134. *Ausstellung* - 134. Sergi
Ekim 1924	135. *Ausstellung* - 135. Sergi
Kasım 1924	136. *Ausstellung* - 136. Sergi
Aralık 1924	137. *Ausstellung* - 137. Sergi
Ocak 1925	138. *Ausstellung* - 138. Sergi
Şubat 1925	139. *Ausstellung* - 139. Sergi
Mart 1925	140. *Ausstellung* - 140. Sergi

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

Nisan- Mayıs- Haziran 1925	141. *Ausstellung* - 141. Sergi
Temmuz 1925	142. *Ausstellung* - 142. Sergi
Ağustos 1925	143. *Ausstellung* - 143. Sergi
Eylül 1925	144. *Ausstellung* - 144. Sergi
Ekim 1925	145. *Ausstellung* - 145. Sergi
Kasım 1925	146. *Ausstellung* - 146. Sergi
Aralık 1925	147. *Ausstellung* - 147. Sergi
Ocak 1925	148. *Ausstellung* - 148. Sergi
Şubat- Mart-Nisan 1926	149. *Ausstellung* - 149. Sergi
Mayıs- Haziran 1926	150. *Ausstellung* - 150. Sergi
Temmuz 1926	151. *Ausstellung* - 151. Sergi
Ağustos 1926	152. *Ausstellung* - 152. Sergi
Eylül 1926	153. *Ausstellung* - 153. Sergi
Ekim 1926	154. *Ausstellung* - 154. Sergi
Kasım 1926	155. *Ausstellung* - 155. Sergi
Aralık 1926	156. *Ausstellung* - 156. Sergi *
Ocak-Şubat 1927	156. *Ausstellung* - 156. Sergi *
Mart 1927	156. *Ausstellung* - 156. Sergi *
Nisan 1927	157. *Ausstellung* - 157. Sergi
Mayıs 1927	158. *Ausstellung* - 158. Sergi
Haziran 1927	159. *Ausstellung* - 159. Sergi
Temmuz 1927	160. *Ausstellung* - 160. Sergi
Ağustos 1927	161. *Ausstellung* - 161. Sergi
Eylül 1927	162. *Ausstellung* - 162. Sergi
Ekim 1927	163. *Ausstellung* - 163. Sergi
Kasım 1927	164. *Ausstellung* - 164. Sergi
Aralık 1928	165. *Ausstellung* - 165. Sergi
Ocak 1928	166. *Ausstellung* - 166. Sergi
Şubat 1928	167. *Ausstellung* - 167. Sergi
Mart- Nisan - Mayıs-Ağustos- Eylül-Ekim 1928	168. *Ausstellung* - 168. Sergi
Kasım-Aralık 1928	168. *Ausstellung* - 168. Sergi

Ek 2. Sturm Galeri Sergileri

EK 3. DER STURM DERGİSİ SANAT YAZILARI

1910 2. sayı

Joseph August Lux: *Kunst und Ethik*, S. 13–14

1910 10. sayı

R. R.: *Eröffnung der Berliner Kunstaustellung*, S. 78

1910 12. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 92–93

1910 13. sayı

Herwarth Walden: *Kunstreferate.* S. 102

1910 14. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 108–109

Herwarth Walden: *Die Kunst zu komponieren.* S. 110

1910 15. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 118–119

1910 16. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 125–126

1910 17. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 134–135

1910 19. sayı

Max Brod: *Ueber die Schönheit hässlicher Bilder*, S. 148–149

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 150

Kurt Hiller: *Oskar Kokoschka*, S. 150–151

Herwarth Walden: *Kritik über Kokoschka aus Wiener Zeitungen*, S. 151

1910 20. sayı

Oskar Kokoschka: *Mörder, Hoffnung der Frauen*, S. 155

Oskar Kokoschka: *Mörder, Hoffnung der Frauen*, S. 155–156

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 157–158

1910 21. sayı

Oskar Kokoschka: *Mörder, Hoffnung der Frauen*, S. 163

Else Lasker-Schüler: *Oskar Kokoschka*, S. 166

1910 22. sayı

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 173

L. L.: *Von teutscher Art und Kunst*, S. 174

1910 23. sayı

Else Lasker-Schüler: *Versöhnung*, S. 181

Alfred Döblin: *Gespräche mit Kalypso über die Musik*, S. 182

1910 24. sayı

Kurt Hiller: *Über Kultur*, S. 187–188

Oskar Kokoschka: *Mörder, Hoffnung der Frauen*, S. 189

1910 25. sayı

R. Laudon: *Neben der Brüsseler Ausstellung*, S. 195–196

Kurt Hiller: *Über Kultur*, S. 196–197

1910 26. sayı

Kurt Hiller: *Über Kultur*, S. 203–204

Rudolf Blümner: *Frank Wedekind als Aesthetiker. Kritik seines Glossariums „Schauspielkunst“*, S. 205–206

1910 27. sayı

Richard Dehmel: *Nationale Kulturpolitik. Ein Gutachten*, S. 211–212

1910 28. sayı

Samuel Fridolin: *Schattenspiel*, S. 219

1910 30. sayı

Herwarth Walden: *Theater und Kunst.* S. 240

1910 32. sayı

Herwarth Walden: *Die neue Sezession.* S. 255–256

1910 33. sayı

Herwarth Walden: *Deutsches Theater über alles.* S. 264

1910 34. sayı

Leonardo da Vinci: *Gedanke. Deutsch von Walter Heymann*, S. 269

Walther Heymann: *Leonardo da Vinci und Lisa Gioconda*, S. 269–271

Else Lasker-Schüler: *William Wauer*, S. 271

Joseph Adler: *Berliner Theaterkritik.* S. 272

1910 36. sayı

Alfred Döblin: *Berliner Theater*, S. 287–288

1910 40. sayı

Otto Stoessl: *Shakespeare Problem im Hamlet*, S. 317–319

1911 45. sayı

Herwarth Walden: *Kunstverständnis.* S. 359–360

Joseph Adler: *Kunst für Alle.* S. 360

1911 47. sayı

Jakob van Hoddis: *Tanz*, S. 374

Jakob van Hoddis: *Ballet*, S. 374

Jakob van Hoddis: *Die Tänzerin*, S. 374

Adolf Knoblauch: *L'oeuvre Peladan*, S. 374

1911 49. sayı

M. R. Schönlank: *Akademie und neue Künstlervereinigung*, S. 392

1911 50. sayı

Franz Ziller: *Aus dem musikalischen Notizbuch für Berlin*, S. 399

1911 49. sayı

M. R. Schönlank: *Akademie und neue Künstlervereinigung*, S. 392

1911 54. sayı

Kurt Hiller: *Cale und Impressionismus*, S. 428–429

1911 57. sayı

Joseph Adler: *Alles aus Liebe zur Kunst*, S. 455–456

1911 61. sayı

Herwarth Walden: *Die Kunst am Montag.* S. 484

Herwarth Walden: *Sezession.* S. 484–485

1911 62. sayı

Herwarth Walden: *Der Entartete.* S. 492

1911 63. sayı

Walther Heymann: *Berliner Sezession 1911*, S. 503–504

1911 64. sayı

John Wolfsohn: *Kunst-Historismus. Von John Wolfs*, S. 510

1911 65. sayı

Walther Heymann: *Berliner Sezession 1911*, S. 519–520

1911 67. sayı

Walther Heymann: *Berliner Sezession 1911*, S. 534–535

Joseph Adler: *Modernes Theater.* S. 535–536

Joseph Adler: *Musik wider Musik.* S. 535–536

1911 68. sayı

Walther Heymann: *Berliner Sezession 1911*, S. 543

1911 69. sayı

Herwarth Walden: *Was sind Artisten?* S. 548

1911 70. sayı

William Wauer: *Theatertechnisches*, S. 558–559

1911 73. sayı

Herwarth Walden: *Der Musikkritiker.* S. 580–581

Herwarth Walden: *Die Kunst stirbt*, S. 583–584

1911 75. sayı

Wilhelm Worringer: *Zur Entwicklungsgeschichte der modernen Malerei*, S. 597–598

Anselm Saberer: *Das Mensch als Kunstwerk. Eine ergänzende Betrachtung*, S. 600

1911 76. sayı

William Wauer: *Die Theaterkunst*, S. 605

Fritz Kreuzig: *Proteus. (Nach einem Karl Kraus Abend)*, S. 607

1911 80. sayı

Herwarth Walden: *Gemäldeausstellungen.* S. 636

Herwarth Walden: *Konzerte. [Von Trust]*, S. 636–637
Herwarth Walden: *War Goethe musikalisch?* S. 637

1911 81. sayı

Walther Heymann: *Glasmalerei*, S. 646–647

Joseph Adler: *Tanz der Kritik um die Wiesenthal.* S. 648

1911 84. sayı

Herwarth Walden: *Kunst und Lebensfreude.* S. 667–668

Herwarth Walden: *Berliner Sezession.* S. 667

Herwarth Walden: *Berliner Künstlerbund.* S. 668

Else Lasker-Schüler: *Kokoschka*, S. 671

1911 85. sayı

Herwarth Walden: *Berliner Sezession.* S. 680

1911 86. sayı

Herwarth Walden: *Malerei.* S. 687–688

Herwarth Walden: *Neue Sezession.* S. 687

1911 88. sayı

Michel Puy: *Die Nachfolger der Impressionisten. Jean Jacques*, S. 702–704

1911 89. sayı

Lothar von Kunowski: *Münchner Sezession*, S. 711–712

1911 90. sayı

Herwarth Walden: *Kunstkritiker mit und ohne.* S. 715–716

Herwarth Walden: *Theater und Variete.* S. 719–720

Herwarth Walden: *Passagetheater.* S. 720

Joseph Adler: *Kunst, Demokratie und Presse.* S. 720

1911 91. sayı

Herwarth Walden: *Theater.* S. 727

Andre Beaunier: *Talent und Halbtalent.* S. 728

1911 92. sayı

Paul Ferdinand Schmidt: *Die Expressionisten*, S. 734–736

Ludwig Kainer: *Studie zu einem dekorativen Gemälde*, S. 735

1912 96. sayı

Herwarth Walden: *Die guten Freunde der Kunst.* S. 764–765

Herwarth Walden: *Die Kunststadt München.* S. 764

1912 97. sayı

Siurlai: *Russisches Ballet*, S. 776

1912 98. sayı

Herwarth Walden: *Die zweite juryfreie Kunstschau*, S. 780

1912 99. sayı

Herwarth Walden: *Von der Kunst.* S. 787–788

Herwarth Walden: *Die kranke deutsche Kunst.* S. 787

1912 100. sayı

Herwarth Walden: *Kunst und Künstler.* S. 795–796

1912 102. sayı

Bim.: *Der Lebenslauf eines deutschen Malers*, S. 814–816

1912 103. sayı

Herwarth Walden: *Koche mit Kunst.* S. 820–821

Herwarth Walden: *Kunstpöbelei.* S. 821

Umberto Boccioni: *Manifest der Futuristen*, S. 822–824

1912 104. sayı

Herwarth Walden: *Kunst verpflichtet.* S. 828

Filippo Tommaso Marinetti: *Manifest des Futurismus.* S. 828–829

1912 105. sayı

Umberto Boccioni: *Futuristen. Die Aussteller an das Publikum. von Jean Jacques*, S. 3–4

Heinrich Richter: *Maler-Kritiker. Eine Erwiderung*, S. 4–6

1912 106. sayı

Wassilij Kandinsky: *Formen- und Farben-Sprache. Ueber das Geistige in der Kunst, insbesondere in der Malerei*, S. 11–13

Curt Seidel: *Franz von Stuck*, S. 14

1912 107. sayı

Herwarth Walden: *Literatur und Kunst*, S. 17–18

Adolf Behne: *Zwei Ausstellungen*, S. 19–20

Umberto Boccioni: *La peinture des etats dame/I*, Les Adieux

1912 108. sayı

Herwarth Walden: *Internationale Sonderkünstler*, S. 26

Valentine de Saint-Point: *Manifest der futuristischen Frauen.* S. 26–27

Umberto Boccioni: *La peinture des etats dame/II*, Ceux, qui s’en vont

1912 109. sayı

Umberto Boccioni: *La peinture des etats dame/III*, Ceux qui restent

Filippo Tommaso Marinetti: *A l'Automobile de course*, S. 36

1912 110. sayı

Alfred Döblin: *Die Bilder der Futuristen*, S. 41–42

1912 111. sayı

Karl Gerlach: *Das Konzert*, S. 49

Filippo Tommaso Marinetti: *Tod dem Mondschein. Zweites Manifest des Futurismus. Uebertr. von Jean Jacques*, S. 50–51

Jacques Riviere: *Cezanne. Uebertr. von Jean-Jacques*, S. 54

Herwarth Walden: *Neues von der Kunst*, S. 54

1912 112. sayı

Filippo Tommaso Marinetti: *Tod dem Mondschein. Zweites Manifest des Futurismus. Uebertr. von Jean Jacques*, S. 57–58

1912 113-114. sayı

Alfred Lichtenstein: *Das Konzert*, S. 62

Franz Marc: *Ideen über Ausstellungswesen*, S. 66

Herwarth Walden: *Kunst als Spiel und Stil*, S. 72

Herwarth Walden: *Schöne Künste*, S. 73

1912 115-116. sayı

Franz Marc: *Zur Sache*, S. 79–80

1912 116-117. sayı

Richard Fuchs: *Der Ursprung der Künste*, S. 106

1912 129. sayı

Wassilij Kandinsky: *Ueber Kunstverstehen. 1912*, S. 157–158

Wassilij Kandinsky: *Ankunft der Kaufleute. 1906*, S. 158

Wassilij Kandinsky: *Mitgliedskarte der Münchner Künstlervereinigung*, S. 160

Franz Marc: *Pferde*, S. 163

1912 130. sayı

Herwarth Walden: *Kunst und Literatur*, S. 166–167

1912 132. sayı

N. N.: *Bilder mit Dingen / Zur Beruhigung der berliner Kunstkritik*, S. 182

Herwarth Walden: *Kandinsky*, S. 182

Franz Marc: *Die Futuristen*, S. 187

1912 133. sayı

Filippo Tommaso Marinetti: *Die futuristische Literatur. Technisches Manifest* S. 194– 195

1912 134-135. sayı

Herwarth Walden: *Schöne Künste*, S. 198–199

Rudolf Leonhard: *Kandinsky*, S. 204–205

Raoul Hausmann: *Die gesunde Kunst*, S. 206

1912 138-139. sayı

Herwarth Walden: *Von der Kunst*, S. 222

Herwarth Walden: *Barmer Kunst*, S. 222

Herwarth Walden: *Münchener Kunst*, S. 222

Herwarth Walden: *Münchener Kunstverein*, S. 222

Herwarth Walden: *Die Münchner zeichnenden Künste*, S. 222

1913 140-141. sayı

Lothar von Kunowski: *Kunst sühnt den Tod der Natur*, S. 234–236

1913 144-145. sayı

Robert Delaunay: *Ueber das Licht.* S. 255–256

1913 146-147. sayı

Herwarth Walden: *Kunst*, S. 262

Herwarth Walden: *Die Maler mit dem Dichter*, S. 262

Herwarth Walden: *Der Maler ohne Dichter*, S. 262

1913 148-149. sayı

Albert Verwey: *Der Maler. An Kandinsky.* S. 269

Guillaume Apollinaire: *Die moderne Malerei.* S. 272

Paul Bommersheim: *Die Ueberwindung der Perspektive und Robert Delaunay*, S. 272–273

1913 150-151. sayı

Herwarth Walden: *Für Kandinsky. Protest*, S. 277–279

Richard Dehmel: *[über Kandinsky]*, S. 277

Karl Ernst Osthaus: *[über Kandinsky]*, S. 277

Wilhelm Hausenstein: *[über Kandinsky]*, S. 278

Oskar Kokoschka: *[über Kandinsky]*, S. 279

Filippo Tommaso Marinetti: *Supplement zum technischen Manifest der Futuristischen Literatur.* S. 279–280

Alfred Döblin: *Futuristische Worttechnik. Offener Brief an Marinetti*, S. 280–282

1913 152-153. sayı

Herwarth Walden: *Die kunstfeindliche Sperlingsschar*, S. 287

Herwarth Walden: *Der Frackkunstkritiker*, S. 288

Herwarth Walden: *Für Kandinsky. Protest*, S. 288

Guillaume Apollinaire: *[über Kandinsky]*, S. 288

Alfred Reth: *Meine Ausstellung im ‚Sturm‘*, S. 290

1913 154-155. sayı

Graf Kalckreuth: *Für Kandinsky. Protest*, S. 3

Richard Julius Hirschfeld: *Für Kandinsky. Buchhändlerkritik. [Brief anHerwarth Walden]*, S. 5–6

1913 158-159. sayı

Herwarth Walden: *Von den Schönen Künsten*, S. 18–20

Herwarth Walden: *Die Kunst der Abgeordneten*, S. 19–20

Herwarth Walden: *Bilder aus Dingen*, S. 20

Joseph Adler: *Der Untergang der „Titanic“ auf der Berliner Sezession*, S. 23

Joseph Adler: *Die Kriegsmalerei rüstet sich*, S. 23

1913 162-163. sayı

Adolf Behne: *Henri Matisse*, S. 36

1913 172-173. sayı

Adolf Behne: *Gino Severini*, S. 74

1913 176-177. sayı

Herwarth Walden: *Kunsthelfer*, S. 90

1913 178-179. sayı

Wassilij Kandinsky: *Malerei als reine Kunst*, S. 98–99

Blaise Cendrars: *Le douanier Henri Rousseau*, S. 99

1913 182-183. sayı

Herwarth Walden: *Erster Deutscher Herbstsalon. Vorrede*, S. 106

Fritz Hoeber: *Das Musikalische in der Architektur*, S. 108–110

N. N.: *Die Presse und der Herbstsalon*, S. 114–115

N. N.: *Lexikon der deutschen Kunstkritik*, S. 115

Herwarth Walden: *Das Wissen um die Kunst*, S. 115

Herwarth Walden: *Avis für Kunstfreunde*, S. 119

1913 188-189. sayı

Paul Klee: *Kriegerischer Stamm*, S. 137

Hans Arp: *Von der letzten Malerei*, S. 140

1913 190-191. sayı

Umberto Boccioni: *Simultaneite Futuriste*, S. 151

Hans Arp: *Von Zeichnungen aus der Kokoschka-Mappe*, S. 151

1914 194-195. sayı

Hrwarth Walden: *Künstlerbekenntnisse*, S. 167

1914 198-199. sayı

Herwarth Walden: *Die heitere Kunst*, S. 178–179

Herwarth Walden: *Kunstnachrichten*, S. 179

Blaise Cendrars: *Marc Chagall*, S. 183

1914 202-203. sayı

Herwarth Walden: *Kunstkenner*, S. 202

Sch.: *Die Neue Kunst im Norden*, S. 206–207

1914 Nisan 1. sayı

Adolf Behne: *Zur neuen Kunst*, S. 2–3

1914 Nisan 2. sayı

August Stramm: *Tanz*, S. 10–11

1914 Mayıs 3. sayı

Guillaume Apollinaire: *Rotsoge. Au peintre Chagall*, S. 19

1914 Mayıs 4. sayı

Herwarth Walden: *Der natürlichste Naturmaler*, S. 26

1914 Ağustos 9. sayı

Herwarth Walden: *Künstler*, S. 71

Herwarth Walden: *Der Vater des Kubisten*, S. 71

Herwarth Walden: *Der Impressionist*, S. 71

1914 17-18. sayı

Adolf Behne: *Deutsche Expressionisten. Vortrag zur Eröffnung der neuen Sturm-Ausstellung*, S. 114–115

Herwarth Walden: *Rausch des Künstlers und des Nichtkünstlers. [Zur Aufführung des Dramas Rausch von August Strindberg zu Berlin]*, S. 111

Herwarth Walden: *Deutsche Künstler, wie man es nennt, ohne Form*, S. 123

Herwarth Walden: *Deutsche Künstler, wie man es nennt, mit Inhalt*, S. 123

1914 19-20. sayı

Herwarth Walden: *Kunstvorsteher*, S. 134–135

Herwarth Walden: *Der Künstlerpräsident*, S. 134–135

Adolf Behne: *Expressionistische Architektur. Aus dem Sturm buch VII*, Adolf Behne

1915 5-6. sayı

Herwarth Walden: *Die Kunst an den Wurzeln*, S. 26

1915 11-12. sayı

Herwarth Walden: *Kunststücke*, S. 62–64

Herwarth Walden: *Das Reich der Künste*, S. 63

Adolf Behne: *Biologie und Kubismus*, S. 68–71

1915 17-18. sayı

Herwarth Walden: *Der Kunstpfeifer*, S. 104–105

1916 19-20. sayı

Adolf Knoblauch: *Absage an einen naturalistischen Kritiker. [über*, Die schwarze Fahne]

1916 21-22. sayı

Herwarth Walden: *Einblick in Kunst. Vortrag*, S. 122–124

Herwarth Walden: *Der menschliche Künstler*, S. 124–129

Franz Richard Behrens: *Expressionist Artillerist. Für Jakob von Uexküll*, S. 130

1916 23-24. sayı

Herwarth Walden: *Franz Marc*, S. 133

1916 Nisan 1. sayı

Albert Bloch: *Über Paul Klee. Zwei Briefe*, S. 11

1916 3. sayı

Herwarth Walden: *Kunstvermittler*, S. 32–35

1916 4. sayı

Herwarth Walden: *Das Schreiben um die Kunst*, S. 38

Herwarth Walden: *Kunst greifbar*, S. 38

Herwarth Walden: *Die kleine Mode*, S. 39

1916 5. sayı

Lothar Schreyer: *Das Bühnenkunstwerk*, S. 50–51

1916 6. sayı

Herwarth Walden: *Ruf an August Stramm. Rede zum ersten Sturmabend in der Kunstausstellung, Der Sturm am 1. September 1916*, S. 62

Umberto Boccioni: *Die Abfahrenden*, S. 65

Herwarth Walden: *Umberto Boccioni*, S. 70–71

1916 8. sayı

Herwarth Walden: *Schöne Künste*, S. 88–90

1917 Nisan 1. sayı

Herwarth Walden: *Auch ein Expressionist*, S. 3

1917 2. sayı

Lothar Schreyer: *Das Bühnenkunstwerk. Die Wirklichkeit des Geistes*, S. 18–22

1917 3. sayı

Lothar Schreyer: *Das Bühnenkunstwerk. Die Bühnenkunst im Menschenhaus*, S. 36–40

1917 4. sayı

Paul Citroen: *Marc Chagall*, S. 68

1917 5. sayı

Herwarth Walden: *Kein Blick in Kunst*, S. 50

1917 9. sayı

S. Friedlaender: *Das Prisma und Goethes Farbenlehre*, S. 141–142

1918 11. sayı

William Wauer: *Tanz*, S. 169

1918 12. sayı

Herwarth Walden: *Ein neues Kunstwerk*, S. 189

Herwarth Walden: *Zwei Künstler gegen einen Kritiker*, S. 189–190

Herwarth Walden: *Auch ein Expressionist*, S. 190

1918 Nisan 1. sayı

Herwarth Walden: *Noch ein Expressionist*, S. 13

Walter Mehring: *Deri oder Kunstkabale und Liebermann. Bürgerl. Trauerspiel in vier Akten*, S. 14

1918 4. sayı

Blaise Cendrars: *Marc Chagall.*, S. 62

1919 10. sayı

Max Verworn: *Die Entwicklung der ideoplastischen Kunst. Aus dem Buch*, Expressionismus

Blaise Cendrars: *Atelier Marc Chagall*. S. 130

1919 12. sayı

Herwarth Walden: *Der Kunstglaser*, S. 150

1919 Nisan 1. sayı

Herwarth Walden: *Kunst und Leben*, S. 2–3

Herwarth Walden: *Künstler Volk und Kunst*, S. 10–13

1919 2. sayı

Oswald Herzog: *Der abstrakt Expressionismus*, S. 29

1919 4. sayı

Christof Spengemann: *Der Künstler [an Kurt Schwitters]*, S. 61

Kurt Schwitters: *Die Merzmalerei*, S. 61

1919 5. sayı

Lothar Schreyer: *Die neue Kunst*, S. 66–70

Rudolf Blümner: *Auch ein Kunstkritiker*, S. 74–76

1919 6. sayı

Lothar Schreyer: *Die neue Kunst*, S. 83–90

1919 7. sayı

Lothar Schreyer: *Die neue Kunst*, S. 103–106

1919 8. sayı

Lothar Schreyer: *Die neue Kunst*, S. 118–125

1920 10. sayı

Kurt Schwitters: *Selbstbestimmungsrecht der Künstler*, S. 140–141

1920 Mart 10. sayı

Otto Nebel: *Glosse Berliner Kunstausstellung 1920*, S. 38–40

1920 Temmuz-Ağustos 7-8. sayı

Herwarth Walden: *Kritik der vorexpressionistischen Dichtung*, S. 98–100

1920 Eylül-Ekim 9-10. sayı

Herwarth Walden: *Kritik der vorexpressionistischen Dichtung*, S. 122–125

1921 Ocak 1. sayı

Herwarth Walden: *Kritik der vorexpressionistischen Dichtung*, S. 3–8

Herwarth Walden: *Grosses Theater. In vielen Kritikern*, S. 15–24

1921 Şubat 2. sayı

Herwarth Walden: *Kritik der vorexpressionistischen Dichtung*, S. 28–31

Lothar Schreyer: *Farbform aus Bühnenwerk XI.*, S. 33

1921 Mart 3. sayı

Herwarth Walden: *Kritik der vorexpressionistischen Dichtung*, S. 45–48

1921 Nisan 4. sayı

Herwarth Walden: *Technik und Kunst*, S. 68–70

Kurt Schwitters: *Merzstempelzeichnung*, S. 69

Rudolf Blümner: *Der expressionistische Knigge. Das Betragen in der Kunstausstellung*, S. 83–84

1921 Ekim 10. sayı

Kurt Schwitters: *An Franz Marc*, S. 172

1922 Nisan 4. sayı

Nathalie Gontscharowa: *Dekorationsskizze zu dem Ballett ‚Le Coq d'Or' (1913)*, S. 57

Herwarth Walden: *Kunst in der Presse*, S. 62–64

1922 Mayıs 5. sayı

Herwarth Walden: *Von den schönen Künsten*, S. 68–72

Herwarth Walden: *Tanzkunst*, S. 68–70

Herwarth Walden: *Wortkunst*, S. 70

Herwarth Walden: *Tonkunst*, S. 70

Herwarth Walden: *Musik*, S. 70–71

1922 Temmuz- Ağustos 7-8. sayı

Herwarth Walden: *Umberto Boccioni.*

Herwarth Walden: *Kunstdämmerung*, S. 108–112

1922 Aralık 12. sayı

Rudolf Blümner: *Kubismus*, S. 173–176

1923 Haziran 6. sayı

Lothar Schreyer: *Anschauung und Gleichnis*, Die Gegenwart der Kunst

1923 Ekim 10 sayı

Herwarth Walden: *Jacoba van Heemskerck*, S. 145

Lothar Schreyer: *Erziehung der künstlerischen Kräfte*, S. 145–148

1924 2. sayı

Robert Reiter: *Abriss*, Gesellschaft Künstler Kunstwerk

1925 Mart 3. sayı

Kurt Heinar: *Kunst und Kritik*, S. 46–48

1925 Nisan 4 sayı

Herwarth Walden: *Bildung und Kunst. Toilettengeheimnisse*, S. 61–62

Rudolf Blümner: *Aus unserer Korrespondenz. Sturm-Ausstellung in Dresden*, S. 63–64

1925 Temmuz- Ağustos 7-8. sayı

Walter Krug: *Kunst-Währung*, S. 119–120

1925 Kasım- Aralık 11-12. sayı

Herwarth Walden: *Musik*, S. 174–175

1926 Nisan 1. sayı

Herwarth Walden: *Expressionismus*, S. 2–12

1926 Mayıs 2. sayı

Herwarth Walden: *Zur Kunst der Neger und Südseeinsulaner*, S. 18–30

1926 Eylül 6. sayı

Wilhelm Ostwald: *Farbenschönheit*, S. 81–91

Lothar Schreyer: *Bühnenfarbform*, S. 85
Kurt Schwitters: *Farbige Merzzeichnung*, S. 89

1926 Ekim 7. sayı

Kurt Schwitters: *Merzzeichnung*, S. 105

1927 Haziran 3. sayı

Josef Chochol: *Skizzenprojekt des Zentralgebäudes der elektrischen Strassenbahngesellschaft in Prag*, S. 33

1928 Şubat 11. sayı

Lothar Schreyer: *Kind und Kunst [Mit 20 Zeichnungen]*, S. 153–166

1928 Mart 12. sayı

Herwarth Walden: *Die lebende Kunst*, S. 169–171

1928 Mayıs-Haziran 2-3 sayı

N. N.: *Internationale Antiquitäten-und Kunstausstellung, London*, S. 232

1928 Ağustos 5. sayı

Arturo Ciacelli: *Gemälde*, S. 261

1928 Ekim 7. sayı

Lothar Schreyer: *Herwarth Walden, der Expressionist*, S. 286–287

Ernst Collin: *Herwarth Walden und die Kunstkritiker*, S. 289–290

1928 Kasım 8. sayı

Victor Servranckx: *Gemälde 9 – 1923*, S. 300

Victor Servranckx: *Gemälde 11 – 1924*, S. 305

1928 Aralık 9. sayı

Takis Kalmouk: *Zeichnung*, S. 319

Piet Zwart: *Typographie*, S. 320
Edmund Kesting: *Farbiger Linoleumschnitt*, S. 321
Sidney Hunt: *Gemälde*, S. 322
Sidney Hunt: *Gemälde*, S. 323
Piet Zwart: *Typographie*, S. 324–325

1929 Nisan 1. sayı

Sidney Hunt: *Gemälde*, S. 9

1929 Ekim-Kasım 2-3. sayı

Iwan Tuteff: *Die junge bulgarische Kunst*, S. 17–19

Sirak Skitnik: *Die neue bulgarische Malerei*, S. 22–26

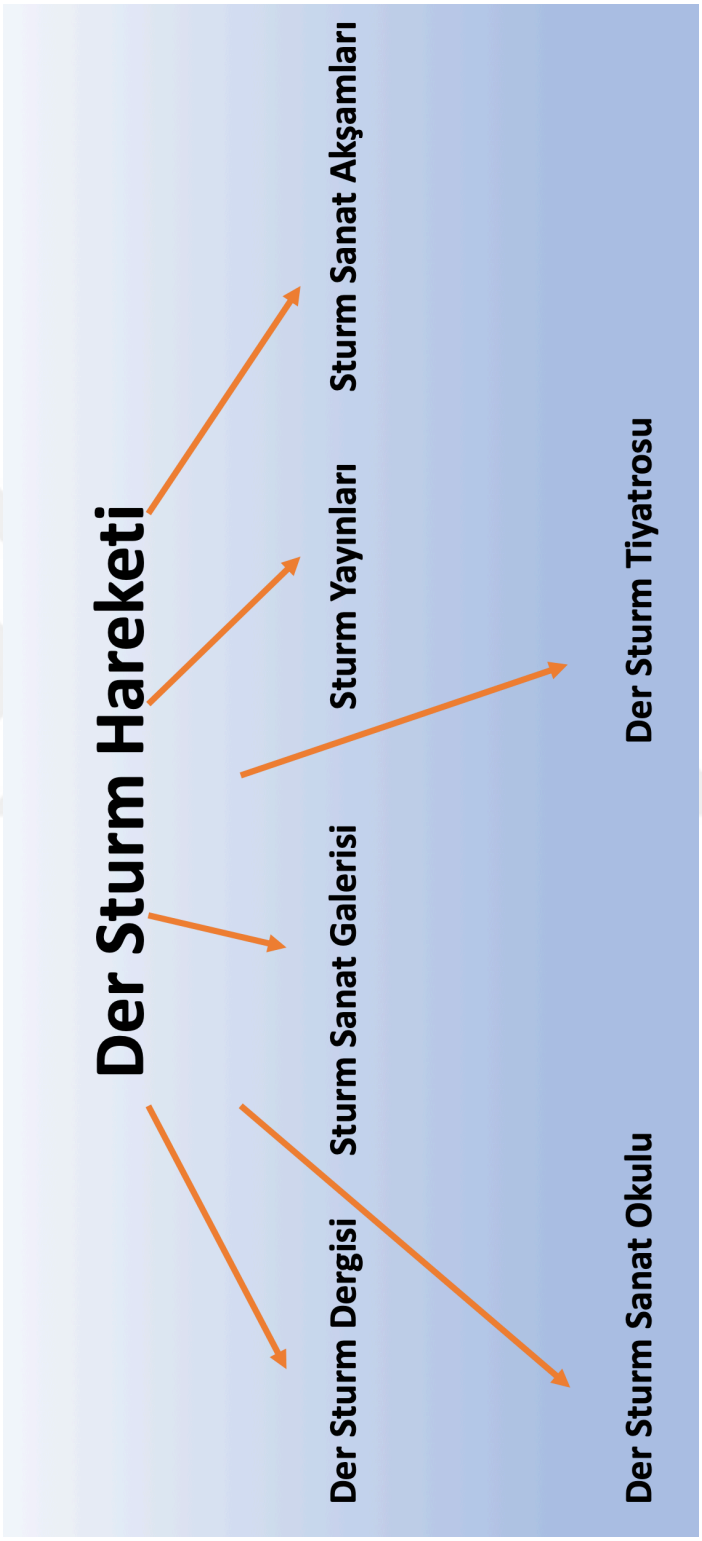
Mascha Jiwkowa-Usunowa: *Natur morte*, S. 29

1929 Aralık-Ocak 4-5. sayı

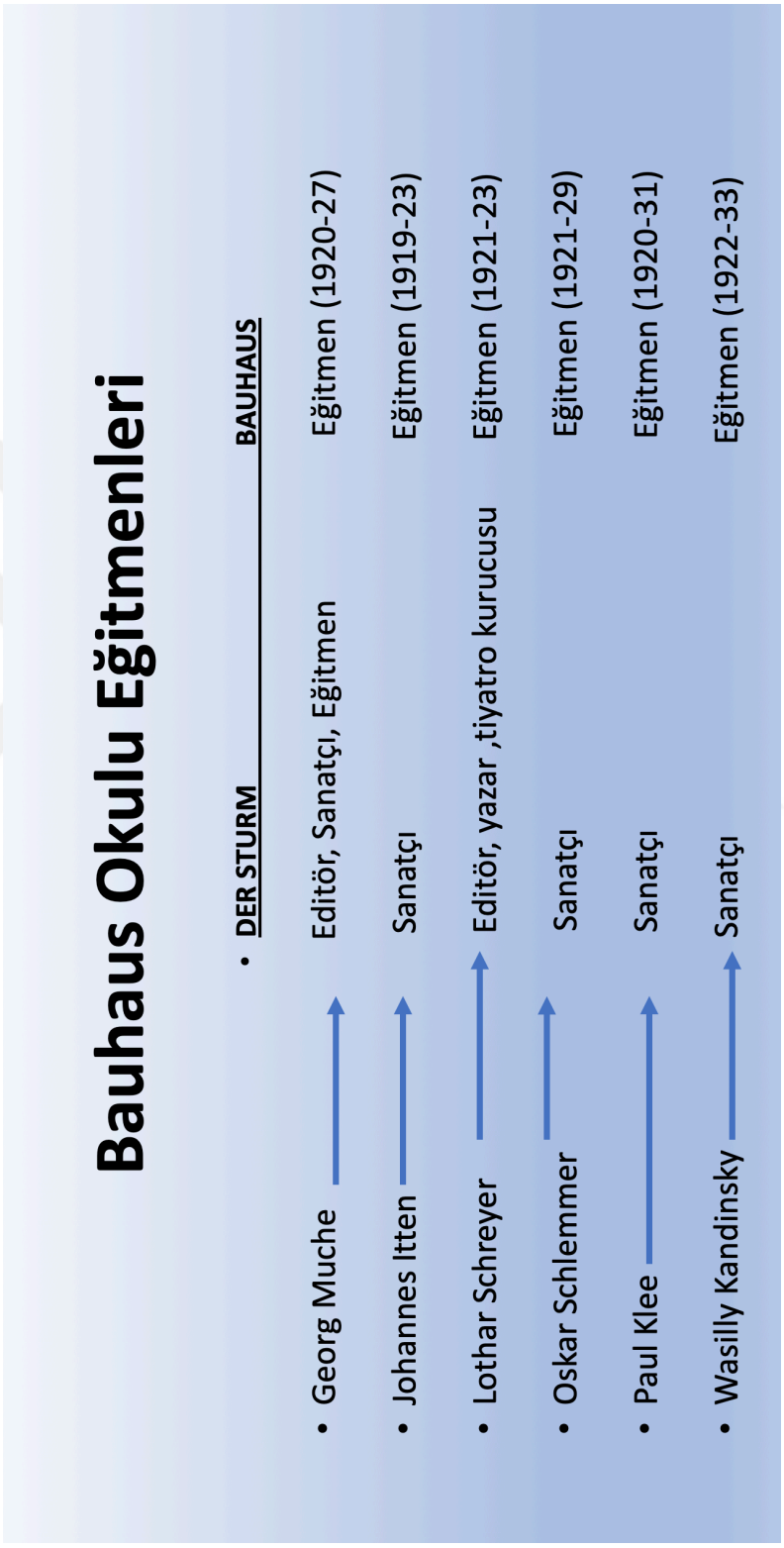
Nico Phirosmanichvily: *Gemälde*, S. 61

Walter Seidl: *Das Märchen vom neuen Künstler*, S. 62–64

EK 4. DER STURM HAREKETİ ALTINDA TOPLANAN UNSURLAR

EK 5. DER STURM VE BAUHAUS OKULU ORTAK EĞİTMENLERİ

ÖZGEÇMİŞ

Şişli'de doğdu. Orta öğrenimini İstek Vakfı Özel Semiha Şakir Lisesi'nde tamamladı. Ardından İstanbul Avni Akyol Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi yetenek sınavlarını kazanarak Resim Bölümü'ne kabul edildi. Üniversite eğitimini Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Bölümü'nde tamamladı. Resim ve baskı çalışmalarıyla birçok ulusal ve uluslararası karma sergiye katıldı. Çeşitli sanat ödülleri bulunmaktadır. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı'nda Yüksek Lisans eğitiminin tez aşamasındadır. Aynı zamanda Beykoz Üniversitesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.